

VARAMU

N4 JŪRIKUU 1939

VARAMU NR. 4 • SISUKORD

Juhan Sütiste: Lääs ja ida. Poeem	345
Mait Metsanurk: Sander Pähklimäe suur unistus. Novell	352
Paul Ambur: Olulisimaid jooni Ernst Särgava loomingu probleemistikus. Artikkel	381
August Mälk: Kivid tules. Romaan	389
Alfei Kärсна: Millise täpsuseni võivad areneda ilmaennus- tused. Artikkel	405
Marie Under: Kahevahel, Hüljatu viimne teekond, Nende vari, Kes... Luuletusi	410
Hanno Kompus: Adamson-Eric. Artikkel	414
Erna Tilleman: Evald Aav. In memoriam	426
Erni Hiir: Sihilikkuse „loogikast“. Artikkel	429
Andrus Saareste: Teine seisukoht eesti rahvakeele-sõna- raamatu ja murdekogumise küsimuses. M. Toomse järel- sõna	435

RINGVAADE:

Paul Ambur: Eesti proosa- ja näitekirjanduse tõlkest vöör- keeltesse	442
Kaarel Keevesk: Välispoliitiline ringvaade	447
Rudolf Paris: Aasta esimese veerandi kunsti-ringvaade	449

ARVUSTUS:

Rasmus Kangro-Pool: Kaks raamatut Eesti tööst	452
VARIA	454

VARAMU ARHITEKTUURI OSAKOND:

Alar Kotli: Ajakohasest koolihoonest	33
Roman Koolmar: Kodumajanduse Instituudi hoone	38

Reproduktstloone (17 lk.):

**Adamson-Eric: värvitrükk (1 lk.), raamatutrükk (16 lk.). Arhitektuuri
 alalt 20 pilti.**

VARAMU
KIRJANDUSE-KUNSTI-KULTUURI
AJAKIRI
1939 JÜRIKUU N 4

JUHAN SÜTISTE

Lääs ja ida

2

eel positiivsus polnud nõudeks
me viimse sõja porikuul,
kui selle linna ristas õudseks
kurb murelaulik Visnapuu.

Ta valuvärsse tookord piiras
kaht armund hinge hiiliv surm
ja ahastuse pisimurd
vaid möödaminnes kohta riivas.
Kuid praegu lihtne matkamees,
kes saabub südasuve paiku,
võib vaevu leida õudset vaikust
siin idapiiri tulba ees.
Ka mina juhtun siia harva
ja päris kõrvalisi teid,
ent ikka vastu võtab Narvas
mind mürarikas sool ja leib.

Sel öölgi põristades küüris
hotelli aknaid vihm ja kõu,
lõid võppu rootsiaegsed müürid
ning laual kiljatasid nõud.
All restoranis kaasa praalis
üks purjus mundrimeeste salk —
tont teab, kas preemiad või palk
suurt lendu tiirutasid saalis.
Ning kõrval-numbris teine kamp
naishääli naerutama langes,
et voolas segi nagu pangest
laul, äike, vihm ja tantsutramp.
Ma püüdsin magada, kuid sassi
viis une öine eluhoog —
kui oleks jälle rängalt prassind
siin mõni surnuist-tõusnud foogt...

Siis mantel varnast langes käele —
ma lahkusin kui vari toast
ja vilets tee mind vedas mäele,
kus vulisesid vihmajoad.
Sääl eksi käies kiviprahis
ma bastioni ette sain
ja mingi nägematu vaim
mu mööda juhtis süngest vahist,
kes magas — kaenlas preisi piik,
pää kiivris, rinnal kilbi sära.
Poolavatuna raske värav
mu sisse laskis. Nagu tiik
eeshoovi maapind sajust ujus,
kus tammus hobuseid ja vees
käis tuigerdades inimkuju —
vist mõni joobnud ordumees.

Kõik oli lainetavalt pime
ning eemalt kostis häälte kriisk,
mind otse vaistuline ime
võlvkäigu kitsusesse viis.
Siin hingeldama pani ummus,
lõi torni taga välku kõu
ja samal pilgul siseõu
mu ümber virvendades lummus.

See oli räpane kui saal,
mil pole katust ega lage —
niisama sünk ja maitselage
võib olla ainult kloostri maal.
Ristvõlvi kaudu nagu keldri
ma liikusin ning seisma jäin:
ruum oli rüütleid, vaate, relvi
ja läpastanud lehka täis.

Mu silmad esmalt virvendasid
ses määratsevas inimrões,
tuld vahaküünlad kirendasid
ning võikalt kumendasid näod.
Maas väänlesid kui varjutondid
ja õllevirrest haises põhk —
sääil vedelesid roop ja mõhk,
poolsöödud praepõrsa kondid,
nahkkindad, mõõgad, soomusrüüd,
raudkäised, tinavaagnad, kannud,
ning tõrre otsas tulist vandus
komtuur, et vastu kõmas müür,
must preester sakramenti vatras,
üht tallivenda vaevas sapp,
munk püksata löi hundiratast
ja laual tantsis purjus papp.

Ei uskund ma, et taeva looming
võib olla nurjudes nii õel
kui säälnu isandate jooming,
mis keerles nägemuste tõel.
Ma tahtsin lahkuda, kuid ruumil
ei olnud enam ühtki ust
ning samal hetkel tõukas just
mu ette peekri veripruuni
üks junkur peletav kui soerd:
— Joo, ori — viin see Visbyst toodi!
— Ei, tänan. Pole käsujoodik,
vaid sunnivaba talupoeg.
Ta haaras mõõga, katsus tõusta,
ent põlvest kokku murdus jalg,
umbuttu vajusid kõik lõustad —
ma olin jälle kantsi all.

Mu manu samal hetkel saabus
pikk, kandilise näoga mees,
must vammus, verev vöö ja kaabu
tal nõretasid jõeveest.

Ta viivuks kuulas lossi kisa
ning kurvaks tardus vaate vilk —
niisama kinnisnukker pilk
kord oli minu kadund isal.
Ja nagu varitsenuks oht,
ta näitas käega põhjatähte
ning lausus imeselgelt: — Lähme,
poeg, see ei ole meie koht.
All rohtuumbund vallikraavis
kaks väikest ratsut kõrvu sõid —
ja nende jalad kiires traavis
meid läbi kivimurru tõid.

Ma sõitsin vaikselt. Veelgi tasem
mu ees läks kivilinenud juht.
Tee ääre längu sirged kased
kui oleks murdnud tormi puhk,
tuul kuused kummargile rõhus
ja pahupidi kasvas mänd —
sääil taipasin, et meie ränd
käis hooti poolenisti õhus.
Ning läbipaistev õine ilm
tõi üles laasi, lagendikke,
soid, vaikseid järvi, võserikke,
kus põles mõni hundi silm,
metssiga tuhnis poegadega,
hall ilves kurjalt kõlkus puul,
ja seda ürgset rahu segas
vaid laanesõnni mõirgav suu.

Ei ühtki hinge, ühtki taret,
ei kuskil lõuka pirrutuld,
vaid mõni kustund ahervare
ja mustaks aetud põllumuld.
Kurb elutus ning ainult tukid
me ümber kõikjal maha jäid,
kust äsja olid läbi käind
Suur-Moskva vürsti peninukid.

Mu saatja jälle tõstis käe
ja ütles ainsa sõna: — Tühi.
Siis järsku oma ratsu rühi
ta peatas pühal hiiemäel.
Ning kummardades külmal kivil
mul oli ängistavalt soe,
iil sahistas kord puude rivi
ja kaugel nuttis üksik koer.

Säälsamas kivi kõrval kandis
üht vibu vilav läite vool —
mu kätte selle isa andis
ning seitse ravvutatud noolt.
Ja mäeraja kitsal käändel
ta sõnas kurvalt: — Mine siit,
meid idast varitseb moskviit
ning rüütel surma vannub läänes.
Ma jooksin — rinda vastu amb,
soolaukad korisesid ringi,
mul polnud enam jalas kingi
ja penikoormaid hüppav samm
käis mööda lainetavat pinda
ning kaudu kõrgeid väravaid
sain järsku jälle kaldalinna
ja uitsin kitsaid tänavaid.

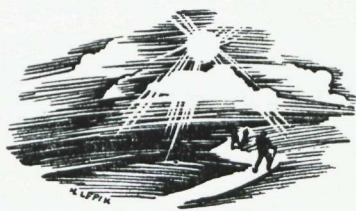
Päev kumas punetavas tahmas
ning leegitsesid kaubalaod,
turg kihas imelikust rahvast
ja rändas mitmes voorijaos
sääil lüübeklaste rasvund kehi,
käis briti kipper — kuiv kui koot,
külm soomlane ja uhke roots,
salk savikarva kreeka mehi,
pruun tatar — õlal kirev ürp,
käis selles värvilises sodis
hojaare suurest Novgorodist,
must kasak, kalmökk, tõmmu türk.
Toorlehka levitasid nahad,
kaal mõõtis soola, rasva, mett,
käed koormatele tõstsid vaha,
puid, messingit ja õllevett.

Süis kadus linn. Vaht müüri! sammus —
kiip mõranes kui munakoor,
trumm korises ja pasun ammus,
kants tuikus nagu pilliroog.
Suur tulikera silmi löikas,
jõe tagant tõusis raske suits
ja läänest lõõtsus lumetuisk —
mu nime keegi sajus hõikas.
Ma olin abitu ning kurb,
sest vibu, mille isa lättest
nüüdsama usaldas mu kätte,
mult oli võtnud kemplev turg.
Ma jooksin rajus nelja kaare
ja nutsin raskes kaotuses —
nii kahju vahel mõnest aardest
on ainult une vaotuses.

Mind hüüti jälle. Läbi oru
ma käsikaudu keerlesin,
säälsamas kahurite torud
alt vastu mäge veeresid.
Ja inimvarje külmas sajus
samm-sammult jooksis kahel pool —
neid kandis nagu vetevool,
neid tõusis, lainetas ja vajus,
neid tuli vasakult ning häält,
neid saabus kõigest neljast kaarest,
neist paljud tulid meresaartelt
ja paljud üle maismaa jää.
Mind kiirustades kaasa surus
too kummaliselt tõttav lumm,
ma tahtsin pärida, kuid kurgus
keel oli kangestunult tumm.

Ja sõdalaste seltsis alla
ning üles viis mind muutlik tee,
kui järsku kõrgel kivikaldal
mind ootas öine saatja-mees.
Ta seisis valges karvamütsis —
mu kadund amb ja nooled vöö!,
ja nagu ammu tollel ööl
ta ulatas mu kätte püssi.

Tuisk peksis lund ja vingus tuul,
me vajusime kalda lumme
ning läbi raju kiunus umbselt
kui peni hulkuv püssikuul.
Me ootasime, kuked varul,
siis randa tabas mürsu hõik —
ma ärkasin pooltuimal arul
ja silmad lakke lahti lõin.

Sander Pähklimäe

suur unistus

1

Sander seisis tuhmunud lõhkise seinapeegli ees ja kohendas oma kaelarätti. Nokkmüts oli tal juba peas, täna pisut paremale viltu.

„Kohmid end, nagu lähetsid kirikusse!” urises naine kurjuseta, laotades vöödilist vaipa voodile.

„Mõnikord ja mõnda kohta lähed tööle suurema lustiga kui kirikusse,” vastas Sander reipasti ja sikutas kinninööbitud kuube hõlmadest.

„Mis töö seal Aljakul jälle on?” päris naine.

„Eks suures kohas ole ikka midagi kohendada,” ütles Sander. „Vist tehakse aida otsa perele kaks tuba.”

„Kas häärberis veel vähe ruumi!.. Aga peremehel-perenaisel see uhke vaim! Või neil kõlbab orjadega ühe katuse all magada!” urises naine nüüd juba üsna tigidasti.

„Mis see sulle korda läheb või mulle!..” vastas Sander sõbralikult noomides. „Mulle antakse tööd, maksetakse palka — kõik muu ei puutu meisse...”

„Miks ta meisse ei puutu! Kuidas sina pead eluæeg hommikust õhtuni rühkima — ei häärberit ega oma ulualustki! Popsi kõrvaline — on see küll kõrge seisus!” jätkas naine.

„Aljaku peremees ei rühi vähem kui mina või sina... Ja lõpuks: kas oleme meie millestki puudust tunnud? Peavari on, süüa on, lastel ja enesel ihukatet ka... Ja kes teab” — jätkas Sander varjatud hooplemisega — „ehk on meilgi kord oma maalapike ja majake, lehm, lambad, hobune ja seapõrsas veel pealekauba!... Aga vaata nüüd laste järele! Ongi teised juba väljas... Ega ma vara tule!”

Ütelnud seda ja heitnud pilgu oma puhastele säärsaabastele, läks Sander kärmesti välja.

Oli sügissuve hommik, vaikne ja sume. Varblased siristasid ja hüplesid murul, õue aia ääres pihlaka otsas rippusid punetavad kobarad. Sander astus väravast välja, vilistades tasakesi kaitseliidu pidult meelega jäänud marssi.

Aljakule läheb ta alati meelsasti. Seal maksetakse talle virkuse järgi, enam kui mõnele nohisejale või venitajale. Seal on elul teine hoog, seal liigub kõik vilkasti, kantud nagu salajasest hoovusest. Teistes taludes on kõik nagu tardunud, hoitakse kinni isaisade viisidest, elatakse õlgkatuse all, pannakse viltuvajunud seintele tugesid, küntakse harkadraga, vehitakse heina ja tõugu vikatiga, nositakse rukist sirbiga. Aga Aljakul: kahekordne häärber punase kivitakusega, kõrgete, avarate akendega, laut puhas kui pühakoda, kuivatushoone kui ilmatu loosement, künd läheb traktoriga, külv, lõikus, heinategu ja rehepeks — kõik masinaga! Igas asjas uuendused, täiendused, laiendused, parandused. Sealt võib eeskuju võtta ja sealt võtab kord ka tema, Sander, eeskuju. Nimelt siis, kui ta kord... oma elu hakkab elama! Kui ta nõutab enesele maalapi ja maja, hobuse, kaks lehma ja lambatalled.

Sellest mõeldes ei näinud ta enam noort lehtmetsa kahel pool rada ega kuulnud hiliste lindude hääliitsusi.

Veerandsada aastat on ta kogunud ja õnnegi on tal olnud. Kui teiste hoiused läksid ei tea kuhu, varjas Sander oma kuldraha kodus, isalt päritud rautatud kastis. Hiljem ei saanud küll enam kulda koguda, aga paberi väärtus jäi viimaks peatuma ja iga poole aasta tagant viis ta paberraha pankka. Ta oli õppinud juba poisikesena isa kõrval puutööd, mõistis ehituste juures seinu raiuda, sarikaid vinnata, laud- ja sindlikatust lüüa, lihtseid aknaid ja uksi, toole, laudu ja muud valmistada. Talviti töötas ta popsi rehetoas lambivalgel, valmistas vankreid, regesid ja kelke, kõmmeldas lusikaid ja kulpe, lõi laudadest anumaid kokku. Ta tegi alati tööd, kuigi ruttamata. Ta tegi seda nagu muu, parema ajaviite puudusel, ümises sealjuures laulu või kõneles tasakesi esemega, mis parajast käsil oli. Ta ei nuri- senud elu ega töörasekuse üle, sest keegi ei sundinud teda nõnda palju töö- tama, isegi puudus mitte. Sest ka naine ei vedelnud ega viitnud aega niisama. Kui veel lapsi ei olnud, käis ta kevadest sügiseni naabertaludes töös või aitas kodus popsi. Talvel kodus kangaid enesele ja teistelegi, kodus sukki, kindaid ja kampsuneid, lõikas ja õmbles eneselegi lihtsemad rõiva- hildud, parandas ja paikas mehe pesu. Olid lapsed väikesed, siis tuli su- velgi koju jääda ja midagi näpu vahel teha. Ta urises sealjuures, ei olnud maailma ega inimestega rahul, veel vähem oma mehega. Aga tema urise- mine ei olnud tige ja teisiti ei mõistnud ta end väljendada; vait olla oli aga raske.

Sõda oli läinud Sanderile „õnnelikult“. Juba algul ta oli haigestunud ja pärast seda tagalasse jäänud. Erilisi teeneid tal polnud, aga ta kirjutas

siiski palve maa saamiseks. Vastust ei tulnud ja enam ei tihanud ta peale käia.

„Mis see maalapike!” ütles ta mõnikord naisele. „Selle jõuame ise enesele muretseda!.. Aga et seal elama hakata — vaat see on juba raskem!.. Hoopis raskem!.. Seal olgu juba oma ilusad rahad välja panna! Maja eest, kraami eest, karja eest, seemneviljagi eest! Antakse küll ka laenu, aga sellega oldagu ettevaatlik! Väga ettevaatlik!

„Ei saa meie silmad seda oma maalappi näha!” urahtas naine.

„Ära ütle! Ega me veel vanad ole! Annab jumal päevi, künnan veel oma põldu, sa lüpsad oma lehma ja pöad oma lambaid!”

Nüüd, olles 48-aastane, oli tal pangas mõni tuhat krooni, kuldrahad peale selle. Mõned olid tema kokkuhoiu kohta pilkavaid märkusi teinud, aga enamasti need, kes armastasid pillata ja kellel polnud tulevikku. Tõsi küll, Sander ei joonud. Ainult siinseal viskas ta mõne pidu puhul klaasi viina või paar sõõmu õlut. Ta ei suitsetanud ka mitte. Aga seepärast polnud veel õigust teda ihnsaks nimetada.

Viiskümmend hakkas lähedale jõudma. Sander vaatas sagedamini ümber, kuulas ja vaatas, kas ei hakkaks hammas kusagil mõne kohakese külge. Ja siis, siis algab alles töö! Siis peab kõik minema niisuguse hoo ja hingega kui Aljakull!

Üle pärnavõrade paistis punane kivikatus, noorte õunapuude latvade vahelt valgete raamidega ja õhukeste eesriietega aknad. Samasuguse maja ehitab kord ka tema enesele, kuigi palju väiksema. Ja küllap naine eesriidedki akendele kujub. Küllap ehk saab siitsamast aiast noori õunapuutaimi. . . Tuleval kevadel on aeg, on viimane aeg käed kusagil külge panna.

Sander jõudis Aljakule.

Joap, hõreda ruuge habemega, palja pealaega tööline, oli juba roovidele roninud, istus seal ja süütas piipu.

„Virgem kui mina!” hüüdis Sander, viskas kuue seljast, tõmbas saapad jalast ja ronis ka roovidele.

„Mis seal virgem või!” vastas Joap loiult ja täitis piipu. „Mõnikord juhitud varem, teinekord jälle hiljem.”

Perenaine ja noor näitsik, valged põlled ees, käisid õues kärvesti lauda, aida ja toa vahet. Karjakõögist tuli seatoidu lõhna. Rukkiväljal kostis kõnelust ja niidumasina saginat.

Sander vaatas sinnapoole ega raatsinud enam silmi pöörda.

„Kastet öösel ei olnud, võis kohe alata. . . Peremees ise istub pukis! Tore värk! Varem tuli kolm päeva küürutada ja ristluid murda, enne kui hakid väljal!” kõneles Sander.

Juba oli masin paar korda ümber nelinurkse paatja välja käinud ja rukist lamas kaartena maas. Naised küürutasid ja sidusid vihkusid. Nende kõnet võis siiaigi kuulda. Kõrb hobune astus mõõdukal sammul masina ees ja

peremees, särgiväel, kaabu kuklas, juhtis teda sõbralikult. Kõrge rukis aina langes masina ees ja kõrvale jäi järsk kõrtemüür.

Sander raputas heakskiitvalt pead ja lausus siis innustunult:

„Eks oleks tore omal väljal niisuguse riistapuuga sõita!”

„Omaval väljal!” lausus habemik pahaselt, piipu suust võtmata. „Kus see oma väli sul on!.. Igaühel seda pole!”

„Ega temalgi olnud,” vastas Sander, peaga peremehe poole osutades. „Tuli aasta viieteistkümne eest siia nurka, komps käes. Siitkülamees annud talle küüti. Aljaku ostnud ta võlgu.. Aga vaata nüüd! Pea on tal otsas! See maksab midagi! Teadmist ja püüdmist on tal!.. Näe — kari üle valla, ehitas meierei, ostis traktori ja kõiksugu masinad! Peekonsead puhtama nahaga kui meie..”

„Eks neid söödeta ka paremini kui meid!” kostis Joap pahuralt.

„Selle-eest puha esimene sort!.. Pole midagi ütelda — eeskujulik talu!.. Linnast sõidetakse aina vaatama, kuidas siin läheb! Käivad siin omad ja võõrad, Taanist ja Rootsist, põllumehed ja printsidki!”

Sander oli oma kõnest nõnda haaratud, et unustas töö. Kui teine lõi esimese naksu vasaraga naela pea pihta, hakkas temagi kärmesti käsi liigutama. Üks katuselatt teise järel kinnitus sarikatele.

Aga aeg-ajalt peatus Sander ja vaatas rukkivälja poole, kus peremees sõitis masinal ümber nelinurkse põllu ja paatjas rukkimüür jäi masina taga ahtamaks.

Enne keskhommikut asendas valge pearätiga tüdruk masina pukis peremehe, kes kärmesti koju tuli. Kaapkübar oli tal kuklas, lahke naeratus kõhnal päevitunud näol ja halles silmis. Ta soovis juba eemalt jõudu, astus reipalt mööda redelit üles ja vaatas tehtud tööd.

„Kus ikka Sander käed külge paneb, seal asi edeneb!” lausus ta lahkesti, võttis kübara peast ja pühkis käisega üle lauba.

„Sander jälle kiitis teid,” mühatas Joap. „Et mis te siin aastakümnega kõik ära teinud ja korda saanud!”

Peremees muheles, uurded suu ümber tõmbusid üsna sügavaks ja ta lausus meelitatult:

„Noh, eks ole siin vaeva nähtud, kus ilma selleta!..” Et seda vähestki enesekiitust pehmendada, lisas ta kohe: „Me Sanderiga mõlemad kanged töömehed! Ega risti ette lõõ — tulgu ette, mis tuleb! Ega Joapki meist taha jää!”

„Peremehe asi ikka hoopis teine kui meil, päevapalk orjajail!” kadestas Joap.

„Mis ta teine!” tõrjus peremees. „Selle poolest ainult teine, et teie lähete õhtul vilet lüües koju, päevapalk taskus..”

„Eks teiegi lõpeta siis töö,” sõnas Joap.

„Lõpetan töö, väga õige, aga siis alles algab mure homse eest,” kostis peremees. „Kõikide silmad vaatavad hommikul peremehe poole: mis täna teha, kuhu täna minna? Aga vähe sellest! Pean ka mõtlema, kust raha võtta töölisele palgaks, karjale rammutoidu ja põllule väetise ostmiseks... Kõnelemata heeringast, soolast, rauast ja rattamäärdest! Sõidad linna, nagu mina täna — rahakott olgu aegsasti leos!”

„Kui ikka jalad omal pinnal, siis oled kui kuningas!” arvas Sander.

„Ega ma salga, et omal pinnal oled isand, võõral kui kontvõõras,” mõõnis peremees. „Aga nüüd võib igaüks isandaks saada! Hakkasin mina ilma kapitalita, võib iga teine samuti teha!”

„Kerge ütelda!” urises Joap. „Pinguta eluäeg rihma, ära pane piipugi suhu — haua eel ehk saad popsikohakese poolvõlgu. Parem oota, kuni sulle seitse jalga pikuti ja kolm laiuti välja mõõdetakse! Seal sul see päris-maa!”

„Seda hakkajal mehel igav oodata,” vastas peremees. „Eks ole Sander? Meie katsume omal pinnal elada ja surragi!”

Ta ronis redelit mööda alla, andis üle õue rutates tüdrukule juhatusi karjasõotmise kohta ja kadus tuppa.

„Selle mehe käes peab iga asi edenema!” ütles Sander. Nagu ergutav jook oli talle mõjunud peremehe lähedus.

Enne keskhommikut astus häärberist õue puhtais riideis näitsik, palja päi, kuue-aastane lillelises lühikeses kleidis tütarlaps käekõrval; kingad olid sellel jalas, meekarva juuksed kõharas. Nad tulid üle muru talli poole ja tütarlaps vahtis katusel töötajaid. Lähemalegi tahtis ta astuda, aga näitsik võttis tal käest kinni ja ütles hoiatavalt:

„Sealt võib midagi pähe sadada.”

„Tere, väike preili!” hüüdis Sander.

Tütarlaps vaatas küsivalt näitsiku otsa: mis vastata? Siis aga tundis ta võõrastust ja tõmbas näitsikut kättpidi õunaaia poole. See oli peremehe tütar.

2

öö Aljakul kestis Sanderil rukkilõikusest tõuvilja kokkupanekuni. Ta parandas katuseid, vooderdas seinu, kohendas üht ja teist laudas, aidas ja kuivatises. Siin läks ta meeleldi peregi hulka, oli rehepeksul masina juures abiks, aitas kuivatusel, kaevas aias peremehe juhatusel põõsaid ja peenraid. Hea oli tal töötada peremehe läheduses, kellest ta otsekui jõudu sai ja usku ammutas, et ta isegi kord oma talus sel kombel rühmab ja oma peret seal nõnda juhib, et tööd rõõmuga tehakse. Siin ei tunnud ta väsimust ega tüdimust, ei nuri-senud, kuigi töö kestis mõnikord pimedani.

Ta varitses parajat silmapilku, et kõnelda peremehele oma kavatsusist ja küsida temalt nõu. Ehk teab peremees mõnd kohakest juhatada, kus võiks külge hakata. . .

Kuigi raha polnud Sanderil hädasti tarvis ja töö siin polnud veel lõppenud, küsis ta siiski peremehelt kahe nädala järel palka. See oli tal igal pool kombeks: nõuda töötasu õigel ajal, mitte hilineda sellega liiaks. Kuigi ta ei rutanud oma teenitud kroonidega kohe panga poole, arvas ta ikka, et on kindlam, kui raha on omas taskus või kodus laekas.

Palgamaksmine toimus õhtul peremehe väikeses kabinetis. Sander oli siin esimest korda. Ei olnud siin küll mingit toredust ega mõnusust, aga Sander võis siin imetella mõndagi. Väikesel kirjutuslaual oli hallist marmorist tindipoti alus, selle esiääre uurdes sullepäid ja pliitaseid. Kahel pool laua äärel arveraamatuid, vihkusid, põllutöö- ja karjapidamise-õpperaamatuid, kalendreid ja virm saadud kirju. Väikesel riulil raamatuid, seintel olid rahvajuhtide pildid värvitud puuraamides. . . Ega kõlbagi nende silme ees teisiti — peab püüdma, töötama, rühkima.

Peremees avas lauasahtli ja ütles naljatades:

„Arvate, et see peremehe-asi kerge on! . . Et tõmba muudkui laegas lahti ja lao kroone peo peale! . . Ega nad sigine kui seapõrsad! . . See'p see peremehe kõige suurem mure ongi, see laegas! See tuleb päevatööle lisaks, kui peremehe ikke kaela võtad.“

Ta vaatas seda üteldes nii sõbralikult Sanderile silmi, et see julgust sai ja korraga välja puistas, mis ammu südamel:

„See ike. . . peremehe ike. . . Kui saaks. . . Olen mõtelnud mõnele üsna väikesele kohakesele. . . Kus ma oleksin ise peremees ja sulane. . . Eluäeg ei tahaks nõnda. . . teise kõrval. . . oma ulualuseta. . . Et lastelgi oleks. . .“

Sander tundis, et nägu läks higiseks, aga ta ei tihanud seda pühkida. Kui segi tal ometi sõnad läksid!

„Mehe mõte! . . Täismehet mõte! . . Mis sulane see on, kes ei taha oma ulualust saada!“ kiitis peremees ja lehitses väikest vihku. Siis vaatas ta Sanderile otse silmi ja küsis üsna tasa: „Kas rahasid on kogutud? . . Misugusele hakkaks külge?“

„Ikka niisugusele, mis üsna väike. . . Paras pops või ka natuke suurem. . . Kõike ei nõuta ehk korraga sulas. . .“

„Kus seda! . . Kes kõike korraga! . . Saab ka laenusid. . . Kas on juba kuskil silma hakanud?“

„Ei, seda veel mitte. . . Tahtsin paluda teid. . . liigute rohkem. . . vahest kuulete, siis ehk ütleksite mulle. . .“

„Heameelega! Heameelega! . . Üks tubli põllumees enam!“

Peremees võttis päevi kokku, Sander pühkis vargsi higi. Siis sai ta oma palga, mõne sõbraliku ja julgustava sõna. Ta tuli välja pea kumisedes ja jalgade vaevalt maha puutudes.

Töö Aljakul jätkus ja Sander tegi seda kahekordse innuga. Kui peremees tema mõtte heaks kiitis, mis siis veel kahtlust! Küllap aitab paraja kohagi leida, tema juba teab!

Kaera kokkupaneku ajal saabus linnast suurel punasel omnibusel ekskursioon meretaguseid põllumehi oma instruktorite ja asjameeste saatel. Külalised toodi väljale, niidumasin pandi seisma ja töö peatus. Võõrad küsitlesid tõlgi läbi töölisi, kuidas nad oma eluga rahul, mille üle kaebavad, missuguseid parandusi nõuavad. Vastati kohmetult, enne peremehe, siis üksteise otsa vaadates. Eluga oldi rahul, mis seal's ikka! Kaevata polnud millegi üle. Kes pole rahul, eks see vaata ümber! Mis parandust sa ikka nõuad! Töölise elu on juba niisugune!..

Peremees astus Sanderi juure, lõi talle õlale ja ütles külalisile:

„Vaata kus töömees! Kui meil enam niisuguseid oleks!... Aga temasugune ei taha kaua palgaline olla... Tahab jalad oma pinnale toetada!”

See kiideti õigeks ja naeratati heakskiitvalt.

Sanderi ihu läks üsna kuumaks.

Kui võõrad väljalt läinud, heideti talle nii meeste kui ka naiste poolt pilget.

„Nii et Sander ei taha enam orjata!”

„Tal suured rahad pangas, võib mõisa osta.”

„Kui inimene ei võta tilka viina ega pane suitsu suhu, ei tea, kas raatsib süüagi, kuhu tal need rahad siis kuluvad!”

„Kui tal oma mõis käes, eks ta võta meid sinna moonakaks!”

„Töölisest peremees — oi, see on kibe vend! See võtab sult seitse nahka!”

Sander ei vastanud midagi, aga seitsaadik polnud tal enam tahtmist teistega ühes põllule minna. Teised ei pidanud teda enam omaks. Ta ei tihanud ka enam teiste nähes endise hooga töötada.

3

See oli varsti pärast viimast rehepeksu, kui peremees laupäeva õhtul arveteõienduse juures lausus Sanderile:

„Homme tuleb siia külalisi. Siit lähedalt mõned peremehed, linnast põllumeeste tegelasi. Ehk tuled ka... Sa nagu oma inimene, oled siin-seal abiks... Nendelt võib mõndagi kuulda.”

„Miks ei! Heameelega!..” vastas Sander.

„Ega siin midagi musta tööd... Võib pühapäevariides tulla.”

„Teadagi!”

Sander läks kodu poole vilistades ja laulu ümisedes, kergel sammul, nagu oleks ta viieteistkümne-aastane.

Koju jõudnud, ütles ta lastele, neid põlvedel kiigutades:

„Pole vigal! Küllap näete paremaidki päevi! Mängite oma õue murul,

hoiate oma lehma-lambaid, ja kui suuremaks kasvate, niidate oma heina ja lõikate oma rukist!"

„Siis ei või keegi võõras poiss meid seal söimata!" ütles kuue-aastane Liis, keda popsi jõnglane vahel halvasti kohtles.

„Võõrad kihutame minema!" vastas kaheksa-aastane Kusti.

„Kui nad ilusasti külla tulevad, võtke lahkesti vastu," õpetas isa.

„Kust see oma õu, põld ja niit siis nõnda näha!?" küsis naine urisedes.

„Ehk hakkab viimaks paistma ka!" vastas Sander salapärase iseteadvusega. „Ootame veel natuke."

Ta ehtis end järgmisel hommikul nagu lauakirikusse minekuks. Laskis oma kaelasideme sõlme naisel ja tütreil ilusasti seada, viksib kamasse, suges ja silus punakaid juukseid, mis kõrva ääres krussi tõmbusid, mängitas ja helitas lapsi, ei läbenud einet võtta ega kohvi juua.

Kui ta Aljaku õue jõudis, oli seal juba mõni tolmunud auto. Sander tõi märja kaltsu ja pühkis nad üleni läikima. Siis tuli peremehi vedruvankritel. Sander oli neile abiks, leidis sulase abil hobusele ja vankrile koha. Ta küsitles, kuidas tee, kas sillad parandatud, kas tõug tee ääres juba koos ja peksetud, kas sealtpoolt ka paljud näitusele lähevad jne.

Need polnud enam maata mehe küsimused. Mõni peremehist heitis talle kahtlaselt hindava pilgu, aga ei julgenud siin, Aljakul, tööinimestki halvasti kohelda ja vastas viisakalt, mõni isegi lahkesti.

Häärberi lahtisist aknaist kostis tasside kõlinat — varem tulnuile anti kohvi. Peremees, kes rõõmsalt elevil ja aina naeratatas, küsis Sanderist mööda minnes, kas ta ka hommikueinet võtnud.

„Võtsin kodus," vastas Sander kiiresti.

Tuli veel autosid linnasakstega, proudki kaasas, vahased tolmumantlid seljas. Tuli peremehi vedruvankritel, hästihoolitsetud hobused ees.

Kui veerandsada võõrast koos, alati peremehe juhatusel kodust ringkäiku. Sanderile müksas peremees möödaminnes külge ja lausus muheldes:

„Tule ka ühes ja „valgusta" linnasaksu!"

Nii see läkski: kõik kakskümmend viis võõrast, nende hulgas viis naist, ei mahtunud ju peremehe ega perenaise ümber. Mitu härrat liikus ühes Sanderiga, kes neile seletust andis, algul aralt, üksisõnu, siis aga oma seisust unustades südimalt, kõvemini, ladusamalt, oma arvamust ja hinnangut varjamata.

Esiteks mindi lauta, tutvuti noorte, sõbralikult rõhkivate peekonsigadega. Mõni linnasakstest sügas isegi neil kõrvatagust ja vahetas nendega sõbralikke sõnu. Sander teadis külalistele seletada, kuidas neile toitu grammilise täpsusega mõõdetakse, kuidas neid haritakse ja kaalutakse, kuidas nende ase puhas hoitakse.

„Ega inimese eest nõnda hoolitseta!" lisas ta varjatud pilkega.

„Inimene hoolitsegu ise enda eest!" vastas linnahärra õpetlikult.

Teine lisas:

„Mis valuutat sa inimese eest saad!“

Sander tundis ka lehma nimepidi ja teadis nende päevast piima-andi. Mõne päritolu ja elulugugi oli tal teada. Külaliste tähelepanu tõmbas endale eriti sugupull „Rasputin“, kes oli väikese maja suurune. Teda katsus mõnigi linnahärra sarvede vahelt sügada. Aga vihane hingamine, mis tuli kui äkiline tuulepuhang pulli sõormeist, peletas naised eemale ning härradki taganesid aralt. Peremees seletas pulli sugupuud ja perenaine kõneles sellest, kuidas see lojus kord lahti pääsenud ja kõik talurahvas tema eest kabuhirmus põgenenud.

Kuuriall vaadati rasket traktorit, külvi-, niidu- ja teisi masinaid, imeteldi traktori raskust ja suurust, pandi käedki siin-seal külma raua külge. Rehepeksumasin ei olnud kodus. Käidi siis kuivatushoones, vaadati moodset aita, peatuti hiiglakõrge põhukuhja juures ja mindi viimaks meiereisse.

Vana juustumeister, mitte just isuäratavalt puhta välimusega, näitas siin, eriti prouadele, oma kunsti saladusi. Imeteldi suuri juusturattaid, maitsti igast sordist ja välja minnes lausus üks peremehist:

„See on see Aljaku rahaauk!“

„Miks iga peremees endale niisugust ei asuta!“ tähendas seepeale üks linnaprouadest.

Nüüd mindi üle kõrrevälja laudtasase heinamaa ääre, kus juba ädal haljendas. Sander kõneles sellest, kuidas ta siin oma noorpõlves põõsaste ja mätaste vahel vikatiga hõredaid heinaudemid vehkinud.

„Aga lubage,“ küsis Sanderilt üks linnasaks, keda teised hüüdsid direktoriks, „kes te õigupoolest olete siin talus?“

„Ma siin sulane või umbes nii,“ vastas Sander naerdes. Seda ei ustud. Aga varsti hakkas teda vaevama, miks ta oma vastuse puhul naeris. Nüüd ei ustud teda, aga pärast võib avalikuks tulla, et ta pole siin sulanegi, vaid ainult juhuslik päeviline.

Kui oldi orasteväljagi ääres seistud, mis õrna lillaka udemega kaetud, mindi rahuldatult kodu poole, nagu oleks suur töö tehtud. Õue jõutud, kõneles peremees mõne sõna perenaisega, astus siis Sanderi juure ja ütles:

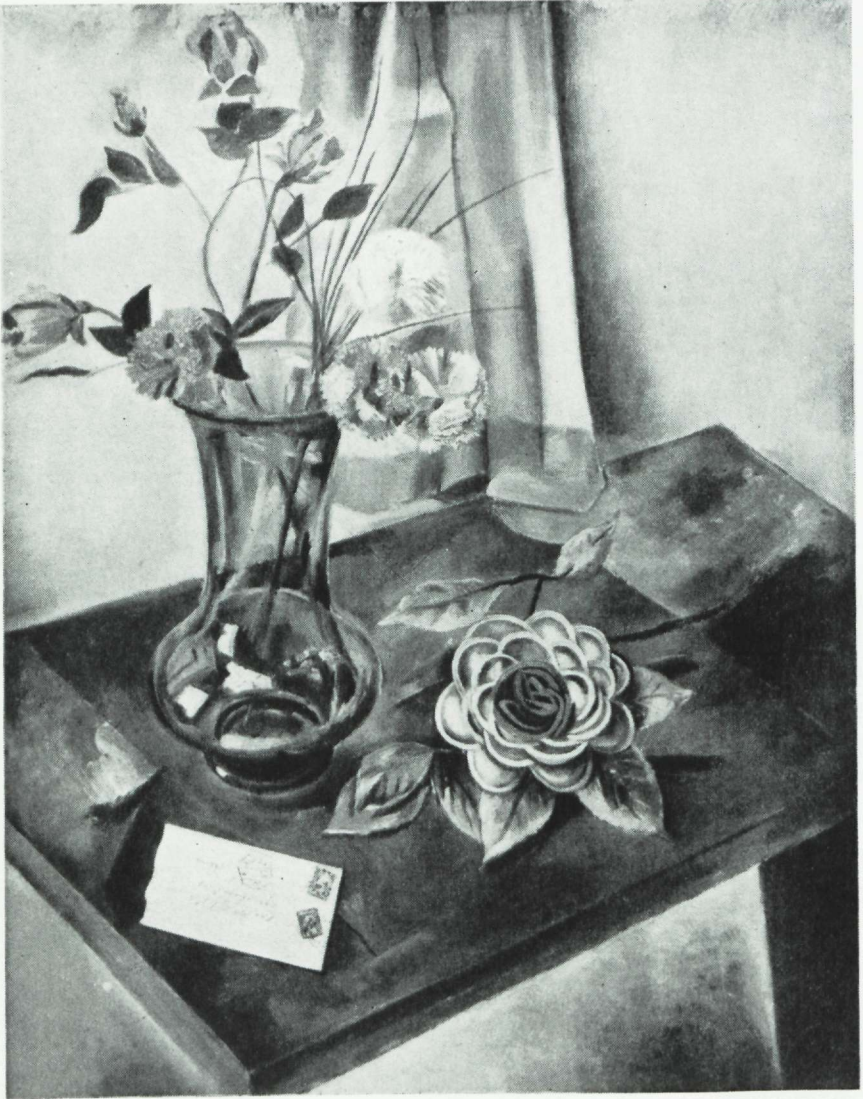
„Tuled ka lõunalauda — nagu teisedki.“

Sander katsus midagi vastu ütelda, et kus nüüd mina, ma siin niisama, tuln abiks. . . Aga peremees ei lasknud vastu rääkida.

Südame värisedes läks Sander söögituppa, hoidudes peremeeste vahele. Naerdi ja käratseti, kolistati toolidega, Sander aga seisis aralt ega teadnud, kuhu istuda. Viimaks näitas perenaine talle koha, maamehe ja linnahärra vahel.

Siis see raske asi algas. Taldrikuil oli külmi lihalõikusid, sülti ja ümarikes ning pikergusis karpides kalu. Perenaine soovitas üht ja teist, nimed olid Sanderile üsna võõrad ja samuti karbid kirevate siltidega. Ta julges viimaks

Adamson-Eric

Paberlilled,, 1927

kilu võtta, nagu tema naabergi. Kahel korral võttis ta seda, sest see kala polnud talle hoopis tundmatu. Varsti märkas ta, et linnahärra mõistis sedagi kala hoopis peenemalt lahastada ja lõigata. Mis sellest! Peremees vasemal sõi niisama lihtselt kui tema. Siis võeti peekonilõikusid ja nüüd võis Sander juba kergemini hingata. Nüüd võis juba naabriga kõneldagi ja teiste kõnet kuulata.

Linnaprouade heledad hääled käisid kõigist üle. Härrad mõistsid ikka midagi ütelda, mis neid naerma pani. Perenaine pakkus aina toite. Väike tütar näitsikuga istus otse Sanderi vastas, naeris ka ühes teistega, kilkas vahetevahel, küsis üht ja teist toitu, ei läbenud aga midagi süüa. Korraga jäi ta vahtima üle laua ja hüüdis siis nagu midagi tähtsat avastades:

„See ju Sander!... Kes katust parandab!”

Kõikide silmad pöördusid Sanderi poole. Aga peremees lausus naeratades:

„See ta on.”

Õnneks algas jälle elav vestlus, mis varsti käraks muutus. Sander võis nüüd vargsi higi pühkida. Selleks oli tal täna valge puhas rätik taskus.

Supi söömine oli üsna lihtne. See ei olnudki aga tavaline supp, vaid ainult supi vedel. Sander piilus teiste taldrikute poole, kas vahest seal pole midagi olulisemat. Ehk anti temale kui omainimesele ainult vedelat. Aga ei, kõigil oli üsna läbipaistev kollakas leem taldrikul. Selle kõrvale söödi pirukaid — maamehed võtsid neid taldrikult näppude vahele, linnakülalised tarvitasid nuga ja kahvlit.

Praega oli jälle raskusi — seda pakkus näitsik suurelt vaagnalt ja sellelt tuli enesele võtta. See ei olnud tõesti kerge. Siis pakuti sinna juure kastet ja mitmesuguseid salateid. Nendest viimastest loobus Sander kindlasti. Ei tohitaks ometi inimest nõnda vaevata!

Pärast praadi sai pisut hinge tõmmata, higi pühkida ja juttugi kuulata. Aga siin kõneldi korraga nii mitmelt poolt, et ei teadnud, kelle sõnadele tähelepanu pöörata. Vahel naerdi kooris mõne nalja puhul, mis Sanderile hoopis arusaamatuks jäi. Aga temagi nägu tõmbus siis naerule. Vaheaeg ei kestnud kaua. Siis toodi väikesil taldrikul midagi magusat ja selle kõrvale täideti klaas punase veiniga. Varsti tõusis üks linnahärra, nagu puhtaks põetud ja roosaka jumega, näpitsprillid ninal, juuksed libedaks soetud. Ta hakkas kõnelema peremehe auks ja nüüd alles selgus Sanderile, et peremehel on sünnipäev. Kõneleja loetles peremehe teeneid mitmetes seltsides, pööris siis külaliste poole ja kutsus neid enesele tunnistajaks: üks nad kõik ole näinud, missugune on Aljaku talu! Kes on aga selle talu õitsvale järjele tõstnud? Eks Samuel Nurkse! Muidugi, mitte üksi, vaid oma haruldaselt tubli ja haritud abikaasa toetusel. (Kõneleja vaatas naeratades perenaise poole ja kõikide silmad pöördusid sinna. Perenaine lõi silmad lauale ja näppis lina.)

„Aljaku talu,“ jatkas kõneleja, „on kui linn, mis ehitatud mäele ja paistab kaugele. Ta on kui küünal, mis asetatud vakale ja paistab kõigile. Igas val- las, igas kihelkonnas peaks olema vähemalt üks niisugune eeskujulik ja kul- tuurne talu, et teised sellest võiksid õppida. Siis läheks meie elu hoopis tei- ses tempos edasi. Täna saab Aljaku peremees, haritud peremehe tüüp, mis- suguseid meil veel üsna vähe, nelikümmend kolm aastat vanaks. Pool elu on tal veel ees ja meil on veel võimalust imetella, mis ta siin oma harulda- selt tubli ja haritud abikaasa abil korda saadab.“

Kõneleja tõstis klaasi sünnipäeva-„lapse“ ja tema abikaasa terviseks. Kõik tõusid püsti, mindi peremehega kokku lööma. Sander kõheles pisut, läks siis ka, sai peremehelt sõbraliku pilgu julgustuseks, lõi kokku ja jäi oma klaasi ühe sõõmuga tühjaks. Istuti kohtadele ja maitsti kreemiga kau- nistatud magusat toitu. Teenija täitis klaasid uuesti ja siis tõusis peremees ise ning võttis sõna. Ta avaldas rõõmu, et sõbrad teda vaatama tulnud. Ta ütles, et tunneb suurimat rahuldust, samuti tema abikaasa, kui külalised sel- lest päevast siin hea mälestuse kaasa viivad. Siis tõrjus ta tagasi kiidusõnu, mis avaldatud tema tegevuse kohta seltsides ja ühingutes: seal olevat juba igaühe kohus jõudumööda kaasa tõmmata. Oma talust olevat ta teinud, mis jõudnud ja osanud. Aga mitte üksi. Abiks on olnud ja eriti koduseid asju on aidanud juhtida abikaasa, seda ta ei salga.

„Aga suurema osa välisest tööst,“ jatkas ta üsna tõsiselt, „ja võib-olla raskema osa tööst on aidanud teha töölised, palgalised, võõrad küll, aga lähedased selle läbi, et nad Aljakule oma pihtade parema jõu on annud ja ka edaspidi annavad. Sest nõnda see juba on ja vist ka jääb: ühed juhivad ja juhatavad, teised aitavad töö ära teha. Aga meil, Aljakul, on see alati minu ajal nõnda olnud: siin ei ütelda — minge tööle, vaid — lähme tööle! Siin, meie hulgas (nüüd suunas peremees oma pilgu otse Sanderi poole ja see õiendas oma käed, mis kippusid laudlina narmaid sõrmitsema, ilusasti lau- le, õgvendades selgagi) istub minu tööliste esindaja, üks väarikamaid esin- dajaid. Ta on siin Aljakul väga mitmesuguseid ülesandeid täitnud, on karja talitanud, katust parandanud, heina niitnud ja rukist lõiganud, kraavi kaeva- nud (siin Sander muigas — kraavi polnud ta kaevanud; aga pidukõnes võib vist vabalt liialdada), kütist matnud ja hagu raiunud...“

Sander tundis kõikide pilku enesel, tundis, et laup ja nägu lähevad niis- keks, võttis taskurätiku pihku, teades, et see on puhas; ei tihanud aga highi pühkida. Kuidas need pilgud teda ometi kõrvetasid! Ei kuulnud ta enam peremehe viimaseid sõnu, nägi ainult, et kõik tõusevad ja tema juure tungi- vad klaasi kokku lööma, peremees ise kõige ees. Ta kogeles midagi, tänas, tõrjus midagi tagasi, loksutas veini põrandale ja vabandas. Niipalju suutis ta siiski külaliste näoilmele tähele panna, et mõned vaatasid talle andesta- valt, teised kui naljanumbrile, kolmandad julgustavalt: pole viga! Aeg nõuab töölise hindamist! Peate harjuma! Ka teie olete inimene! Mis parata!

Joodi klaasid põhjani, istuti kohtadele ja hakati söömist lõpetama, üsna valjusti ja läbisegi kõneldes.

Lauast tõustes ja peremeestega ühes õue minnes, et hobuseid vaadata, hingas Sander kergendatult. Nüüd on see kõik vist möödas. Kui teised lähevadki tuppa tagasi, tema tõmbab end kõrvale ja kaob varsti. Küll on tal aga kodus naisele ja lastelegi täna jutustada!

Vankri najale toetades ajas ta vanaldase peremehega juttu. Peremees suitsetas piipu ja kõneles neist aegadest, kus veel linadega sai raha teha.

„Nüüd aga pannakse press piima peale,” ütles ta süljates. „Pole viga, raha saab ka piimadest. Ja lõpuks on ju ükskõik, millest raha saad. Peasi, et teda on. Ega seda, et maksud on suured, aga sulane, tüdruk, päeviline ja karjus — need nõuavad palka! Üsna valusasti!”

„Kuidas nemadki!... Tahavad ka elada!” kostis Sander üsna julgesti.

„Elada?!... Mis seal elada?! Süüa saab minu käest! Ainult et riidehilbu jaoks! Ega temal ole muud kui enese eest hoolt kanda!”

„Mõnel ka perekond,” ütles Sander.

„Hea küll: perekond! Ka mul on perekond! Aga peale selle on mul koht mureks ja hooleks! Seda pean ma korras hoidma!”

Varsti tuli peremees ja kutsus nad uuesti tuppa kohvi jooma. Kõnelus vankri-äärel oli Sanderit kainestanud: ta teadis, et ta siin omasuguste seas ei viibi. Oleks meelsasti minema läinud. Aga veel polnud pääsu.

Seekord mindi söögitoast läbi saali. Siin polnud Sander veel käinud. Ei olnud ta ka näinud nii toredat tuba oma elus: vaip põrandal pehme kui sammal, nii et samme ei kuulegi. Kumera põhjaga toolid, kaetud sinise siidriidiga. Pееglid, pildid, lillelaud, sohva ees suurem ümarlaud, nurgas tiibklaver... Väike preili, nagu peretütart nimetati, veeretab põrandal mänguautot.

Sander hoidus vanaldase peremehe lähedale — on ikka hubasem kui mõne linnahärra või -proua kõrval. Tooli põhi vajus kui rabasoo mätas, aga jäi viimaks peatuma. Varsti tuli teenija kandikuga ja asetab perenaise ning prouade ette tasse ja klaase. Alles kolmat korda tuues jõudis ta Sanderini ja selle naabrini. Abitult võtsid mõlemad kohvitassid ja hoidsid seda kahe käega. Perenaine märkas seda, tõsis istmelt ja tõi neile nurgast väikese ümarlaua. Sinna peale aseti nüüd tassid, võeti koort ja suhkrutki. Kõpsiseid pandi taldrikule ja siis sinna kõrvale veel viinaklaasid, üsna väikesed, jalad kui õlekõrred. Peremees ise käis ümber ja kallast klaasesse kollast jooki. Kui kõikide klaasid olid täis, tõstis ta oma klaasi ja lausus julgustavalt naeratades:

„Palun maitsta!”

„Mis siis muud!” ütles Sander, olles elevil pidulikust ümbrusest, ja ta viskas klaasi ühe söömuga tühjaks. Nii oli ta joonud oma napsi siin-seal töö

lõpul või sõnnikuveo talgutel, hammustades peale heeringat või raasu soola-liha. Siin seda ei olnud; tuli leppida tüki küpsisega. Söönud selle, märkas ta, et teised olid oma klaasist ainult piisa rüübanud. Isegi tema lihtne naaber oli üsna väikese sõõmu maitanud. Varsti tuli peremees ja täitis tema klaasi uuesti, lausudes heakskiitvalt:

„Mehe mood — ikka põhi peale!”

Silmigi ei tihanud enam Sander tõsta, rüüpis hajameelselt oma kohvitassi varsti tühjaks, näppis nüüd kukli küljest raasukesti ning pistis suhu. Õnneks tõusis jälle kõva kõra, naerdi, igaüks kõneles teist kuulamata, maitsti likööri ja kohvi.

Teenija täitis Sanderi tassi uuesti ja seegi tühjenes varsti. Sander hakkas nüüd likööriklaasi aeg-ajalt huultele tõstma, üsna tagasihoidlikult.

Linnahärradel näis siin eriti lõbus olevat ja kõra ning naer aina kasvas. Sander ei saanud ega mõistnudki sellest osa võtta. Kõneldi inimesist ja juhtumisist, mis talle täiesti võõrad. Ka naaber istus juhmilt, aga leidis seltsi oma piibust, mida siin suitsetada lubati. Paaril korral võttis isegi hoogu mehiseks sülgamiseks, aga nähes enese ees põrandal kirevat vaipa, hoidus sellest mõnust.

Viimaks, tundes igavust ja tüdimust, tundes enese üleariusust siin, andis Sander naabrile nõu minna „hobust vaatama”.

„Eks võiks ka,” lausus see erkasti, kohendas piipu ja hakkas tõusma.

„Kuhu nüüd?” küsis peremees.

„Vaatame hobuseid,” vastas Sander.

„See on teine asi,” lausus peremees. „Tulge siis jälle tagasi.”

Mindi üheskoos talli juure. Kui aga peremees väheks oma asjus kõrvale läks, pöördus Sander aida taha ja pidas enesega aru. Ilus ei ole minna, pererahvale head õhtut ütlemata, tänamatagi. Aga siin olla on ka otse piin. Mõetelnud vähe, läks ta üle kõrrevälja heinamaa ääre ja sealt veidi maad eemale põõsaste varju. Vaadates üle paju latvade ei näinud ta õues kedagi, heitis pikali, pani käed pea alla ja lausus enesele:

„Nõnda siis, Sander Pähklime! Sind on kaalutud ja väärt leitud! Sind on peremehe lauda võetud veel enne, kui oled peremees! Olgu! Küllap kutsun kord teidki oma lauda! Muidugi mitte neid linnasaksu! Panen kohvi ja peened viinadki lauale! Ehee! Oodake ainult! Oodake veel pisut!”

Lähedal pröksatas oks, Sander kargas istukile ja vaatas ümber. Ei olnud kedagi näha ega kuulda. Ta laskus jälle selili, pani pea kätele ja meenutas mõnuldus lõunasööki ning peremehe kiidusõnu tema, Sanderi aadressil.

Viimaks jäi ta tukkumagi. Siis aga tõusis ta kärmesti jalule ja astus lühikese kaalutluse järel mehisele üle kõrrevälja õue poole. Ega's ta ometi pagema hakka!

Juba oligi enamik külalisist õues, juba liikusid mõned autod nagu prooviks õuemurul aeglaselt siia-sinna. Peremehed seadsid hobuseid, prouadel olid juba kübarad peas, mantlid seljas.

Väike preili oli siin hulga inimeste seas oma tasakaalu kaotanud, jooksis kilgates ja kriisates ühe juurest teise juure, ei läbenud siin ega seal peatuda, surus end ühe ja teise linnaproua vastu, tuli viimaks Sanderigi juure ja hüüdis, end tema külje vastu surudes:

„Kas sina oled see, kes katust parandab?“

„See ma olen,“ vastas Sander.

„Ka sa sealt maha ei kuku?“

„Ei ma kuku ühtigi.“

Juba jooksis väike preili jalgu pildudes ja kätega veheldes minema.

Sander poetas end peremeeste lähedusse, oli siin-seal abiks ja nõutas enesele üksiku peremehe vankril küüti. Sel kombel lootis ta kergemini siit pääseda. Ei kõlba enne teisi või teiste hulgas, ei ka pärast teisi jala õuest välja kõmpida.

Nii ta pääsiski minema, kui oli peremehe ja perenaise lühidalt jumalaga jätnud, neid tänanud.

„Ole meheks, Sander, et tulid!“ ütles talle seejuures peremees. Perenaine ütles talle samu sõnu mis teistelegi. Ei hakanud ta tema jaoks neid eriti välja mõtlema. Need sõnad olid üsna lahked.

Verst maad tuli üheskoos sõita. Et poleks piinlikku vaikust, mis hõlpsasti tekib, kui kaks inimest pole ühest seisusest, ja mis siis eriti alamale raske on, kõneles Sander omal algatusel hobusest, võrdles seda autoga ja eelistas esimest, millega peremees väga nõustus.

„Mis on auto? Plekk-karp! Kilutoos! Aga hobune — see on ikka elav loom! Ta mõistab sind ja sina teda!“ kiitis peremees. Siis nad olidki tee-lahkmel, kus Sander tänades maha kargas.

Nüüd oli ta varsti lepikuvahelisel rajal, võttis seal nokkmütsi peast — hiljem kavatses ta kaabu osta, nagu enamikul peremeestest on — ja hingas kergendatult, suugi lahti. Nüüd on siis see tänane päev möödunud! Imelik päev! Suur päev! Kas see ei tähenda, et ta kuulubki juba peremehe-seisusesse! Kohta veel ei ole, aga küllap tuntakse juba nüüd, et ta on enam peremees kui sulane! Olgugi et teda täna austati kui töölist, aga et just tema kutsuti lauda, mitte mõni teine, see tähendab midagi! Nüüd mitte enam kõhelda ega kahelda! Rahad vaja liikuma panna! Mis nad seal pangas koitavad! Vanadus läheneb. Nüüd on veel jõudu. Mis siis muud kui käed külge! Edasi, Sander Pähklimäe!

Ja keerutades oma nokkmütsi hakkas ta laulma, kuigi mitte just kõvasti:

„Üles, üles, hellad vennad, üles, üles!

Sõidame nüüd Sõõrumäele, ütles!

Sääl me sööme sõsterida, üles, üles!

Paugutame pähkelida, üles!"

Ah jaa, tema nimi on Pähklikmäe, sellest see pähklipaugutuse laul meele tuli!

4

ljakul leidus tööd Sanderile veel mõneks nädalaks. Ta tegi uude pereruumi paar lauda, mõne istme, kaks puuvoodit ja mõned riulid. Siis ta parandas laudas sulgusid ja söimi, aidas pörandat ja salvi.

Enamasti tuli tal töötada aida otsas kuuriall. Seal ta saagis, tahus ja hõoveldas hommikust videvikuni, käies perega ühes lauas söömas, kuuldes seal nurinat kehva toidu pärast. Tema ei nurisenud. Tema arvates see toit nii vilets polnudki. Et piima asemel lõss, mida peekonsigadelegi anti — mis sellest! Lõssiga toidetud sead on roosad ja kipuvad üleaarugi rasva minema. Räimed kartulitega, keedetud või praetud üsna mitmel kombel, mis neidki nii väga põlata! Varem oli ta palju kehvema toiduga leppinud. Ta arvas isegi, et niisugust toitu tuleb edaspidi tal oma kodus eeskujuks võtta. Kes teab, ehk tuleb tal eneselgi kibedal ajal võõraid päevilisi pidada. Ega neid igapäev jõua liha ja munaga toita ega kohviga joota! Ise asi, kui ta mõnikord külalisi kutsub. Siis paneb temagi kilu ja teisigi peeni kalu plekk-karpides lauale, peekonilõikuseid taldrikuile, või ja juust kõrvale. Siis laseb temagi naisel lihaleent keeta ja seda kurnata, nii et paistab läbi nagu allikavesi. Annab siis praetud liha koorekastmega ja oma aia sõstardest magusa roa (sellele võib vahukoortki lisada). Küllap siis võtab ehk mõni temagi külaline sõna ja kõneleb tema püüdlikust meelest, tema visadusest ja tööarmastusest. Ei unusta seejuures nimetamast, kuhu see tema viinud — oma tuba, oma luba! Küllap ta siis vastab: kes me ka ei ole, peremehed või sulased, popsid või asunikud, vaesed või rikkad — me kõik peame töötama. Aina töötama ja edasi püüdma, küllap siis jõuame ka paremale järjele. Seejuures peame üksteisest lugu pidama ja kõrkust ei tohi meis kellegi vastu olla. . . Siiski, selle kõnega on veel aega.

Vahel tuli kuurialla näitsik peremehe tütrekesega, kes nüüd ilmade jahe- nedes pruuni plüüšist mantlit kandis. Nad peatusid ukse juures, laps jälgis Sanderi tööd ja astus siis arglikult lähemale. Ta võttis maast mõne hõõvli- laastu, rebis seda kui paberit ja naeris rõõmsasti. Siis, julgust saades ja kuuldes, et näitsik hakkab Sanderiga kõnelema, küsis temagi:

„Kus sinu talu on?“

„Mul polegi talu,“ vastas Sander ja katsus naeratada.

„Aga kus sa siis elad?“

„Popsi tagatoas.“

„Mitu hobust sul on?“ jatkas tütarlaps küsitlust.

„Mul polegi hobust.“

„Aga kuidas sa linna sõidad? Kes su vankrit veab?“

„Mul pole ka vankrit.“

Nüüd ei mõistnud laps enam küsida, mõtles pisut ja sirutas siis käe kruupingilt peitlit võtma. Aga näitsik ei lubanud ei seda ega ka teisi asju puutuda, sest kõik nad lõikavat käe veriseks. Varsti läksid nad välja.

See oli ühel laupäeva õhtul, kui Sander läks jälle peremehe kabinetti palgaraha vastu võtma. Peremees püüdis endiselt lahke olla, küsis, kuidas läheb, ja pakkus istet. Ise hakkas ta sahtlit avama. Sanderile paistis, et peremees sealjuures ohkab. Ta luges raha lauale, arvutas pliitsiga paberil üsna hajameelselt ja kui asi korras, lausus üsna tõsiselt, oma töölisele silma vaadates:

„Lugu on nõnda, armas Sander, et mul oleks lähemal päeval sularaha hädasti tarvis... Üsna hädasti. Ma tean, sa ei ole päris tagavarata. Ja praegu sa ise ei tarvita. Kui laenaksid mulle mõne kuu peale. Annan vekslid vastu või kuidas tahad.“

Sander tundis rahuldust: see mees tunneb ka rahapuudust! Sel kahe koha peremehel on raha hädasti tarvis! Aga nimelt seepärast, et nad nüüd on enamvähem sarnased, tundis ta kohustust aidata. Ei või ometi seltsimeest hätta jätta!

Ta ei julgenud siiski otsustada, katsus mõelda ning kaaluda.

„Hm... ja... Muidugi... Seda võib juhtuda... Aga paljuks mul!“

„Ära ütle: paljuks! Mõnikord on kroon enam kui teinekord sada,“ ütles peremees, heitis üsna abitu pilgu Sanderi poole. Siis ta jatkas: „Nii et, jah, kui oleksid seekord nõnda lahke. Teinekord võin ehk sullegi abiks olla... Nii või teisiti... Kas rahaga või hea nõuga.“

„Mis mul muud, kui et leiaks kohakese, mis üle jõu ei käi.“

„Küllap seda leidub. On kuulda, seal Ülesoo mõisa asunistest juba mitmed omadega läbi. Anti seal maad linnasakstele, et teened ja nii edasi... Aga ma ei salli linnameest, olgu teened kui suured... Kesktalvel või kevadel pakuvad oma kohakesi müüa. Või lasevad haamri alla. Mis muud kui karga juure!“

„Kui nõnda, siis muidugi!“ vastas Sander ega katsunudki rõõmu varjata. Ja kohe lisas ta, et peremehel poleks enam piina laenu manguemisega:

„Ega's ma keela, muidugi et saaks tagasi, kui endal vaja.“

„Kolme kuu pärast kõige hiljem... Kõige hiljem!... Kirjutame tähtaja vekslile... Rahad sul pangas muidugi?“

„Kus mujal! Seal ikka kindlam.“

„Kas sõidame või kohe homme linna?“ küsis peremees. „Mul niikuinii seal muidki asju ajada.“

„Eks või ka,“ nõustus Sander, mõteldes juba enam asunikutalust kui laenust peremehele.

Ja kogu tee kodu poole valis ta enesele Ülesoo väljalt väikest talu uue elumajaga, väikese õunaaiaga ja haljaste põldudega ümberringi. Vahetevahel tuli meele laenu-asi, kippus muretki tekitama, aga sealsamas lohutas teda mõte: Aljaku peremees, kahe koha omanik, kellel meierei, peksumasin, häärber punase katusega, klaver toredas toas ja traktor kuuri all, kelle tütar käib ainult näitsiku saatel, kellele suuri külalisi sõidab linnast autodel — see Aljaku peremees laenab oma sulase käest raha, on tema, Sanderi võlglane! Igapäev võib ta Aljakule minna, oma raha nõuda ja seal hirmu teha!

Ta tundis sellest rõõmu, astus mehisemalt ja kujutles ennast asunikutalu peremehena.

Naisele ei lausunud ta laenamises sõnagi. Ütles enne magama minekut ainult niipalju, üsna iseteadvalt, et sõidab homme linnas ühes Aljaku peremehega. Et aitab tal seal mõnd asja ajada. Sõidetakse vist vedruvankril, põrutab vähem.

„Kas enam mõistlikumat midagi teha ei ole!“ urahtas naine.

5

ander peitis Aljaku peremehelt saadud vekslit hoolsasti raudkasti põhja. Aeg-ajalt, pühapäeviti, kui polnud kedagi toas, võttis ta selle kastist, vaatles ja luges ikka ja jälle uuesti. Selge sõnaga oli seal üteldud, et Samuel Nurkse võlgneb Sander Pähklimäele kaks tuhat viissada krooni ja on kohustatud seda kolme kuu pärast tagasi maksma. Vekslipaberil oli vapp, keerukas värviline joonis ümberringi. Mis seal karta!

Mure tekkis tal siiski sagedasti südamesse ja peagu oleks ta asjast juba naiselegi kõnelnud. Aga viimsel hetkel suutis ta ikka suu sulgeda. Naiselt oleks ta muidugi ainult nurinat kuulnud. Kes annab kõik oma vaevaga teenitud raha võõra kätte!

Aljakul polnud praegu tegemist. Sander käis lähemal ja kaugemal tööl, kohendas talveks ukse ja aknaid, parandas kuivil päevil katuseid, seadis linamasinaid korda, vooderdas keldreid. Ja kui polnud kusagile kutsutud, siis töötas kodus, popsi rehetoas, oma kruupingi juures. Poeg ja tütar olid siis alati sealsamas, ehitasid klopikestest maju, tegid laastudest katused peale ja pulgakestest aia ümber.

„Kas ehitate oma talu?“ küsis isa. „Väga ilus! Ega's me eluäeg võõra juures pea elama!“

Agar mure laenatud raha pärast näris südames, mitte küll teravalt, aga nii undamisi, rahu andmata. Ta otsis ettekäänet Aljakule minekuks ja juba oli tal kavatsus oma raha enne tähtaega tagasi nõuda. Mitte küll nõuda, aga viisaka ettekäände all küsida. Ta häbenes siiski minna, Aljaku peremees võiks tema arguse üle naerda. Nii ta siis piinles päeval töö juures ja õhtuti voodis.

„Haige oled või?“ küsis kord naine, tema piinlemist märgates.

„Mis seal haige või!.. Agar inimesel ikka oma mõtted ja mured,“ vastas Sander. Vähe puudus, ta oleks nüüd ütelnud: kõik meie raha on Aljaku peremehe käes. Ega sa ometi kardad, et me tagasi ei saagi?.. Agar ta võttis enese ja piinles üksi.

Harjumata asi, sellest see kartus! katsus ta end lohutada.

Viimaks läks ta ometi Aljakule, ostis, et asja oleks, meiereist tüki juustu, kuigi seda keegi tema peres ei söönud. Siis läks ta õue ja kuulis seal sulaselt, et peremees sõitnud linnas. Viimasel ajal käivat ta seal sagedasti...

Sander läks kodu poole, rahutus südames. Ta ütles enesele pahaseid sõnu kergemeelsuse pärast, andis töotusi, et ta enam kellelegi krooni ei laena. Korra viskas ta juustupaki põõsa taha, aga häbenes siis oma ägedust, läks ja võttis selle põõsa tagant ning katsus mõtelda asunikutalust. Täna ei õnnestunud see kuidagi.

Mõne päeva pärast sai Sander kutse jõukale Kaubile tööle tulla; pörandad tahtvat parandada. Ta läks meelsasti, sest võõrasse kohta ei tulnud mured kergesti kaasa, tundsid nagu häbi. Pealegi oli Kaubil lahke rahvas, peremees ja perenaine võtsid oma lauda sööma, pärisid küla-uidiseid ja jutustasid neid ise.

Esimesel päeval läks kõik kenasti. Sander töötas peitli ja vasaraga pörandalaudade kallal, vana peremees istus sealsamas, imes kinnisilmi piipu ja vestles aeglaselt. Söömise ajal jutustas perenaine, kes peretütarest hakkab jõuluks naituma, kes perepoegadest kuhu silma visanud, kus kurge oodata, kus vikatimeest. Ööseks Sander siit koju ei läinud. Külavahetee oli pikk, jalgrada läbi soo agar vesine.

Teisel päeval pärast lõunat, kui Sander väikese lambitule valgel vanade pörandalaudade paikamisel töötas ja peremees sealsamas aeglaselt piipu poppides sellest juhtus kõnet tegema, millal see maja ehitatud — aasta viiekümne eest nimelt — juhtus hirmus asi.

„Võiksite enesele ju ka uue elumaja üles lüüa!“ ütles Sander naljatades. „Ega see Kaubil üle jõu käi!.. Niisuguse häärberi kui Aljakul!“

„Nagu Aljakul?!“ peremees võttis piibu suust ja naeris kuivalt. „Olen seal mõõda sõitnud ja näinud — ei noh, häärber on tore, ega midagi või ütelda! Ja muugi värk tal tore! Agar näe, mu väimees käis üleile siin ja ütles, et see kõik varsti haamri alla läheb! Eheheh! Haamri alla! Vaat seal sulle tore värk!“ Ja peremees naeris jälle parastavalt.

Sanderi käed vasara ja peitliga olid põlvedele langenud. Ta vahtis ainiti peremehe otsa, et veenduda, kas see tõtt räägib.

„Kas nüüd haamri alla?” sai ta viimaks küsida, aga hääl oli üsna nõrk.

„Seda väimees ütles. Ta ju konsulent, liigub palju ja teab kõik. Et pankades rängad võlad ja siirod. Kui nõudma hakatud, ütelnud: ei ole! Ei ole, ja asigi tehtud!”

„Tal ju ometi see suur koht, kaks kohta, meierei, masinad, majakraam,” ütles Sander enam enese kui teise veenmiseks.

„Suur koht ja kõik, aga näe, puha võlgu!” Ja peremees sülgas mõnuldes, tõusis üles ja läks välja.

Kadeduse jutt, muud midagi! lohutas end Sander ja hakkas jälle tööle. Aga käed ei hoidnud kindlasti peitlit ega vasarat, pilk eksis siia ja sinna, töö ei edenenu. Selle vana pöranda paikamine oli korraga mõttetuks saanud.

Kui peremees jälle sisse tuli, ütles Sander, et ta peab koju minema.

„Pidid ju laupäevani siia jääma!”

„Tuli meele, et on midagi hädalist öiendada,” vastas Sander.

Varsti jättiski ta töö, tõmbas saapad jalast ja võttis suuna otse läbi metsa ja soo. Ta ruttas hingeldades, sest veel täna tahtis ta teada, kuidas on lood Aljakul. Ta otsis sõnu, et ränki etteheiteid teha, aga sealsamas valis teisi, et manitseda: antagu tema raha kätte! See on tema ainuke vara, eluajal kogutud!

Pimedas koju jõudnud, oli ta nii väsinud ja armetu, et naine üsna kokkus ja küsis:

„Haige või?”

Lapsedki vaatlesid teda mureliku uudishimuga.

„Mis seal haige või!.. Jalad natuke kriimustatud. Otsi viina, pühin verest puhtaks.”

„Nii hilja tuleb inimene läbi metsa!.. Palja jalu!” pahandas naine juba üsna kurjasti.

Sel õhtul ei läinud Sander Aljakule, vaevles öö unetult ja hakkas varahommikul Aljaku poole sammuma.

Tal oli otsus kindel: nõuab oma laenu kohe, jalamaid tagasi! Ei hakka pikalt kõnelemagi. Kui aga ei anta, kui tahetakse venitada, siis... kaebab kohtusse! Veksel on tal taskus, mis seal's ikka!

Õues kohtas ta sulast. See silmitses pilkavalt muiates tulijat, sügas sõrmeotsaga kaelavart ja ütles siis: peremees sõitnud linnal... Ta käivat nüüd seal peagu iga päev...

Lugedes sulase näost, et peremehe asjad pole siin hoopis teadmata, küsis Sander poolsalaja:

„On's ikka tõsi, et siin oksjon tulemas?”

Sulane tahtis teda piinata ja küsis omakorda:

„Suitsu on?”

„Ei,” vastas Sander, „ma ei suitsetagi.”

„Kogub aina raha, ei raatsi paberossi ka osta!” nurises sulane.

Sander pidi oma küsimust kordama.

Sulane muigas pilkavalt ja küsis omalt poolt:

„Tahad Aljaku oksjonilt ära osta?.. Mis siis. Löö päkk peale. Võta mind eestööliseks!.. Küll ma teisi sundida mõistan!”

Sander sai pahaseks, ei tahtnud enam küsida. Sulane hakkas nüüd ise seletama. Aljaku olevat seitsmekordselt võlgades. Juba veetud siit vaipu, hõbeasju ja mööblitki peitu. Toad juba üsna tühjad, kapid ja sahtlid samuti... Paar lehmagi juba läinud... Homme-ülehomme oodatavat pristavit, kes oma pitsati kõigile peale lööb. Ei siis või enam midagi müüa!

Sulane kõneles seda piiludes Sanderi poole, et näha, kuidas mõjub.

Sander kuulas ja arutles eneses: kui ootaks peremehe tulekut ja nõuaks enesele mõne lehma? Nõuaks enesele kogu karja — siis oleks tasa! Või mõne masina? Või traktori? Enne kui neil pristavi pitsat küljes!..

Äga siis ta mõistis, et see mõte ei kõlba, ja ta tuli tulema.

Jõudnud koju, jooksis tütar talle vastu, rõõmsalt elevil:

„Isa, tule ja vaata, mis me Kustiga ehitasime!”

Ta võttis isa käest kinni ja viis ta tagaväravast välja, kapsapeenarde vahelt heinamaa ääre. Sinna oli talu ehitatud: kloppidest elumaja, ait ja laut, laastudest katus peal, avar õu pistandaiaga, siis õunaaed maltsadest puudega. Põhja poolt varjas aeda kõrge „okaspuude” — põldosjade — rida.

„Isa, kas niisugune on see talu, mis sa ostad?” küsis Kusti.

Sander varjas ohet, vaatles hajameelselt laste kätetööd ja lausus siis:

„Kas just niisugune... Talud on mitmesugused...”

„Äga sa osta niisugune, kust oja läbi jookseb!” õpetas Liis innukalt. „Siis käime seal suplemas.”

„Võib ka järve äär olla,” arvas Kusti.

„Mis te sellest nii palju mõtlete!” manitses Sander. „Oleme seni ilma elanud, võime ka edaspidi elada.”

„Äga ema ütleb, et ta popsi kõrval elamisest tüdinud. Ja Juss lööb õues meie mänguasjad alati jalaga segi!” kurtis Liis.

Vähe puudus, Sanderil oleksid pisarad silmi tulnud. Ta jättis lapsed taluga ilutsema ja otsustas veel täna õhtul Aljakule minna. Kasvõi oma käega võtab ta peremehe taskust raha!

Ta otsis kodus tegevust, saagis, hõoveldas ja raius rehetoas kruupingi juures, nagu oleks tal rutt, ei mallanud süüagi. Õhtu eel ruttas ta Aljakule, jooksis enese otse palavaks.

Õues kohtas ta näitsikut, kes juhatas ta kuurialla. Seal poolpimedas tegeles peremees vankri juures.

„Aa, Sander!.. Tervist!.. Kuidas läheb!” hüüdis ta teeseldud muretusega.

„Tulin selle laenu pärast...” algas Sander üsna pahuralt. „Nõnda enam ei või... See mu ainuke raha... Eluaeg kogutud... Nii et kuidas on?”

„Mis seal on!.. Natuke sandisti,” vastas peremees sõbralikult. „Tulevad korraga kõik kaela... Pikkamisi oleksin kõigile tasunud... Koht toob sisse...”

„Kas minu osa ei saa ära õiendada?.. Teistel on suuremad summad, mis see neil!” mangus Sander.

„Eks seal ole suuremaid ja vähemaid,” vastas peremees, otsides midagi vankri põhjast, seades karssi siia ja sinna. „Igaüks tahab oma... Arusaadav.”

„Kas teil siis tõesti niipalju ei ole, et minu osa ära võiks õiendada?”

„Usu, Sander, laupäeva õhtul maksin teenijaile palka — tegin sahtli täiesti tühjaks. Võin näidata.”

„Nii et ikka siis oksjon?”

„Sedamoodi on.”

„Hea küll, siis pean ma oksjonilt saama.”

„Sealt on õigus neilt saada, kes juba kohtu teel nõudnud,” ütles peremees. Sander ei mõistnud enam midagi, pöördus tulema, aga siis meenus talle midagi, ta peatus ja sõnas üsna süngelt:

„Kõige õigem: las otsustab minugi asja kohus.”

„Nagu arvad,” vastas peremees.

Head õhtut soovimata tuli Sander tulema.

Järgmisel päeval oli ta jälle Kaubil tööl, nokitses seal pöranda kallal tüdini, hajameelselt. Endine töördõm oli täiesti kadunud.

Laupäeva õhtupoolikul tuli peremehe väimees ja teadis, et kohtupristav Aljakul käinud ja seal „puhta töö” teinud: veistele, lammastele, seapõrsastele ja masinatele löödud igaühele pitsat külge. Samuti tehtud majakraami-ga. Jah, muidugi, seljariided jäetud ja mõni loom ka.

Ta teadis lisada, et sellest kõigest ei jätkuvat pooltegi võlgade tasumiseks. Koha oksjon tulevat hiljem.

6

Sander ei läinud esmaspäeval tööle. Ta palkas naabrusest hobuse, ütles naisele, et vajab hädasti mõnd uut tööriista, ja sõitis linnas. Ta oli sõjakalt jonnakas meeleolus. Ei jää ta ootama, kuni oksjon tuleb, et siis ka oma veksliga sinna ilmuda. Nõuab välja enne teisi ja saab kättegi enne. On ju see tema ainuke varandus, kõik tema eluaegne hoius. Eks see tähenda enam kui võlad rikastele linna-härradele!

Leidnud advokaadi sildi, läks ta sisse ja kui oli ette jõudnud, tõmbas

veksli kulunud rahataskust, kõneles oma loo ja ütles, et ta tahab viibimata oma võlga nõuda.

Advokaat, paljaks aetud ümara peaga härra, heitis pilgu vekslile, kuuldas siis oma pabereid kohendades Sanderi juttu ja ütles viimaks isaliku manitsusega:

„Armas mees, ma saan aru teie rahutusest. Aga, näete ise: on veel enam kui poolteist kuud veksli tähtpäevani. Enne ei saa te nõuda. Esimeselt oksjonilt ei saa te midagi. Alles siis, kui koht läheb oksjoni teel müügile, siis on teine asi. Annate oma nõudmise aegsasti, kuhu tarvis, ja kui pangad oma osa kätte saanud ja järelegi jääb, eks siis saa teiegi.“

„Kui järele jääb!“ õhkas Sander.

Peeti veel aru ja Sander nõustus sellega, et advokaat võtab tema veksli ja annab õigel ajal, kuhu tarvis. Pealeselle kogub teateid, et umbkaudugi näha, kui suured on Aljakul lasuvad võlad ja kas sealt üldse midagi on loota.

Sander tuli välja lohutatult. Nüüd on nad kahekesi tema võla eest väljas ja see teine ütles talle „armas mees“.

Aga teel hakkas teda kahtlus närima: nüüd pole tal enam võlatähtegi. See on võõra käes ja keda võib nüüdisajal veel usaldada!

Viimaks talle meenus, et ta oli unustanud lastele saiad ostmata. Ja mis ütleb ta naisele tööriistade asjus? ... Miks jäid need ostmata? ...

Saiad ostis ta tee-äärest poest, vanad ja kuivanud. Ostis veel siis kompvekke lisaks ja naisele üsna nigela pearäti. Oleks paremagi ostnud, kasvõi üsna kalli — sest kas maksab siis krosse hoida, kui kroonid läinud — aga siin maapoes polnud palju valida.

Asjast peaks naisele tõesti kõnelema, sest varem või hiljem tuleb see ometi ilmsiks. Aga ei, veel mitte! Milleks teist kohutada, temalt isu ja unerahuh röövida! Kõik võib veel sündida. Võib-olla ärkab Aljaku peremehe südametunnistus; ta kogub raha, loeb temale, Sanderile, peole ja lausub:

„Olgu teistega, kuidas on, saagu või jäägu nad ilma! Aga sina olid mul eeskujulik tööline, sinuga oleme ühes lauas istunud, sind olen külaliste ees kiitnud — sinule tasun viimsegi sendi! Seda enam, et see sul elu aeg kogutud...“

Ta peletas need lapsikud mõtted eemale, andis hobusele piitsa ja katsus laulda: „Üles, üles, hellad vennad!“ Aga täna kostis see kui irvitus ja hääl rauges esimeste sõnade juures.

Kui ta õhtul voodi äärel mõtteisse vajunud istus, selg küüru vajunud, lausus naine osavõtliku urinaga:

„Tervis on sul tõesti nagu sant.“

Sander kohkus, nagu oleks tema salajast muret aimatud, ajas selja sirgu ja vastas sapiselt:

„Tervis sant! Minul?.. Kunas tööinimesel on aega haige olla! See suurte sakste asi!.. Pole ma pealegi veel vana!.. Aastat kümme-viisteist vean veel

ausasti läbi!..” Ja naerdes lisas ta veel: „Siis vahest aeg vaestemajja või vanadekodusse minna!”

„Ise ütlesid, et tuleval suvel oma talu. . . Kuhu see siis jääb?” küsis naine pahaselt.

„Oma talu? Jah, muidugi. . . Aga oma taluga on ka lugu, kuidas ta on. . .”

Nüüd segasid end ka lapsed jutu sekka ja hakkasid „oma talust” kõnelema. Missugune see olema peaks; et oja, jõgi või järv ei tohi seal puududa, samuti mitte õunaaed ega mets, kust võiks linnupesi otsida. . . Kusti arvas, et sinna võiks karjagi ajada.

Kui poleks lastel neid unistusi! mõtles Sander, kibedus südames.

Sander läks järgmisel hommikul jälle Kaubile. Töölusti ei olnud, pere-mehe vestlus tüütas, söömaajal polnud isu, öösel polnud und. Ta lõpetas siin laupäeva lõunaks töö, võttis palgaraha, pistis selle hooletult taskusse ja mõtles kodu poole tulles, kuidas omaste eest oma meelehärmi varjata.

Pühapäeva hommikul riietus ta vara, et minna veel kord Aljakule ja pinnida peremeest ning sõimata perenaist. Aga varsti ta mõistis, et see on üsna rumal ega anna tagajärgi. Ta riietus nüüd argipäevaselt ja läks rehetuppa tööle, üteldes naisele, et midagi üsna hädalist olevat teha. Kogu päeva ta töötas seal, valmistades kapsatünni, kuigi see juba oli neil.

Esmaspäeval sõitis ta jälle linna, et osta mõnd hädavajalikku tööriista. Advokaat oli nüüd andmeid kogunud ja arvas, et Aljaku koha ning viimase vallasvara ühisel oksjonil vist kõik saadav raha pankadele läheb. Kui üle jääb, siis olevat seal terve rida nõudjaid, üsna kenade summadega, mis nad Samuel Nurksele tema hiilgeajal laenanud.

„Nii et teil suurt lootat ei ole,” lõpetas advokaat.

„Suurt?.. Mis tähendab: suurt?” küsis Sander äkki ärganud salajase lootusega: kui saaks poolegi!

„Saate mõnikümmend krooni, paremal juhul sada,” ütles advokaat.

Sander lõi käega.

„Mingu siis juba kõik! Mingu kõik!” Aga varsti lisas ta üsna kurjasti: „Ei maksa talle jätta sentigi. Tehke, mis tarvis teha, nõudke viimase sendini, kui mul ka juure tuleb maksa!”

„Mehe sõna!” kiitis advokaat.

Seekord ei unustanud ta lastele linnast saia ostmast, otis isegi ühe kõmmela, et oleks naisele näidata ja ütelda: teisi vajalikke tööriistu ei leidnud, ei olnud kusagilt saada. Eks teinekord. . .

Teel kodu poole kaalus ta küsimust, kudas ütelda naisele ja lastele: oleme puupaljad! Kõik meie eluaegne töö ja vaev on läinud!

Mis sellega venitada! On's parem, kui see sõnum tuleb küla kaudu?! Kui selle toob keegi kahjurõõmsalt naabertalust ja lisab parastavalt: seal te nüüd olete!

Pidi ta oma naisele ja lastele valmistama selle lõõgi! Poleks ta kogunud nii hoolsasti, oleks elanud lähedamalt, ei oleks nüüd seda muret! Ei ole karta kaotust, kel pole midagi! Viimaks on veel kiriksandal õigus, kui ta ütleb: ärge koguge varandust, mida koi ja rooste rikub, mida vargad läbi kaevavad ja kelmid välja petavad!

Siin tuli talle meele Jumal, kellega ta seni üsna vähe oli tegemist teinud. Kirikus oli ta suviti mõnikord käinud, aga niisama, mitte et oleks nälg ja janu olnud millegi jumaliku järele. Mis kantslist kuulutati, selle kohta oli tal kõva kahtlus, nagu paljudel tema ümbruses: kui see, kes õpetab, kuulutab ja jutlustab, ei käi ise oma õpetuse järgi, mis siis meiel!

Prægu oleks küll olnud hädasti tarvis lohutust, kinnitust ja head nõugi, aga nüüd järsku minna seda Jumalalt paluma, kui temaga aastakümned pole vähimatki tegu teinud — see on natuke piinlik. Ja mis nõu teaks Jumalgi siin anda! Küllap advokaat teab paremini kõik need punktid ja paragrahvid.

Aga mis siis nüüd edasi?! . Kas hakata jälle koguma? Hoida veel kõve-mini kokku, käia tühja kõhuga ja kaltsudes? . . . Palju enam kokku ei aja, vanadus vajub lähemale, aastad aina veerevad, lapsed kasvatada. . . Mis parema käega võtad, annad pahemaga välja! . Eh, niisugune on siis elu! . Nõnda pidi varisema tema suur unistus!

7

Kuuldused Aljaku vallasvara pitseerimisest ja sellele järgnevast koha oksjonile minekust kanti kiiremini talust tallu kui ametlikud käsud vallamajast. Kahjurõõm oli üldine, parastustel ei olnud otsa. Seal ta on oma kahekordse häärberi ja klaveriga! . . Seal ta on oma meierei ja masinatega! . . Ükskord on ta ometi sees! . . Eks katsugu, kas traktor veab välja! . .

Parastati neid, kes olid annud žiirosid: „Peene kõhutäie ja küllakutse eest tuleb kallilt maksal! . . Ei noh, kus see au — istuda Aljakul ühes lauas iga-suguste direktorite ja instrktoritega! . . Selle eest mõni tuhat mööda pükse — see on üsna paras!”

Et ka Sander kord ühes linnasakstega Aljaku perelauas oli istunud, sellest olid teenijad väljaspoolgi kõnelnud, aga see oli oksjonikära levides üsna ununenud. Et ta selle söömaaja eest pidi nii kallist hinda maksma, seda veel ei teatud.

Sander käis tööl lähemal ja kaugemal, oli sügiseste vihmade ajal mõni-kord nädalapäevad kodunt eemal. Endist muretut töötaju tal enam ei olnud. Ei vestelnud ta enam meelsasti söömalauas, katsudes kõiki asju heaks kää-nata. Enne oli ta viie meelega töö juures, ajas juttu esemega, mis käsil,

manitses, noomis, õpetas ja lohutas seda. Nüüd olid ta mõtted tööst eemal, ta peatus, vahtis tardunult enda ette või kõneles enesega, tegi enesele etteheiteid, kirus Aljaku omasid või iseennast. „Oli mul seda peent kõhutäit vaja! Olen eluaja leiva, kartuli ja silguga ära elanud, hea kui on olnud tilk piima peale rüübata, aga nüüd vanul päevil — laud täis taldrikuid ja liudu, ei tea, mis ühes või teises! Kalad, lihad, soustid, supid, praed, pirukad, siis veel kohv ja peened viinad takka otsa!.. Ei noh, midagi pole ütelda — peen!.. Aga arve, olge lahke: kakstuhat viissada krooni!.. Lubage, siiski, see kõlab kui riisumine!.. Eksid, armas Sander, kõik sünnib vabal kokkuleppel, kõik sünnib seaduse paragrahvi järgi..“

Mõnikord ta kandis asja Jumala ette, tema nime küll suhu võtmata: „Kas siis nõnda tohib maailmas sündida!.. Mõni ajab eluärg ülekohtuga varandust kokku, elab ise rõõmsasti, kasvatab lapsi kui lillekesi — ei taba teda mingi õnnetus!.. Mina teen hingpühult tööd, seitsaadiik kui kaela kannan, käed rakkus, pihad haiged — ja korraga võetakse mult see natuke, mis ma eluajal kõrvale pannud!.. Kus on siin õigus!.. Tõsi ju on, ma ise andsin oma käega, heast südamest, et inimest aidata!.. Aga ma arvasin: inimene on aus... Miks lastakse kelmidel siin maailmas nii suuresti elada! Ja mis oli Samuel Nurkse muud kui kelm! Kas ta ei teadnud, kui minult viimased kroonid võttis, et sisse lendab, et need teda ei päästa, et mina neid enam kunagi ei näe! Mitte kunagi, kurat võtku!“

Või jälle tahudes mõnd tarbepuud, peatus ta ja algas üsna pahaselt:

„Siin sa oled, ei tea kust metsast toodud, võib-olla varastatud! Nähku mina su kallal vaeva!.. Ega sa esimene ole! Kui lugeda kokku kõik need tarbepuud ja ehituspalgid, lauatsad ja katusealaastud, mis minu käest läbi käinud, siis saab neid õige palju! Kus on selle vaeva tasu? Ma küsin: kus see on!.. Maha visatud on mu käte vaev!.. Ise olen ma selle maha visanud! Ptüi!“

Ta sülgas ja hakkas jälle tööle.

Kodus, popsi rehetoas nõrga lambitule valgel kopsides ei võtnud ta enam endiselt osa laste mängust, kui need tulid laastudest ja kloppidest maja ehitama või talu rajama. Lapsed arvasid, et isa on pahane ega julgenud kõvasti kõnelda ega tema tähelepanu pöörda oma ehitustele.

Puhketundidel lebas Sander seliti voodis, silmad poolkinni, nagu tukkudes.

„Haiguse vimm sul sees, muud midagi,“ urises naine, kahtlustavat pilku mehe poole heites.

„Pole seal haigust midagi!“ mühatas Sander ja lisas varsti seletavalt: „Aastakümned päevast päeva rassitud...“

„Sellepärast ma vaatam jah, juuksedki hakkavad sul järsku halliks kiskuma,“ jatkas naine.

Adamson-Eric

Prügikasti poestia, 1928

Adamson-Eric

*Proua Siuts Barbarus, 1928
Helsingis, Ateneumi mauseumis*

Need sõnad otsekui nõelasid Sanderit. Või siis juuksedki lähevad halliks! Selle petise pärast!

Vähe puudus, ta oleks asemelt sööstnud ja naisele hüüdnud laste kuuldes: „Kui sulle tõtt ütlen, lähevad sinugi juuksed varsti halliks! Kaua ma seda koormat üksi kannan!”

Aga ta jäi lebama ja neelas need kibedad sõnad alla. Ei, ei, veel ei ütle ta seda oma naisele. Veel ei pea sellest lapsed teadma, et neil ei tuleval aastal ega edaspidi mingit talu ega oma lapikest maadki oodata ei ole. Olgu veel muretud, kasvõi mõned päevadki!

Kui kedagi polnud toas, vaatles Sander ennast ähmases mõraga seinapeegli ja leidis, et naisel on õigus: meelegoad on juba üsna hallid, mujal on punkte, vasekarva juuste hulgas rohkesti halle. Ta pöördus kõrvale ja pea vajus rinnale.

Ühel õhtul, kui ta oli töö lõpetanud ja lebas õhtusöögi ootel voodis, kuuldus eestoast laste nuttu ja kära. Pops ütles mõne kõva sõna sekka ja varsti tulid sealt pilli ajades Liis ja Kusti, ema nende järel.

Nutu vaikides kaebas Liis, et popsi Juss rehetoas tema kloppidest elumaja, samuti ka lauda, aida ja kuivatushoone jalaga segi löönud. Kusti viitanud siis Jussile, aga saanud kahekordselt vastu.

„Kas me ometi ükskord siit ei pääse!” õhkas ema.

„Ma ütlesin neile,” seletas nüüd Kusti, „et tuleval suvel on meil oma talu ja elumaja, oma ait ja laut. Aga ärge see popsi Juss sinna oma jalgu tõstku!”

Sander sööstis voodis istukile. Tema muidu nii lahke ja rahulik nägu tõmbles, kortsud laubal liikusid. Ja siis ta käratas:

„Lõpp neile juttudele oma talust! Kuulete! Mingit oma talu ei ole ega saagi olema!”

Lapsed kokkusid nõnda, et nuttagi ei julgenud. Naine heitis pilgu mehe poole ja küsis, üsna segane:

„Mis see siis tähendab?!”

„Tähendab seda, mis ütlesin,” vastas Sander peremehelikult.

Ta viskus jälle pikali. Ta oli rõõmus selle juhu pärast. Algus oli tehtud. Nüüd on juba kergem edasi minna. Ja pisut hiljem ta jätkaski:

„Ise peate midagi olema! Aga mitte mõne krooniga uhkustama, mis isa teeninud! Mis on mõni kroon! Varas varastab selle, rooste sööb!

Siin mühatas naine vahele:

„Milleks teda's kogutud eluaeg?”

„Kogutud!” osatas Sander. „Eks ikka rumaluse pärast.”

Et ta neid sõnu isegi ei usu, seda mõistsid lapsedki.

See oli enne jõule, kui Sander läks vallamaja makse õiendamā.

Sekretāri juures kantseleis istus vallavanem ja veel mõni peremees. Olid

vist parajasti Aljaku asjad seal arutusel olnud, sest sekretär küsis kohe ja üsna lõbusalt:

„Nii et lendasite teie ka, Pähklikmäe, seal sisse?! . . . Ja nagu kuulda, üsna kena summaga.“

„Kus seal?“ küsis Sander pahaselt, teeseldes teadmatust.

„Noh, kus siis mujal ikka kui Aljakul,“ lausus vallavanem. „Sinna põhjatusse auku komistasid nii mõnedki.“

„Paljuks meiesugusel! . . . See mõni kroon! . . .“

„Vaata Sanderit! tal paar tuhat — mõni kroon!“ ütles üks peremeestest. „Teab kui suured summad tal veel tagavaraks!“

„Aga sellest rahast, mis sinna laenatud, ei näe te, armas Sander, enam sentigi,“ ütles nüüd sekretär nagu head soovides. „Nõudmiste hulk Aljaku vastu kasvavat kui laviin!“

„Millega need häärberid ja muud hooned seal siis üles löödi! Millega need masinad ja traktorid sinna kokku veeti? Siis see peen elamine ja sise-mine värk!“ seletas vallavanem ja niisutas keelega tubakalehte, mis sigarilt lahti harunenud.

Siin oldi ühel meelel kahjurõõmsad. Sander katsus rutusti oma asja õien-dada, et enam tema sissekukkumist kõne alla ei võetaks.

Aga sel ajal kui sekretär maksukviitungit kirjutas, ütles üks peremeestest: „Eks Sander tehtud sedamoodi pehmeks, et kutsutud korra sakstega lõu-nalauda. Pärast antud veel kohvi ja peent viinagi!“

„Teab, kurivaim: iga võlli ja assi tuleb määrada, siis võib sõitu minna!“ naeris sekretär, aga lisas varsti: „Pole viga! Pähklikmäe tubli töömees! Ei jää tema hätta!“

Ja vallavanem küsis sealsamas üsna asjalikult:

„Sul see poiss vist juba üsna tubli jõmpsikas? Ehk annad mulle sea-karja, kui suvi tuleb? . . . Ega meil, et raske või! . . .“

„Las kasvab veel,“ vastas Sander kibestunult.

Ootavad, kunas ma neile orja saan anda, ütles ta enesele, kui oli välja tulnud. Ruttu rühkis ta siit eemale ja märkas alles soo ääres, et käsi külmetab ja et tal kviitung veel sõrmede vahel oli. Ta peitis selle tasku ja tõmbas naise kujutud villased labakud kätte.

Keset sood, hõredate pajupõdsaste vahel jäi ta peatuma, astus kõrvale ja istus lumisele mähtale. Ilm oli selgunud, taevas kuldse seemnega küli-tud. Sander imetles tähtede rohkust, kaugust ja laotuse suurust. Harva oli ta vaadanud taeva poole. Aga nüüd ta tundis: elu ja olemise üle peaks mõt-lema! Ja kogu maailma üle. Seni ei ole ta seda teinud. Aina tööd rühkinud, sellest rõõmuigi tunnud ja raha kogunud. Raha kogunud ja suure unistusega ringi liikunud. Kes teab, kas see lõpuks oligi õige. Peaks mõtlema, peaks tõ-siselt mõtlema kõike üle.

Aga ta ei mõistnud mõelda, ei mõistnud kusagilt peale hakata, tundis

ainult oma väiksust maailmade avaruse ees. Ja see raha kaotus tundus väikesena, kui ta silmad tõstis tähtede poole.

Siiski kurb oli ta ja vallavanema sõnad tulid ikka jälle meele: et andku poiss temale seakarja!

Koju jõudnud, otsis ta parajat hetke ja kaalutles kapi juures kauemini tegemist tehes kui hädapärast vajalik, kas kõnelda enne söömist, et siis vahet söömise ees esimest ängistust pehmedada, või ütelda lauas istudes see raske asi südamele; või pärast söömist, magama minnes, et ei oleks vaja näha kurbi nägusid.

Kõheldes lükkas ta asja edasi. Istuti lauda ja Kusti hakkas kõnelema, kui hästi tal koolis läinud. Lugemise eest saanud ta õpetajalt kiita, sest ta pole vuristanud nagu mõni teine; aga arvutuse tunnis, seal lahendanud ta keerdulesande, mis antud teise aasta poistele. „Sinust võib midagi saada!“ ütelnud õpetaja.

„Miks tast ei saa, kui aga enam kooliharidust anda!“ sõnas naine, seekord urisemata.

„Jäta see jutt!“ ütles nüüd Sander, sundides end üsna pahaseks. „Ei maksa lapsi rikkuda valelootustega! Ei maksa! Oleme töönimesed ja kui see nii peab olema — jääme selleks.“ Ta sattus kõneldes hoogu ja otsus oli kindel, et nüüd ta ütleb kõik. „Mina olen oma eluaja kirve vart või vikati lütt käes hoidnud — mis mul viga on! Ei häbene kedagi, ei peremeest ega linnasaksa, kirikhärrat ega ahvukaati. Ja kui mu lastest saavad tublid töönimesed — mis siis veel! Kelle ees mul häbi?! Kas olen ma teiste vaevast elanud?! Või teiste nahal liugu lasknud?!“

Tehes siin pausi, võttis ta kausist suppi ja rüüpas ahnelt. Sel ajal sai naine mahti sõnavõtuks ja lausus:

„Kui poleks sul oma töö ja vaevaga natuke kogutud — näe, mine viimaks vaestemajja! Seal on see aus töönimene!“

„Kogutud?!“ hüüdis Sander, sundides end ägedaks. „Midagi ei ole kogutud! Kas oli minu vanematel midagi kogutud, aga ära elan! Söömata ei ole teist keegi olnud! Hilbud on kõigil ümber! Ja lahke on igaüks mu vastu! Tööd pakutakse siit ja sealt... Sellepärast olgu kord üteldud: midagi ei ole mul kogutud! Mitte krossigi!“

„Kuidas ei ole?“ küsis naine hämmastunult.

„Oli, aga läks! Läks kõik!“ ütles nüüd Sander üsna tasa ja süüdlaselt. Rutusti hakkas ta suppi rüüpana, sest suu kippus viltu ja silmad kiskusid vägisi niiskeks.

„Kuhu ta läks?“ küsis naine ehmunult.

„Kuhu!... Mine küsi, kuhu!... Andsin headele inimestele... Laenasin... Sinna läks.“ Viimased sõnad ütles Sander süüdlaselt kui laps, siis aga vihastas oma nõrkuse üle, lõi lusika lauale ja tõusis.

Kõik lakkasid söömast.

„Sa taevane Jumal!“ halises naine ja puhkes nüüd kuuldavalt nutma, pearäti nurkadega silmi kattes. Ka lapsed ei jõudnud enam pisaraid hoida, kuigi nad õnnetust õieti ei mõistnud.

„Kellele sa ometi andsid?“ päris lõpuks naine läbi nutu.

„Kas see ei ole ükskõik! Peaasi, et lõin läbi ja võtta ei ole midagi,“ vastas Sander, tehes, et otsib midagi kapist. „Eks Aljakule sai antud... ruma-last peast...“ lisas ta üsna virilalt.

„Nüüd oleme kerjused!“ halises naine.

„No küllalt, küllalt!“ käratas nüüd Sander. „Pole veel kerjus, kes tööd teeb!“

„Kaua sa veel tööd teed!... Vanadus käes... Anna lapsed võõra juure karja, ise mine vaestemajja või valla peale! Oh, Jumal, Jumal!...“

„Jäta pealegi,“ ütles nüüd Sander üsna kindlasti. „Pole veel nutt kedagi aidanud.“

Pidi veel midagi ütleva, pidi ennustama, et lastest saavad tublid inimesed, aga jättis, vajutas mütsi pähe, läks välja.

Peatudes keset õue vaatas ta taeva poole, nägi seal kuldset külvi ja laotuse avarust, katsus unustada oma muret, naise ning laste nutu ja mõtelda sellest suurest maailmast seal tähtede vallas. Aga ta ei mõistnud sellest mõtelda, sest alati oli ta tegelnud aina oma igapäevaste, maiste asjadega, tarbepuudega ja saelaudadega.

Jälle oli tal meeles oma eluaja hoiuste kaotus ja tühjaläinud suur unistus, silme ees nuttev naine ja lapsed. Midagi peaks ta neile trööstiks ütleva. Seda küll ütelda ei maksa, et kogub jälle ja ostab kord talu... Seda mitte, see oleks enese ja teiste petmine. Aga ta võiks ütelda: mis siis ikka! Ükskord tuleb surm ja vaeval on lõpp! Pääsen mina ja mu naine! Ja on lastel ka raske elu ees — ükskord pääsevad nemadki sellest! Targasti on Looja kõik need asjad seadnud! Väga targasti! Olgu päev nii raske, kui on, ükskord tuleb ometi õhtu ja vaenegi pääseb hingama oma tööst ja vaevast.

Olulisimaid jooni Ernst Sörgava loomingu probleemistikus

I

Mie realistlik-naturalistliku kirjanduse rajaja, E. Sörgava-Petersoni looming on aastakümneid oodanud koguväljandes avaldamist. Suur osa tema ilukirjanduslikust toodangust, nagu mitme teisegi vanema kirjaniku oma, oli jäänud kuni kogutud teoste avaldamiseni ainult ajakirjade-ajalehtede ja mitmesuguste albumite veergudele, kus see esmakordselt sai trükisõnaks. Ka E. Sörgava eri raamatuna ilmunud teoste trükid olid müügil ammugi lõppenud ja vanemaiski raamatukogudes kohtas neid harukordadel: kulumise tagajärjel olid nad sealt juba aastate eest kadunud, sest E. Sörgava oli oma loomingu õitseajal üks loetavamaid ja hinnatumaid kirjanikke.

Kuigi E. Sörgava oma tähtsamad teosed on pannud paberile enam kui kolm aastakümnet tagasi, on neis käsitletud probleemistik ja ideed tänapäeval peagu niisama aktuaalsed ja ajakohased kui nende sünniajalgi. E. Sörgava suudab oma loomingu ideestiku lõovuse ja probleemistiku tihedusega julgesti võistelda tänapäeva uusrealistide-naturalistidega.

E. Sörgava ei ole unustusse langenud oma teoste sisulise iganemise tõttu, vaid selleks on olnud sootuks teised põhjused. Suur osa sellest süüist langeb uusromantikute tugevale esiletungile 1905. järgnenud

aastail. Nende rünnak ja arvustuse terav ots oli sihitud E. Sörgava kui tüsedama ja jõulisema naturalisti vastu. Kes aga kord on maha heidetud, sellel on raske tõusta. Kui saabus aeg, mis oli taas soodus uusrealismile-naturalismile, siis olid aastakümned kasvatatud juba sammalt E. Sörgava loomingule ja noortele paistis see kauge minevikuna, mida tundma õpiti ainult kirjandusajaloost. Ei aidanud ka see, et Sörgava oma teostes oli käsitlenud tänapäevalgi aktuaalseid küsimusi, nagu kiriku- ja usuelu, misjonitööd, naisõiguslust, vabaabi-elu, samuti vallasemade, vabaharidustöö, karskuse, kasvatuse, maa, sotsiaalse viletsuse, klassivahede jm. probleeme.

Sörgava kogutud teoste ilmumise puhul lubatagu põgusalt pilku heita tema loomingu probleemistikule. Vaadelgem kõigepealt, mis E. Sörgaval on ütelda kiriku, vaimulike, kirikliku moraali ja usuelu kohta.

II

Üheks keskseimaks probleemiks ning suurimaks arvustusobjektiks E. Sörgava loomingus on balti härraskirik, selle vaimulikud ja nende tegevus. Kirik ja vaimulike tegevus võetakse kõigist võimalikest külgedest vaatluslunbi alla, osutatakse julgelt väärnähtustele nende talitusviisides ja hinnanguis, alates pastori valimisest ja lõpetades kirikuõpetuse olulisema tuumaga.

Juba E. Särğava esimeses ulatuslikumas teoses „Ei iialgi“ võime märgata selles suhtes arvustavat nooti, kuigi just selles teoses leidub Särğava kõige õilsam, eeskujulisem ja heasüdamikum pastoritüüp, kes võib olla tõesti oma koguduse hinge- karjaseks. Pastor Holl on see, kes avastab Kaarel Rombergi kunstnikuande, kes teda õpetab, arendab ja julgustab, kes on talle moraalseks toeks ka esimesel avalikul esinemisel. Ometi saab aga just sama pastori moraalne õpetus Rombergile saatuslikuks. Kokkupõrked ning lahkumineku Pariisi professoritütre Christinega tekivad just usulisel pinnal. Balti härraskiriku usust ja moraalist läbiimbunud talupoiss ei suuda orienteeruda Lääne-Euroopa vabamas õhkkonnas, ei suuda mõista seda ega sellest aru saada. See asjaolu on noormehe langusteele tõnkamises üheks tähtsaks teguriks. Siin aga ei arvusta Särğava veel kirikut ega selle õpetust, vaid kujutab seda kui paratamatust.

Arvustav joon tema loomingusse tuleb alles sajandi vahetusel, millal ta hakkab avaldama „Paisete“ seeriat, ja jätkub sealt kuni viimaste teosteni.

Juba „Paisete“ esimeses andes esitab ta täies suuruses saksa soost pastori prototüübi. Selleks on pastor Otto Weitling teoses „Marjad silmas“.

Autor juhib kõigepealt tähelepanu pastorite ebaloomulikule ametisse seadmise korrale, mis ei vasta rahva moraalsele tõekspidamistele, majanduslikule kandejõule ega koguduse üldisele hüvangule. Mõisnikud kasutavad kurjasti oma patroonaadiõigust ja endised pastorid oma mõjuvõimu. Nii pastor Weitling teoses „Marjad silmas“ kui ka pastor Stolben teoses „Issanda kiituseks“ seatakse ametisse vastu koguduse tahtmist. Esimeses teoses parun Franz Hammelthal ja teises endine pastor Theer oskavad kirikukonventides asja ajada nii, et koguduse soovitud kandidaadid jäetakse kõrvale ja ametisse seatakse need, keda nemad tahavad. Need on aga oma võimeilt nõrgemad ja nende kohasoovimise motiividel pole vähimatki ühist hinge- karjase kõrge kutsega. Hammelthal

sokutab oma ülikoolisõbrale sooja, kui kaheksa korda tasuvama koha, kui sellel on Saksamaal, ja vana pastor Theer hoolitseb oma kehva ning kidakeelse väimehe, „jala paruni“ eest. E. Särğava julges esimesena näidata neile paiseile, mis alles Vabariigi ajal kõrvaldati meie kirikuelust.

Väga ilmekalt näitas Särğava ka, mis niisugused pastorid teevad, kui kaugel nad seisavad koguduse liikmete hingeelu mõistmisest ja nende usuliste vajaduste rahuldamisest. Nad oma sõgeduses ja vaimupimeduses teevad usu- elu arendamiseks rohkem kahju kui kasu. Oma õpetuse, manitsuste ja noomitustega ei suuda nad hoida vaos koguduse komblust ega kõlblust. Nad kõik kurdavad usu- elu languse ja tagurpidiminekku üle, panevad aga selle kurjade aegade süüks, kus vaenlane kibedasti peale tungib.

Vaenlast näevad nad peagu üksmeelselt rahva järjest suurenevais vabadustes, liikumisvõimalustes ja töö- orjuse vähenemises. Nad lausa igatsevad tagasi orja- aega. Weitling ei julge seda avalikult küll ütelda, aga ta siiski meeleldi sooviks „töölistepuuduse parandamiseks taluinimesi maade, nimelt mõisamaade külge siduda — muidu langeb meie kõrge kultuur, maa jääb vaeseks ja siis tuleb lõpp!“ (Kogutud teosed I, lk. 495). Selle „kõrge kultuuri“ lõpu all mõtleb ta küll esijoones omaenda elumugavusi, mitte aga koguduse üldist vaimset taset. Weitlingi mõõdupuu järgi on kultuurinimesed esijoones ikkagi temataolised, s. o. pastorid ja ka mõisnikud. Isegi arste peab ta käsitööliseks, kes peavad ausalt leiba teenima ega ela mitte jumala, s. o. rahva armust.

Rümpler (Rahva- algustaja) aga ütleb selge sõnaga seda, mida ei julgenud avalikult lausuda Weitling. „Lihtinimese hinge õnnistuseks läheb vaja rasket tööd!“ (Kogutud teosed II, lk. 377). „Nüüdse aja päevad on väga rasked. Rahval on väga palju prii aega...“ (Kogutud teosed II, lk. 370). Selle pastor Rümpleri ohkamise sõnastab rahva- paraselt köster Arnikas: „Oleks praegu orjapõli alles, vaata, kui vagusi oleksid siis inimesed! Aga nüüd

tee nendega, mis sa tahad, asja neist ikkagi ei saa!“ (Kogutud teosed II, lk. 345).

Mingisugust ilmalikku õpetust ei tohi rahvale anda, see ainult rikub inimesi. Väga selgelt väljendas neid seisukohti Rümpler Madaraga kõneldes. Sama kinnitab ka pastor Stolben: „Meie inimestele tuleb piiblitundides hoopis enam jumalasaõna põhja, dogmat, seletada. Praegu ei tea suurem jagu mitte sugugi, kellest Püha Vaim välja läheb, kas Isast või Pojast, või jälle, mispärast usk niisuguseid suuri asju võib teha jne.“ (Kogutud teosed II, lk. 17).

Kui aga kõige sellega ei suudeta ikka veel oma endist hiilgust ega autoriteeti säilitada, siis võetakse appi mitmesugused teised vahendid, nagu kiriku laulukooride asutamine „Issanda kiituseks“ ja vaestele jõulupuude korraldamised (Jõulupuud). Kõike seda tehakse näiliselt jumala meeleheaks, tõeliselt aga omaenda isikliku mõjuvõimu säilitamiseks.

Nad näevad muutunud olukorda, kuid ei oska taibata selle sisulist olemust ega teha sellest järeldusi oma võitlustaktika muutmiseks. Nad propageerivad edasi oma dogmat, hurjutavad patu sees pöörlemist, ennustavad viimsetpäeva kõigi selle jubedustega ja teevad misjonitööd India paganate seas, sest seal võib leiduda mõni inimene, kes tahaks ristiinimese viisi elada, kuid ta ei tea, kuidas seda teha. Ametlikult ristiuskü pööratud rahvaste seas aga ei oska ega taha nad teha misjonitööd. Nad ei taha ega oska rahvale selgitada ristiisuõpetuse olulist tuuma. Nende härraslikud eluviisid ja isiklikud mugavused ei luba neil olla rahvale oma õpetuse kehatatud eeskujudeks. Nad lasevad asja areneda isegi niikaugemale, et kirikuteener Oheliku Madis julgeb küsida ja imetella, miks rahvas kuulab nende imelike meeste veel imelikumat juttu ja maksab selle eest head hinda, kuna selle järgi keegi mitte iialgi mitte üksainuski kord ei ela (Oheliku onu jõulunägemine).

Madis aga saab aru ning leiab ise vastuse oma küsimusele. Selle jutu varjul on väga hea elada, toimida omakasu huvides ja hoolitseda oma maise heaolu ning

hüvede eest. Rahvas on osanud pastoreist selles suhtes võtta head eeskju: kanda huultel Kristuse jumalikku õpetust ja sellega lüüa igäht, kes juhtub saagiahnitsemisel ette. Igale paljaksröövitle võtte pastor Stolbeni sõnadega ütelda: „Teie patud lõövad teid. Alandage ennast Issanda käe alla...!“ (Kogutud teosed II, lk. 99.)

See kõik ei suuda päästa olukorda. E. Särğava näitab tõsioludele vastavalt, et usuolu läheb järjest tagurpidi. Kõigist noomitustist hoolimata kasvab vallaslaste arv ning kirikud jäävad järjest tühjemaks.

Jutus „Kurvad linnud“ ronk kraaksusb igavest häda ja viletsust. Ikka teravamalt kerkivad esile moraali-küsimused ja vajadus neid ajanõudeile vastavalt ümber hinnata. Vallasema Elsa oma loogiliste ja põhjendatud väidetega surub pastor Kvasti täiesti vastu seinale. Ta on sunnitud oma jumalikele õigustele ja kiriklikule moraalile abi otsima ilmalikelt võimudelt. Iseene abitust paljastab ta aga brutaalses ja vihases turtsumises.

Olukorda ei suuda siin päästa ka eesti soost pastorid, sest need kasutavad usuolu süvendamiseks samu vahendeid. Neid laseb autor seetõttu paista ka niisama halvast valguses. On vaja meenutada ainult üht tuntud Viljandimaa eesti soost pastorit jutustuses „N i m e p ä r a s t“, kes vaeselt kooliõpetajalt röövib tema nime. Tema ülesastumine jätab igatahes veel masendavama mulje kui Weitlingi käitumine jutustuses „Marjad silmas“.

Köstrid on läbi imunud samast vaimest. Nende tüübiliseks esindajaiks on Gothard Kopf (Issanda kiituseks) ja Arnikas (Rahvalalgustaja), kes rahvast eemalseismisega, isiklike mugavuste ning lõbude tagaajamisega peavad südilt sammu oma suurte eeskujudega. Nad elavad parasiitidena, sest saadud hüvede eest pole neil rahvale midagi vastu anda. Nad pole rahva vaimse ega majandusliku elu soodustajad, vaid pidurdajad.

E. Särğava arvustavat suhtumist võttis kaasaegne arvustus usu-teotamisena ja eitamisena ning tegi autorile kibedaid etteheiteid. Usu-eitamist võivad Särğava

teostest ainult kõige pealiskaudsemad ja eelarvamistega lugejad välja koorida. Tuleb korrata E. Särgava enda sõnu, mis ta lausub „Paisete“ kolmanda ande eessõnas: „Need on ikka kaks ise asja: asi ise ja asja ajamise viis“. E. Särgava arvustab ning mõistab hukka ainult balti härraskiriku asjaajamise viisi, mitte aga usku ennast.

Kuid siingi on ta optimist. „Sõnajala õies“ sureb sümboliseeriv vana usk pastor Simmeli näol ja maksvusele pääseb rahva hingest väljakasvanud tugev usutunne, mis suudab teha imet sealgi, kus härraskiriku usk oli võimetu.

III

Kiriku ja usueluga on lähedalt seotud vabaharidustöö või nn. rahvavalgustamise küsimus, millele E. Särgava pühendab ka rohkesti tähelepanu. Tegelikult õpetajana ja vabaharidustöö viljelejana on tal endal sellelt alalt rikkalikke kogemusi. Ta on näinud, mis on tarvis teha, mis teha saab ja missugust vilja see kannab. Nii on temal selles küsimuses ütelda õige kaaluv sõna.

Jutustuses „Issanda kiituseks“ näitab ta, kuhu viib välja see vabaharidustöö, mida omakasu huvides tehakse kiriku hõlma all. Köster Kopfi laulukoor külvab rahva sekka esijoones ainult kõlvatust. Selle moraalselt lagastav mõju rahvale on palju suurem kui kasu seal õpitud lauludest. Politsei peab oma juurdlusega lõpetama selle kirikliku ettevõtte.

Autor laseb paista, et Kopfi laulukoor oli määratud surmale õige juhi puudumise tõttu. Kopf lauluõpetajana seisib küll oma võimeilt nõutaval kõrgusel, kuid tal puudusid teised juhile vajalised omadused. Munitsikaentusiastina ta ei osanud näha kooriliikmete sisemist elu, nende omavahelisi suhteid ega huviseid, mis seisid palju madalamal, kui ta julges oletada. Ta ei osanud arvestada ka rahva suhtumist oma ettevõttele. Need olid peamised puudused, mis said saatuslikuks tema üritusele.

Kuid põhjalikumalt vaatleb E. Särgava vabaharidustööd jutustuses „Rahvavalgustaja“. Seal laseb ta vanameelsete ja vaba-

meelsete esindajaid seda küsimust põhjalikult ja mitmekülgsest valgustada.

Nii vanameelsete alalhoidlased, eesotsas pastor Rümpleri ja köster Arnikaga, kui ka äärmised vabameelised, kelle esindajaks on Jürisson, on arvamusel, et neis oludes pole mõtet viljelda vabaharidustööd. Rümpler ja Arnikas arvavad, et rahvas on liiga tuim ja magab alles rasket orjaelu väsimust. Tema unerahu pole mõtet rikkuda. See toob kahju nii rahvale kui ka nende äratajatele. Ainult jumalasõna võib kasutada selle rahva valgustamiseks ja hingeõnnistuse eest hoolitsemiseks.

Jürisson on aga arvamusel, et kehtiva ühiskondliku korra juures ei saa midagi mõistlikku ega tulusat vabaharidustöö alal teha. Kõnesid ei saa vabalt pidada, sest need käivad läbi politsei tsensuuri. Näitemänguga ei suudeta midagi pakkuda, sest vastavate jõudude puudusel muutub see palaganiks, mis toob vabaharidustööle kasu asemel kahju. Sama lugu on ka laulu- ja muusikakoorige. Nendegi tase on niisugune, et sel alal ei suudeta midagi tõhusat rahvale pakkuda. Jäävad järele ainult mängud ja tants, mis on aga rahvale otse kahjuks, sest et need juhivad tähelepanu kõrvale tõsiselt, eluliselt probleemelt.

Nii on nende kahe äärmuse erinevate seisukohtade ühine lõppotsus, et valitsevas olukorras pole mõtet teha vabaharidustööd. See annab soovitud kasu asemel negatiivseid tulemusi.

Kahe äärmusvoolu vahele tuleb aga veendunud rahvavalgustajana energiline seminarist Madaras Tartust.

Kõigi vastuseismiste kiuste asutab ta Mudilasse karskusseltsi. Varsti aga näeb ta, et mõlema äärmuse hoiatused lähevad tõeks. Selgub, et rahvas ei vaja seltsi, eriti veel karskusseltsi, hoiab sellest eemale ja suhtub sellele otse vaenuliselt. Näitemängule vaadatakse kui kometitegemisele, millest pärast kihelkonnale naermiseks ja narmimiseks jätkub mitmeks ajaks. Karskusseltsi pidudel korraldatakse mürgeldamisi ja kakkusi, mis lõpevad isegi ühe tegelase surnuks-pussitamisega. Ainult tants on see, mis rahvale meeldib.

Seltsid ei saanud midagi ära teha. Kõnede kohta alustas poliitsei varsti juurdlust ja nende pidamine keeldi. Koolide inspektor noomis noormehed läbi ja tegi selgeks, et nendel pole midagi tegemist seltside ja rahvaalgustamisega. Nende ülesandeks on ettekirjutatud õppekava ulatuses koolis tunde anda.

Nii pidigi kogu seltsielu arendamine ja selle kaudu rahva hariduse ning kommete tõstmine täiesti liiva jooksma.

Selts võis olla ainult kiriku, pastor Rümpleri ja köster Arnika alandlikuks teenriks ning abiliseks jumalasõna kuulutamisel.

Autor näitas väga selgesti, et seltsi polnud kellelegi tarvis peale Madara enese. Talurahva ja suurnike või „paremlaste“ vahed olid alles liiga suured ja nad ei sobinud kuidagi ühte ruumi lõbutsema.

Paremlastel olid enne seltsi asutamist juba oma kooskäimised, kohvi- ja perekonnaõhtud, kus võidi omasuguste seas vabalet ja vajalisel määral lõbutseada. Nii ei suutnud Mudila karskusseltsi päästa ka pastor Rümpleri vaimulikud kõned ega laulud, vaid see pidi surema oma loomuliku surma rahva osavõtmatuset tõttu.

„Rahvaalgustaja“ ütles: „Ei Sörgava kõik, mis tal vabaharidustöö kohta südames oli. Hilisemais teoses ei puuduta ta seda küsimust enam.“

Vabaharidustöö oli lähedas seoses karskusküsimusega, mida E. Sörgava puudutab oma teosis õige ulatuslikult. Juba oma esimestes töödes näitab ta alkoholi lagastavat mõju inimorganismile. Üheks tüübilisemaks alkoholikuks tema loomingus on viinlikunstiik Karl Romberg teoses „Ei haagi“. Romberg hakkab isiklikel hingeelulistel motiividel tarvitama alkoholi niisugusel määral, et see hävitab tema loomejõu ja ta organismi täieliselt.

Parandamatute alkoholikute ja manduvate tüüpide hulka kuulub ka üliõpilaste teener Adam Tips samanimelises näidendis ja Mudila keskkooli matemaatika-õpetaja Andreesen näidendis „Uns minister“.

Alkoholi liigne tarvitamine ei johtu mitte üksnes inimese isiklikest nõrkustest

ja kalduvustest, vaid ka majanduslikust viletsusest ja eluraskustest. Alkohol aitab neid raskusi küll mõneks ajaks unustada, kuid ühtlasi ka suurendada. Nii tundub elu Kirjukannu Jaanile „Ühe härja eluloos“ palju kergem olevat, kui ta joob viina. Kõik mured ja raskused ununevad hetkeks ja tal on mõnus lehada purjuspäi tare laval õlgedel. Samuti põgeneb ka Kiisa Toomas jutustuses „Tulge appi!“ oma viletsuse eest alkoholi uima. Temal, endisel uljal noormehel, on kaine peaga raske astuda Oheliku Madise sauna oma viletsuses vaevleva perekonna juure. Joobnuna on seda kergem teha. Siis ta kuraasitab ja võib oma viha, mis tal kogunenud kogu elu viletsuste vastu, valada taltsutamatu välja naisele ja lastele. Toomas joob sellepärast, et ta on vaene. Ta jääb järjest vaesemaks selletõttu, et ta joob. See on nõitaring, millest võimatu on välja pääseda.

Jõukatele on alkohol peamiselt nende suuruse näitamisevahendiks. Nii annab Uue-mõisa härra rahvale jaaniõhtul prii õlle. (Ühe härja elulugu). Sedasama teeb ka Kõrkaru Jaan (Õnnetu õnnelik), et siis joojad võiksid kiita ta lahkust ja ülistada ta suurust. Jõukate käes on alkohol eeskätt

omakasuliseks mõjustamisvahendiks ja alles siis endalõbustamiseks.

Mõjustamisvahendina kasutab seda ka Risu kõrtsimehe poeg Jaan Võlv, et Miina Kodarat lõplikult endale saada (Issanda kiituseks), ja mõisaopman Jänes (Õnnetu õnnelik), et kõrtsimees talle raha laenaks.

Kuid autor näitab ka, et alkohol annab inimesele julgust ja teeb ta avameelseks. Nii käib vanal Kodaral (Issanda kiituseks) viinalehk suust välja, kui ta läheb vaatama köstri laulukoori, et selle kohta avaldada otsekoheselt oma arvamist. Kiisa Toomas peksab naist ja lapsi ainult purjuspäi, mõisapõisid Mudila karskusseltsi pidulgi (Rahvaalgustaja) teevad oma naljatembud joobnult. Ka kakluse metsapidul ja tsirkuse Kröitsbergi varrudel lavastatakse alkoholi mõjul.

Viin päästab lahti ka Kalda Jüri keelepaelad (Issanda kiituseks) ning paneb oma jõukusega hoopema mölder Reimeri ja

Angerja Mihkli (Rahvavalgustaja). Ainult purjuspäi saab eestlane väljendada ennast otsekoheselt sellena, kes ta tõeliselt on. Kui ta on sisemiselt toores, siis satub ta märatsema nagu Kiisa Toomas (Tulge appi!) ja mõisa- ning talupoisid (Rahvavalgustaja). On ta aga eneseuhke kittleja, siis hakkab ta lajutama nagu Kõrkaru Jaan (Õnnetu õnnelik), Angerja Mihkel, Reimer, Andree- sen jt.

Üldiselt ei tee aga E. Särgava alkoholist suurt eluküsimust. Peagu kõigis ta teoseis leidub alkoholi mõõdukaid tarvitajaid võr- ratult rohkem kui liigjoojaid. Alkohol on harilikuks seltskondlikuks lõbustusvahen- diks nii mõisniku, pastori, köstri kui ka talumehe laual. Pastor Weitting (Mar- jad silmas) peab oma lõunalaual õllest lugu, kuid ka Oheliku Madis muheleb jõululaupäeva õhtul õllekapa juures ning heletab oma kaksipidi mõtteid. Köster Arnikas sõidab isegi selleks kahehobuse tõllaga linna, et „vahel bürgerklubis mõist- lik klaas ausat märga lasta oma janune- vasse, suurest laulmisest ja õpetamisest kuivanud kõrisse.“ (Kogutud teosed II, lk. 273).

Karskusküsimusega teoreetiliselt tegeleb E. Särgava ainult näidendis „Adam Tips“, kus üllõpilane Paul esitab mitmete täht- sate meeste, nagu Abraham Lincoln, Jus- tus v. Liebigi, M. Lutheri, Darwini, Rudolf Virchovi jt. seisukohti karskusküsimuses. Seevastu aga karskusseltside tegelased ta teoseis ei tegele teoreetiliselt karskusküsi- musega — vähemalt autor ei näita seda. Ta laseb köster Arnikal isegi ütelda, et karskust ajavad poolearuga vallakooli- õpetajad, kes selle nimel ristitiinimesi asja- tult sõimavad (Kogutud teosed II, lk. 526).

Karskustegelasteks on peamiselt need, kes ise ei tea alkoholist tegelikult midagi. Nii ütleb mõisavalitseja Baum Elsale: „Ini- mene, kes ei teagi, mis on hea peatäis, tu- leb oma jultusega välja.“ (Kogutud teosed III, lk. 140). Umbes sama ütleb ka üllõpi- lane Karl kõigi tähtsate karskustegelaste kohta, lausudes: „Õllest teadis ta ehk nõn- dasama palju kui karu katekismuseõpetu- sest.“ (Kogutud teosed I, lk. 534).

E. Särgava loomingust nähtub küll, et alkoholism on seltskondlik pahe, mis võib isegi surma tuua (näiteks Hõiskama Jaa- gupi puhul), kuid see on niisugune pahe, mis johtub täiesti ühiskondlikust struktuu- rist ja kehtivast kombusest. Palja jultusta- misega pole seda võimalik rahvast välja juurida. Kui tahetakse sellest lahti saada või viia selle tarvitamine kahjutule asi- mele, siis peab ühiskond oma kombuses põhjalikult ümber sündima. Samuti peavad paranema ka majanduslikud olud. Siis la- heneb karskusküsimus iseenesest.

Karskusega on lähedalt seotud ka kas- vatusküsimus. Tegelikult pedagoogina Sär- gava oma loomingus puudutab seda võrdle- misi tagasihoidlikult. Teoreetiliselt ei kä- sitle ta seda üldse. Siin-seal vilksatab ai- nult näiteid tegelikust elust. Nendest peab lugeja ise tegema vastavad järeldused.

Hõiskama Jaagupi surma puhul posti- poiss lausub mõned sõnad koduse kasva- tuse kohta. Ta väidab, et maailmas on roh- kem halbu vanemaid kui halbu lapsi. Liigse sõnalise valjuse ja halva eeskujuga riku- takse lapsed juba maastmadalast. Vanemad ei austa küllaldaselt oma poegi ega tütreid ning ei vääri sellepärast viimaste silmsi ka suurt lugupidamist. Hõiskama Jaagupi isa Völlaste Mihkel on tüübiliseks näiteks, kui- das isa lastekasvatajana ei pea talitama. Palvevennana ta on äärmiselt vali, nähes terase loomuga poisikese lapsikuis küsimu- sis Jumala teotamist ja karistades teda selle eest peksmisega. Vits on peagu ainus kas- vatusvahend, mida ta peale jumalasõna veel tunnustab.

Niisugune kasvatusviis suretab lapse vai- mu, röövib temalt enesekindluse ja iseseis- vuse ning õpetab vanemaid vihkama. Kui- das mõisa ja kirik kasvatas rahvast, nii kasvatati ka taludes lapsi. Paremat eeskuju polnud kuskilt võtta. Et aga kasvatuses ees- kujul väga suur tähtsus on, seda näitab E. Särgava mitmel juhul.

Kiisa Tooma lapsed (Tulge appi!) on võtnud südilt eeskujuga oma isalt, kes purjus- päi sõimab lapsi ja peksab nende ema. Juba väikesed poisid hakkavad emale vastu

ja sõimavad teda isalt kuulnud roppude sõnadega. Koolicaline Sassa on sõimamises päris meister.

Oheliku Madise pojas võime leida samu salakavalaid ja variserlikke jooni, mis iseloomustavad ta isa. Koolis oskab ta sauna-Sassat kiusata, narrida ja ärritada palju osavamini, kui teeb seda isa kodus saunarahvaga. Isa pahed saavad ka poja pahedeks. Koolmeistergi pigemini soodustab kui tõkestab seda, sest ta hellitab Oheliku Madise poega, kiusates sealjuures sauna-Sassat, kahtlustades teda varguses ja muudes alatustes, milledest enamasti on süüdi Oheliku Madise poeg ja teised temataolised.

Kuid E. Särgava näitab ka paremaid õpetajaid ja lastekasvatajaid. Selleks on kõigepealt Elsa, kes püüab teha kõik, et oma hoolealuseid kasvatada korralikkudeks inimesteks. Erilist tähelepanu pühendab ta tütarlaste praktilise meele kasvatusale. Vabatahtlikult õpetab ta neile käsitööd, nõela ja niidi tarvitamist, varraste käsitlemist, kodu ja selle ümbruse eest hoolitsemist. Seda ei nõudnud tollaegne õppekava ning heameelega ei lubatudki seda.

IV

Üheks kõige ulatuslikumaks probleemiks E. Särgava loomingus on maa ja sellega sõltuvuses olev klassivahede küsimus. Esiimeses järjekorras püüab ta valgustada mõisniku ja talupoja vahekorda. Sellele on pühendatud täies ulatuses kaks teost: „Ühe härja elulugu“ ja „Kolonist“. Kuid ka mujal riitab ta seda küsimust möödaminnes, nagu näiteks teostes „Marjad silmas“, „Maa ägab“ ning „Kain ja Aabel“.

E. Särgava juhib kõigepealt tähelepanu sellele, kui võrd suure ülevõimu annab maa omamine inimesele. Kuigi maa oli alguses vaba ega kuulunud kellelegi, on hakanud üksikud võimsamad seda endale ahnitsema. Nad on usu kaudu osanud juhtida rahva tähelepanu maalt taevale, et nii oleks kergem üha suuremaid maalahmakaid endi kätte kiskuda. Sümbolises laastus „Maa ägab“ kurdab seda kurbloomust maa ise autorile. Et maa on kõige algus ja ots ning kõigi väärtuste mõõdupuu, nagu ütleb seda Jumal ise Kainile ja Aabelile, siis ei saa ka need, kelle silmad on pööratud taeva poole, maata läbi. Nad peavad orjama maaoma-

küllaldast kaitset. Väga ilmekalt on see asjaolu esile tõstetud jutustuses „Kolonist“.

Kajumaa Madise lugu on üks tüübilisemaid. Madis on pidanud lahkuma oma esiisade talust, sest selle talu müüs mõisnik ja Madis ei julgenud seda osta, sest ta kartis, et müümine on mõisnike vigur. Sama arvamus on takistanud nii paljusid talupoegi oma esiisade kohti ostmast ja sündinud neid Kajumaa Madise viisi rändama ühelt rendikohalt teise, ikka paremalt halvemale, kuni lõpuks jõuti välja kuhugi kõlbmatule ääremaale või põlisesse laande.

Kuid sealgi polnud pikka püsi. Kui seal talud olid üles töötatud, siis tahtis mõisnik nad maha müüa, et saadud summadega ajutiselt parandada oma üldiselt laostumisele vastu sammuvat majanduslikku olukorda.

Tundub, et Madise traagikas on enam süüdi Madis ise kui mõisnik. Madis pole küllalt julgelt ega otsustavalt talitanud. Tema on veel liiga palju renditalupoja ja teoorja vaimu. Kui ta selle otsustavalt suudab maha raputada ja enam loodab oma kuraasile ning jõule kui mõistusele, siis suudab ta ennast ka renditalupojana mõisniku ees maksuma panna. Kuid talude päriseks-ostmine on suurel määral õnne ja soodsa konjunktuuri asi. Selleks oli vaja enam julget pealehakkamist ja vaimset südidust kui majanduslikku jõukust, mida sel ajal meie talupoegadel nimetamisväärselt ei olnud.

Oheliku Madis ostis endale 200 rublaga suure talu ja maksis selle paari aasta linnade hinnaga kinni, kuna Kalda Jüri (Marjad silmas) ja teised tema kaaslased ei suutnud oma talusid mõisnikult välja osta, sest isegi võla protsendid olid suuremad kui talu suutis sisse tuua. Nii oli talude ostmine täieliselt olenev soodsast ajast ja ka mõisnikust, kes aga omakorda ka jälle olenev ajast ja üldisest majanduslikust konjunktuurist. Kõiges selles ei suutnud talupoeg orienteeruda ning sattus seetõttu väga raskesse olukorda, millest tal otse võimatu oli välja rabelda. E. Särğava näitab, et see

asjaolu oli läinud sajandi lõpul talupoegade maalt linna valgumise põhjuseks.

Need talupojad aga, kes oma talud oskasid omandada õigel ajal, suutes need majandusliku kõrgkonjunktuuri tõttu kinni maksa väikese vaevaga, muutuvad eneseuhkeiks ja iseteadlikeks. Nad on sulaste ja popside suhtes palju halastamatumad kui mõisnikud olid renditalupoegadele. Tüübilisemaid niisuguseist talupoegadest on Kõrkaru Jaan (Õnnetu õnnelik) ja Oheliku Madis (Tulge appi! ja Oheliku onu jõulunägemine). Kui esimene on ainult eneseuhke ja hoopleja eesti suuratalunik, kes sulaseid peab prügiks ja rämpsuks, siis teine on juba täieline pigistaja, kes oma teenijailt ja popsidelt võtab välja viimse. Kõike seda teeb ta vagatseva usumehena, iga oma tegu piiblisalmiga põhjendades.

Sajandi vahetusel, kui poliitikutud kõnelesid eesti rahvast kui ühiste huvidega tervikust, julgus E. Särğava näidata rahva klassidesse jagunemisele, julgus näidata, et päristalupoeg rõhub oma teenijaid ja popse veel enamgi kui mõisnik rõhus talupoega. See oli autori poolt julge samm, kuid põhjendatud väga veenvate näidete ja elavate tüüpidega.

E. Särğava näitab, et peremees pidas oma töölist enda omanduseks kõige ihu ja hingeaga, nagu seda tegi varem mõisnik. Olukorda iseloomustab Hans Toru (Jõulupu), kes niisuguse elu eest on põgenenud linna nälgima. Tapva töö ja rühmeldamise eest saanud ta maal ainult sõimata ja kehvalt süüa.

Nii näitas E. Särğava valusamaile kohjadele meie rahva elus. Popsi ja maatöölise vilets seisukord oli tõstetud esile niisama võimsalt ja reljeefselt kui renditalupoja oma. Need sotsiaalsed probleemid nõudsid meie rahva eluliste huvide nimel lahendust, mida suutis tuua alles Eesti Vabariik Maaseaduse ja Popsiseadusega. Nendega suudeti tublisti kustutada rahva suurt nälga maa järele. Kirjukannu Jaanide ja Kiisa Toomaste majanduslikku olukorda on suudetud tuua tublisti parandust.

Kivid tules

8

äevad ja ööd järgnesid üksteisele ja aeg möödus. Joosep oli nüüd tööl hommikuses vahetuses ühes endise meremehe Elmar Toomusega ja nad ajasid jõhkralt ja hoolimatult kive välja. Nende vagonettidest leiti palju päetükke ja mitugi trahvipunkti alandas töötasu, kuid siiski jõudsid nad juba esimeseks palgapäevaks kogu kaevanduses kolmandale kohale, ja see oli hea koht, sest Joosep polnud veel vana maa-alune ja mõneti oli neil kivikihtidegagi ebaõnne.

— Kui saame uue streki — vaadaku siis! Esimese koha viskame välja. Ja kui tõmbame ligi kümme krooni päevas kätte — passiks unistada, eh?

— Ei oleks laita, oli Joosep nõus ja silus õlalihaseid. Kuigi ta oli nüüd juba harjunud külma niiskusega, alatise kõverdamisega ja raske tööga — ometi olid õlad õhtuti nagu puust, ja mis veel pahem — toit ei läinud hästi alla. Ikka oli nagu plahvatanud ammoniidi maitse suus ning peeglitükk ütles, et ta on paari nädala kestel kaotanud palju oma pruunist jumest.

— Kive ajate välja, ise lõpete! Suurt ajate taga — oma tervise küljest lõikatel... ümises vana Päär, ehkki ta ise tegi sedasama. Kuid see oli tema komme ütelda õpetusi ja olla targem. Kui Elmar ja Joosep kõnelesid oma vagonettidest, hakkas ta nuuskama nina ja piiluma ringi, sest talle mõjus halvasti kuulda suurest tööst ja suurematest rahadest, kui ta ise jõudis või sai.

Joosep oli oma elust kirjutanud nüüd Astale ja Pikaluha Helmile. Tegi nalja, kus asi andis, ja püüdis siinset elu naerda, kuid lõpuks seletas mõistlikult, et küllap siin annab elada, kui ainult poleks seda ruumikitsikust. Kuid sõbrad on head ja tervis hea ning ta loodab, et kortergi muutub heaks — Helmi jaoks.

Astalt polnud veel vastust, kuid Helmi kirjutas. Ütles, et odrad on masinadatud ja varsti on järg kartulite käes. Ning sel hommikul, kui ta saatis Joo-

sepi jaama, polnudki isa nii tige. Oli ainult ütelnud, et tahtmine ning tegemine on kaks ise asja ja noor tütarlaps peab käima paslikult.

— Noh, nüüd ta on ära, ning olgu seega aamen! oli ütelnud. — Võid nüüd vaadata ringi. Ja olgu seesugune, kellest on mõtet. . .

Nii oli ta ütelnud ja õpetanud. Need sõnad näisid Helmilegi tegevast hirmu, kuid osalt ka head tuju, ja ta kirjutas õhinaga, et ta olnud vait nagu kass voodi all, kuid mõtelnud, mis isa siis küll teeks, kui kuuleks, et õpetamised on ammu jäänud aia taha. Ringi pole enam midagi vaadata, muudkui ühel päeval on aamen sellega, et tüdruk on kaevanduses ja mehel. Võib-olla ta mõtles teisiti ja ehk muretses, mis jõudis, aga kirjast ei kaevanud, muudkui soovis head õnne ja tervist ning lisas üsna alla kirja servale peene-peene kirjaga, nagu kedagi pettes või kelleltki varastades, paar hellitussõnagi.

Nüüd, oodates kontori tagaukse juures sabas oma palka, mõtles Joosep sellele. Tuul pühkis üle õue. Katlamaja korstnast tõusis suitsu laia, musta kangana ja raske hall taevas näis selle suruvat maa ligi, kus see tuulehoogudest kistuna tahmas maju ja puid. Töömehed Joosepi ees ja taga olid aga rõõmsamad kui päikeselistel päevadel. Juttu oli vähe, kuid igaühe silmist paistis elevust, just kui oodataks mingi pidupaiga väravas. Joosep mõtles, et kui ta saab raha kätte, saadab Helmile ära need kakskümmend krooni ja lisab midagi juuregi. Nii ta astus kassaluugile ikka lähemale ja lähemale. Eestpoolt tulijad rebisid lahti siniseid ümbrikke ja lugesid rahasid. Ümbrikud heideti tuule ja neid pudenes tihedalt üksteisele.

Saanud kätte oma ümbriku, rebinud teiste kombel otsa valla ja lugenud poolekuu vaeva ja preemiad — kokku ligi üheksakümmend krooni — astus ta pisut kõrvale, et oodata oma tööpaarilist.

— Noh? Kuidas on? küsis see naeratades, murdes rahad kokku ja surudes tasku.

— Üsna priske, kiitis Joosep.

— Ei saa kobiseda. Aga nüüd viskame laada poole. . .

Igal palgapäeval oli barakkide taga platsil laat. Sealt kandus tuulehoogudega harmoonika käginat ning sinna nad seadsid sammud. Pilgu hiljem olid nad rahva hulgas — kaubaputkade, vankrite ja veoautode vahel. Müüjate silmad võtsid vastu ja saatsid neid nagu iga möödaminejat, teades, et täna on rahapäev ja et suur osa sellest rahast peab minema kaubameeste taskusse.

Barakkide pool otsas müüdi puunõusid ja samas, kus sulises õline, haisev vesi põhja poole, müüdi vorste ja liha. Edasi olid mõlemal pool teed vankrid mitmesuguse kaubaga ja paar agarat meest pakkusid suurtest kastidest õunu. Lõbusad töömehed ostsid neid tüdrukutele, küsides, kas nad annavad musu või norivad muidu. Kuid tüdrukuilgi polnud suud ainult söömiseks ja nad salvasid vastu, et mis niisugused mehed musuga? Kas uuriketi otsa või kuhu? Siis ütlesid poisid juba midagi tulusamat ja nii nad jäid sinna lobi-

sema, kuna müüja hoidis käes õunaliitrit, kohendades kõrgemaks varisema tükkivat kuhja. Tagapool oli auto patjadega ja tekkidega ning laadaplatsi palistasid telgid pudukaubaga, nagu ikka laadal.

— Nii nad on — igal laadapäeval, ümises Elmar.

— Ning laat on palgapäeval? küsis Joosep.

— Igal palgapäeval. Kaks korda kuus. Küll hiljem on siin rohkem sagimist — las aga pead lähevad kirjuks.

Kuid askeldamist oli seal niigi.

Tütarlapsed olid pannud selga oma paremad riided. Abielulised seisatsid puunõude, telkide ja viletsate laudade juures ning pidasid aru. Telkide tagant aga kuuldus kilkeid ja vene harmoonika lõbusat kääksumist ning mõni tugev huige kõlas vahel üle sumina.

— Juba elavad, arvas Elmar ja heitis käega nagu märgiks, et temasugune juba siin telkide taga või haisva õlijõe ääres küljeli maas viina ei pruugi.

— Mine pealegi, sundis Joosep teda koju, sest ta tahtis vaadata pisut üksinda ringi. Kuid pudukaupade hulgas ei olnud midagi, mida oleks sobinud osta Helmile. Ta vaatas mitmekujulisi ja mitmesuguste lukkudega käekotte, kuid mõtles siis, et ega seesugust eset ole lihtne postiga saata, ja pöördus ka minekuks. Nähes aga Elmarit kõnelevat ühe abielupaariga õliojakese ääres, pöördus ta siiski tagasi ning ostis ühe seitsme-kroonise vaskse suuäärisega väikese käekoti. Ost peidetud hõlma alla, ruttas ta koju ja peitis käekoti kohvri põhja pühapäevariiete alla, nagu oleks ta selle varastanud.

Neljale kuuluv tuba oli praegu tema õnneks tühi.

Päär töötas endiselt pärastlõunases vahetuses ja oli sel ajal tööil. Karla oleks õigupoolest pidanud magama, et olla värske öövahetuseks, kuid ta ei maganud, vaid ütles, et ega aeg ole raiskamiseks. Tal oli palju tuttavaid igas barakigrupis ning väljas küladeski ja nii ta tuli ja läks, andmata aru kuhu ja milleks.

Istunud nii üksinda mõne viivu, läks Joosep välja tänavale ja käis edasi-tagasi kaupluste ees. Viinapoe juures sagis rahvast ja restorani trepilt hüüdis keegi sõpra nii valjusti, et seda oli kuulda kaugele. Siis astus ta ühte kauplusse — ostma pakkimis-paberit ja nõõri.

Jõudnud nendega õnnelikult tagasi, võttis ta Helmile ostetud kingi ja hakkas seda korraldama postpakikis. Kui ta oli juba jõudnud lõngalõikamiseni, klõbises uks ja Elmar astus sisse.

— Mis sa seal kõhu varjus õiendad? küsis, pannes väikese pakikese lauale.

— Niisama. Keerasin paberisse...

— Seda ma näen. Aga nii salajaselt, et...

— Ma ei teadnud, kes tuli — seepärast!

— Oh, ega mu silmad selle järele põlegi. Nosi edasi. Igaühel oma asjad, mis ilmsi, mis tasakesi...

— Pole... Otsin midagi koduste jaoks.

— Ahah? Seepärast läksidki tagasi? Naiste-asju, teadagi!

— Nojah... Mul on õde kodus ja... üldse niimoodi, et vaja saata.

— Ega see ole paha mõte. Ei minul ole kodustega pistmist. Nii kaua ära olnud — kirjata ja kõneta, et kui lähed nüüd torkama, siis teeb see enam kurja kui head... parem kui ei puutu — neil rahulikum, endal ka... ja Elmar istus raskelt voodiservale ning vahtis pörandale.

Olles mõtted nagu tüütavad kärbsed käeheitel eemale peletanud, sülgas ta jõhkralt ja süütas paberossi. Raputas pörandale tuhka, sülgas jälle ja vaatas endiselt maha, heites silmanurgast paar rahutut pilku Joosepi poole, kes oma kodukingi asetaski tagasi kohvrissi ja lükkas selle siis voodi alla, — hästi kaugemale vastu seina.

— Nojah, pead meeles! ütles siis Joosepile ja nipsutas paberossiotsa ukse ette.

— Niisama — tere asemel naeris Joosep. — Tuli äkki meele, ütles nagu vabandades.

— Miks ta ei tule. Selge... Aga mina, näe, kodumaaale sain ja jäin, aga päris koju, sinna pole vedanud. Mõttes vahest, võib-olla, aga see ei loel...

— Sina mõtled siin, nemad seal, arvas Joosep. — Ainult ei ütle üksteisele!

— Nojaa!... Aga ikka kaua ära — mine nüüd küsima! Ei taha endale seda vedelat tunnet teha. Ja või sinagi ajad kõik suust välja, mis mõtled? Tuleb mõte, neelad alla ja saad omadega hakkama. Eh!... Ma tõin ühe pisikesel! Ja ta võttis mantli taskust väikese piiritusepudeli.

Joosep hakkas korraldama tuld. Ta ei osanud ikka veel seada põlevkivi tükke nii pliidi alla, et need keedaksid. Neil polnud ju pikka leeki. Väheste kividega võis keeta kogu päeva, aga pliit ei läinud kuumaks. Siin tulid kiivid seada nii, et kuhi puudutas plaati. Siis hakkas trummel kähisema kiiremini veel kui puudega. Elmar oli ennegi parandanud ta mõningaid oskamatusi siinses paigas ja nii ta tuli nüüdki ja kükitas Joosepi kõrvale pliidi ette ning aitas kive kohendada. Siis istusid nad pingikesele, vaatasid tulle, vaheatasid paar sõna ja vaikisid jälle, kuni vesi hakkas trumlis kähisema ja nad said teed punši jaoks.

Nad hakkasid seda jooma pliidi juures. Pudel oli pliidi serval ja samas oli ka suhkrutops. Tulehelk kustus, kuid nende põsed õhetasid. Jutt aga ei tahtnud sigineda.

Hämariku eel tuli Karla.

— Noh, kaugemal polegi? küsis.

— Mis tükis? küsis Elmar.

— Riidesse. Kas sa ei tea siis?

— Tean küll, vastati pliidi eest uniselt.

— Ja sõber kästi ka kaasa võtta.

— Mis ma sust võtan! pole endalgi isu! tõrjus Elmar, tõustes pliidi eest.

Adamson-Eric

Autoportree, 1929

— Mina? Mina olen niikuinii. Aga paarimees. Et mis ta kodus muneb, kui üle tee sünnipäevi. Friida ise oli uksele ja ütles, et läheb lahti. Nii et... tehke siva.

Joosep juba tundis siin mõndagi. Nii ei jäänud märkamata talle see Kruusbergi Friidagi, kes elas üle tee asetsevas barakis. Tal olid puhtad eesriided akende ees ja kui ta läks piimanõuga poodi, olid tal juuksed pabereis ja huuled värvitud. Ta mees oli õlivabrikus ahjumeheks ja nad elasid hästi, sest mees pruukis ise vähe. Friida aga istus õhtuti lahtise akna all ja timberdas kitarriga. Joosep oli kuulnud teda kaebavat poenaisele, et põrgulikult igav on siin pesas ja raadiot oleks vaja.

Nad polnud suured tuttavad. Vähesõnaline ja võõras — kaugele siis jõutakse selle paari nädalaga. Näed ja tead, kuid ei tunne ega ole seda tutvust, mis vaja heaks lobisemiseks. Seepärast tõrjus Joosep nüüd kutsegi tagasi.

— Mis ta minuga seal peale hakkab, ütles.

— Ega siia-paika tea, arvas Karla.

— Niisama moepärast kutsus...

— Eks sa siis moepärast lähegi, õpetas Elmar.

— Endale pole nimetanudki.

— Õige mul saks. Kutsu sind nagu vanapaganat putru sööma. Ootad mitut kutset ja pühid suu puhtaks.

Joosep lõi käega.

— Ära vehkle midagi, keelis Karla. — Friidal on olemist. Ja kui juba sünnipäev, siis sünnipäev. Ikka läheme kõik.

— Selge, et kõik. Oled sõber või pole? küsis Elmar.

— See on iseasi...

— See on niipalju, et aja oma lõug puhtaks ja kõva kaela.

— Aga siva. Mul öövahetus — ma tahaksin enne ka natuke... Muudkui siva ajama! sundis Karla ja valas endale punši, kuna teised hakkasid endid korraldama sünnipäevapiduks.

Hämardus ja vastasbaraki akendest paistis läbi eesriiete juba lambivalgust, kui nad lahkusid toast. Valgete barakkide poolt kuuldus venekeelset sõimu ja kisa, nagu ajaks keegi teist teibaga taga. Restorani poolt oli kuulda jorinat ja laadaplatsi teel tulid kaks kaevurit — teineteise ümbert kinni nagu siiami kaksikud — ja nende kannul käis vahetpidamatult noomisõnu lugev naine.

— Maailm elab, arvas Karla.

— Olgu kauaks, tähendas Elmar. — Las võtavad... Kui siin kärtsu ei saa, siis surm küljes, ja nad läksid üle tee vastasbarakki.

Joosep oli ennegi olnud sünnipäevaõhtutel, kuigi pisut teissugustel. Maal olid toad avaramad, rahvas aeglasem. Siin oli väike laud koormatud sööki-dega ja pudelitega. Paar tütarlast, Friida ise ja üks pisut eakam naine

seadsid taldrikute vahele asparaguse võrseid, ehkki nende jaoks polnud seal ruumi. Nurgas toolil istus keegi noormees, keda Joosep ei tunnud. Tal oli õllepudel ja klaas käes.

Üteldi oma tervitussõnad ja head soovid ning Elmar andis üle paberisse peidetud pudeli. See pandi voodi serva alla — laua lähedusse — ja perenaine osutas käega laua poole:

— Palun.

— Ilma palvetagi näha, et tuleb pihta hakata, arvas Elmar ja nad istusid väikese laua ääres.

Joosepist paremal istus peremees. Ta tõstis endale vaikselt nohisedes sööki ette ja võttis viina, millal juhtus, kuna teised armastasid seda teha ühtaegu ja valjuhäälselt komandamiste saatel. Näis, nagu ei hoolikski ta palju sellest, et siin on täna võõrast rahvast. Ta võttis harva kõnelusest osa, vastates ainult küsimustele. Kuid üteldi, et ta võib minna hullukski — äkki ja ootamatult, kui on joonud üleliia. Joosepist vasakul istus noor tütarlaps — vaevalt üle leeriea. See elas eriti silmist ja jalust. Jõudis vaadata igale poole ja Joosep tundis laualuses ruumikitsuses ta rahutuid jalgu alatasa liikuvat. Tal oli pikergune nägu, paksud ruuged juuksed ja tumedad silmad üsna mustade ripsmetega. Huuledki olid punasemad kui loomulikult, kuid see vist polnud värv, sest ta lakkus neid alati ja ometi nad jäid niisama punaseks. Ta armastas lobiseda Karlaga, kuid Joosepilegi ta heitis tihti kavalaid, mänglevaid pilke ja ütles oma pisut venepärase häälamisega, et Joosep olevat karu.

— Kõiki loomi peab olema, vastas Joosep. — Teie olete jälle paras sülekoer...

— Õige. Ta istus sohvalgi, jalad keras. Kohe seda nahka... kiitis perenaine valjult naerdes ja teisedki naersid, sest kõik oli ju nali ja viin tegi nad lõbusaks ja julgeks.

— Valib, kuhu end kerib. Ikka enam kümnikkude ja inseneride sülle, torkas Elmar.

— Kui mõni järele jookseb, ega seepärast olda veel süles, heitis tüdruk vastu.

— Te olete selleks liiga noor ka veel, märkis Joosep ja tüdruk jäi äkki talle suuri silmi otsa vaatama, nagu näeks ta und.

— Sellest on palju aega möödunud, millal Karlovi Veera oli liiga noor, torkas võõras noormees, kes võttis vähe viina ja kes oli üks seltsi näitemängijaid. Teised ei tegelnud temaga palju ja Joosep samuti. Arvati, et ta peab end uhkeks, sest ta oli ju keskkooli lõpetanud ja teenis bensiinivabriku automaatide juures. Nähtavasti ei sallinud Veeragi teda hästi, sest ta pöördus järsult nagu sabast tõmmatud koer ja salvas:

— Mõni jääb varsaks elueaks. Ega tarkust möödeta ühtemoodi...

— Mis te nüüd! Küllalt rumalad oleme kõik, eks ole? Paneme pillid parem hakkama, korraldas perenaine ja noormees otsis mustast satäänkotist mandoliini ning Friida ise seadis hakkama kitarr. Ja kuna nii korralduti lauast pisut eemal laulma ja mängima, surus Veera põlvega Joosepit ja küsis üsna tasakesi:

— Miks te mind nii lapseks peate?

— Silmaga näha!

— Mis tükist? Noh?!

— Mis see noh siin aitab. Aastaid vähe ja... muidu ka!

— Mis muidu ka? Mis te õige arvate?

— Ei mina tea midagi arvata!...

— Minust te ei oskagi arvata. Lärman rohkem kui teised ja olen mõistlikum ka kui teised siin kõik kokku, ja võin olla nii noor või vana, kui tahan, ütles trotsivalt ja hakkas laulma. Ta laulis hästi, eriti vene laulusid, milledest Joosep ei teadnud midagi.

Parajasti oli tuba tihedalt lärmi täis, kui peremees kobis eemale, tõmbas õlise pluusi selga ja hakkas seinalt mütsi otsima.

— Mis? ehmus Karla. — Juba õise vahetuse aeg... Kuram, nüüd ka kord, kus kadetsed mar-aluseid.

— Tuled ka või? küsis peremees, müts juba peas ja käsi ukseingil.

— Ka või? Nagu saaks jääda tulemata. Oi, kallid! Vaata, nüüd inimene teab, mis see tähendab, kui Adam ja Eeva aeti paradiisist välja. Ikka täit-sa kurb minek!

Ta läks laua juure ja võttis kiiresti veel napsi ning paar vorstiviilu.

— Ega või liialt võtta! Kui märkavad, teevad tuult ka veel, seletas ise, sest tal oli vabrikus ennegi juhtunud pahandusi, kuid hea jalgpallimängijana hoiti teda teiste huvides. Nii ei olnud tal liigset muret. Kui peremees juba lahkus, oli ta veel ukseel — uued riided seljas.

— Kuule, jääd vahetusse hiljaks, ütles Elmar.

— Teen pisut sõrki. Kui siit pääsen, olen seal ka. Vaata sa, Joosep, et hoolitsed mu pruudi eest, ütles, osutades Veerale.

— Ehk paned kitse kärneriks! hüüdis Friida, endal sõrmed Elmari peos.

— Seepärast ma ütlen, et vaata!... Ise ärgu puutugu, teisi ärgu lasku.

— Ära jaga! vihastas Veera. — Viletsakese käest varastatakse niikuinii kõik ära.

— Jube, et pole aega. Ma näitaksin...

— No, mine, mine juba. Muidu lendad ja kahju ka sust, käskis Friida ja Karla kadus uksest.

— Eks igaühel oleks juba aeg, arvas Joosep.

— Lora! Nüüd me alles hakkame! kiitis Elmar ja ta käed hakkasid pärast peremehe lahkumist üsna vabalt talitama Friida õlgade ja rinna läheduses.

— Laps on unine. Tahab koju... torkas Veera Joosepi poole ja Elmar noomis:

— Ära mängi härga!

— Ära väsinud juba? küsis Friida, ise pooleldi Elmari süles.

— Väsimuse poolest võin siin võtta jõuludeni.

— Lihtselt... ei taha enam? Ei meeldi meie hulgas?...

— Minuga tervist ka ei taha enam juua? Minuga? Mis? ja Veera nihutas end talle lähemale, võttis kinni vestinööbist ja vaatas otse Joosepi silmisse.

— Võtmisest nüüd igaühega!... Kiisk pole suurvee kala!

— Proovime enne! Friida! Viina sul on ju!

— Oh! Vabastanud end Elmari sülest, otsis Friida lisapudeli, valas klaasid täis, ulatas ühe nurgas mandoliini piristavale noormehele, kes millegipärast oli jäänud vaikseks, ja teisega läks Elmari juure, istudes naerdes poisi põlvele. Veera ja Joosep jäid kahekesi laua juure. Veera valas, pilk poisi silmis, ning ta võis juua sama kindlusega nagu mees, kes teab, mis ta jaksab.

— Noh? ütles ja pani käed Joosepi õlgadele.

Äkki vaikis mandoliini-mäng. Kuuldus naksatus ja tuli kustus. Paar pilku oli vaikset sahinat, siis oli kuulda Friida lõkerdust ja pärast seda Elmari rahulik hää:

— Kelle südant see lamp vaevas?

— Mina, seletas võõras noormees.

— Pane põlema.

— Näha, et juba niikaugel... mis selle tulega enam, urises pahaselt.

— Vaenekene! Veera pärast tige, naeris Friida. — Veera! Sa ei teagi, et seal seljataga teisel uss südames.

— Minu poolest hakaku Veera kellele tahes kaelasidemeks. Pole nutmist, trotsis pahane noormees.

— Aga südame võtab ikka niiskeks? küsis Elmar.

— Sa ära nori, tead!

— No mina võin vabalt norida, kui tahan. Ja seisan enda eest ega kuku mu moka kohe ripakile, kui tüdrukut ei saa oma sülle.

— See pole ka tüdruk, kes ronib kohe nagu kass igaühe jalgu mööda ajama...

Ta sai vaevalt need sõnad üle huulte, kui Veera kargas äkitselt jalule. Kuuldus paar kiiret plaksatust.

Perenaine jooksis jaole.

— Ära nüüd küünista! hüüdis ja vedas vihase tüdruku eemale.

— Ajab hinge põlema!... Mis ta endast õige arvab... Kujutab endast tea mis ja tuleb siia jampsima. Vihaselt hingeldades ja silmade läikides tuli ta pisut vaaruval sammul tagasi Joosepi juure, heitis pooleldi ta sülle ja ütles äkki nagu väsinult:

— Suudle mind!

Joosepi silmad polnud enam kaugeltki selged ega mõistus kaine, kuid see oli siiski niivõrd uus asi, et ta jäi vaatama tüdruku viltulangenud pead, ärevalt tõmblevaid huuli, kortsus kulme ega teinud midagi.

Veera avas silmad. Kollane tulukene välkus neist.

— Ah, sina arvad, et mul on sinust üldse puudus? Et sa üldse midagi loed? Mulle ei loe teie ükski. Ei või teid nähagi. Silmad kratsin välja! Ja ta teravad küüned kiskusid valusalt Joosepi põske ja nina.

— Veera! Oled sa hulluks läinud või? ei jõudnud Friida jaole.

— Hullusärk, mis muud! naeris Elmar. M-mis? Tõmbas nina katki. Seal on su sülekoer.

— Oh! heitis Joosep käega. — Palju joodud. Ma ju ütlesin... noorukene. Joosep tõusis üles.

— Ei. Sa ei lähe kuhugi... keelis Veera, hoides teda varrukast.

— Tahab veel küünistada, naeris Elmar, kuid Veera viskus äkki silmili lauale ja hakkas nutma.

— Ta on niisugune, kinnitas Friida vaiksemalt ja silus tüdruku pead. See aga tõukas lohutaja eemale nagu kerra tõmbunud siil vaenlase ja luksus edasi. See oli vaid paariks pilguks. Siis raputas ta oma lokke, naeris jälle ja hakkas laulma röömsaid vene laule, kuna Friida ja noormees saatsid teda ning kogu maja kõlas ja kõrvaltubades said inimesed väevalt magada. Kuid mis nad magasidki ja mis õigusega nad seda tahtsid, sest oli palgapäeva õõ ning siin veel pealegi sünnipäev, ja siis pidi juba üks jaksama kannatada teise rõõmu.

9

ommikune töövahetus oli väike.

Kümnikud kirusid. Kaevanduse insener käis ringi ja kärkis mitmes keeles, et ega vabrik ole käre: lükka ja jäta seisma, kuidas aga härradel tuju. Kuid ta teadis, et tema jutt aitab siin vähe, sest on enne olnud palgapäevi ning järgnevaid töölt-puudumisi ja tuleb veelgi, sest ei saa ju nii, et neid päevi poleks...

— Tea, mida ta siin nii kirub, ümises üks vana tööline, rutates veel süütama lampi.

— Ega ta neid saa kätte, kes kodus. Üks teeb, teine peab kuulma.

— Kõnelgu homme!

— Vaata — siis viha läinud ja pole enam neid sõnu. Näe, nüüd tuleb nagu mustaveetorst... seletasid töölised tasakesi ja nende märgatavalt väiksem hulk laskus kaevandusekäigust alla.

Joosep otsis üles oma koha ja astus piki kitsast ja külma maa-alust käiku edasi. Asetas lambi konksupidi kivilõhesse, võttis kirka ja lõi. Kuid ühtaegu

hoobiga põrus midagi pealuus. Ajud olid nagu lahti. Kirkalööök heitis nad vastu laupa ja peanahki tundus kuidagi tülkana. Kuid ometi pidi raiuma kivi, sest oli ta kord siin, mis siis muud.

Elmar puudus.

Ta oli öösel tulnud koju ja kadunud siis jälle. Joosep arvas teadvat, kuhu ta läks. Pääril oli õigus, kui ta kaebas, et ausaks eluks on siin tee kitsas, aga patuks kõik mulgud valla, ja inimesed on kasvanud selle järele. Ühes toas mehed kodus, teised töövahetuses ja naistel on igav. Nii kasvavad tutvused, siginevad sõbrused — lõpuks ajab tüli abielulisi lahku ja üksikud kaotavad tasakaalu.

Ta mõtles paar korda Friida mehele, Kruusbergile, kes oli morn, vaikne ja rahutu. Võib-olla aimab ta samapalju, nagu aimab Joosep. Ja kui ta niipalju aimab, miks ta siis ometi teenib ja annab kõik raha naisele? Või aimab ta vähem või oskab naine end alati selgeks ja puhtaks seletada ja laotab oma olemise ja ajaviitmise mehele ette nagu pesus olnud särge, et ära mine musta mõttega ligi. Niisuguseid on ja niisugused oskavad. Ning Friida oli seesugune, et mees võis pidada tast lugu ja valutada südant töö juures, aga kui tuli koju — oli järeleandlik ja lahke, sest ta armastas seda naist.

Imelik — üks armastab üht, teine teist. Nagu ristteed — igaüks ise poole ja vahest üksteisest üle. Ning ses paigas siis juhtubki kõige tihedamini kokkupõrkeid ja õnnetusi. Nüüd üksinda töötades kahtles Joosep, kas see Kruusbergide majas läheb nii libedasti, et söidetakse aga lahtiste purjedega, kuidas tuul annab.

Ta oli kutsunud Elmarit hommikul tööle.

— Ega me ole siia magama tulnud, seletas pahaselt.

— Selge, et pole. Aga ega siin saa magamata ka...

— Töö seisab ja tuleb ütlemist. Mis ma seal üksinda...

— Ega mina sind sunni. Tead, mina olen niisugune, et kui teen, siis teen. Võid sa ütelda, et ma ei teinud? Noh, näed!.. Ja kui ma nüüd just vastu hommikut külast tulen — ihu igati läbi — mis ma siis lähen kirkat kätte kiskuma? Töömeest ei ole... Teen seda, millega saan hakkama, ja nüüd magan. Aga siis, homme... oi, sa mu meie — kivid kasvatavad kohe tiivad selga.

— Aga mina lähen! otsustas Joosep, kuigi ta pea oli ka segane ja süda lääge.

Teda ei keeldud.

— Ega see ilus ole, et üks voodis, teine töö. Aga ehk juhtub sinulgi... Oleme sõbrad, tead. Ja raha-päeval võime ju arvestada. Aga kui kinnitad minna — eks ole hea, kui keegi ikka strekis nokitseb.

— Võetakse mustade kirja ja tehakse äkki tuult! kartis Joosep.

— Ära sa seda! Meiesuguseid? Need esimesed kivi-kühvlid! Küll seal juba teavad, mis vabrikule tuluks. Nad ju tahavad kivi ja meie oleme täitsa võtjad. See vähe, mis ise sealt tagasi saame... sendid. Võtavad sul naha maha ja kingivad kindad tagasi... kes seal tuleb veel lahti laskma ja uusi otsima? Aga parem, mis parem... Kui oled kord jalul, mine, nokitse. Aga ära sa suurt õngitse. Nüüd aga tahan magada. Seinad, näe, värisevad silmade ees ja koi kiigub nagu laevadekk. Uni pressib ka hullusti peale... Pärast seda pikka kõnet sulges ta silmad, ootamata vastust. Kui Joosep võttis lambi ja läks ukse poole, kuuldus voodist juba raske, sügav norin.

Töö edenes Joosepil sel päeval visalt. Ta tõesti ainult nokitses ja arvas ise, et ta ei teeni leivarahagi. Ega see olnud seepärast, et Elmar puudus. Ei ka seepärast, et oli karta, kas pärastlõunase vahetuse mehed ei ole samuti „hakkamas“, ja siis on artellist tema ainukene, kes siin on. Kuid tal oli vähe hakkamist ja vähe jõudu sel päeval. Ta käis tihti naaberkäigus suitsu tegemas ja pidi kuulma kümniku ütlemisi, et ega siin ole külaskäimise koht.

— Las pasundab. Ega sa ole tema leivas, arvasid töölised, kuid Joosepil polnud hea istuda ka võõras strekis ja kuulda puurikõrinat ning kivide kõlksatusi. Nii tuli ta jälle tagasi oma käiku, heitis kampsuni seljast ja hakkas äkki kiiresti tööle.

Paar pilku hiljem juba olid juuksed higist niisked. See tuli täna nii ruttu. Samas tuli aga mõte, et nii saab ta eilse vimma ihust välja, ja metsikult hakkas ta kirkatera haamerdama paetükke ja vagonett vagoneti järele läks suure käiku ja liitus teistega.

Siin oli vaid mõni kraad niisket soojust ja ta oli vaid särgiväel, kuid ometi liibus särk selja külge. Minõör piilus nurga varjust käiku ja ütles, et ei maksa vihastada — jumala loodud kivid. Ja ennast võiks ka pisut hoida... Kuid ta ei hoidnud. Töö lõppenud, viskas ta kirka maha ja ütles uutele artellimeestele, osutades puurimist vajavale ahtale, päekihtide alla uuristatud käigule:

— Võtsin, mis võtta annab. Aga üksteist viskasin välja.

— Üksteist vagonetti? küsisid need ja vaatasid kahtlevalt kividele, Joosepi lõdvalt rippuvaile kätele ja särgile, mis näis seljast must, kui sinna langes kaevanduselambi nõrk helk.

— See on nagu natuke... Siis viskasid mussorit ka!

— Ei enam kui silm pettis. Kellele ma siin kärbseid pähe ajan. Esmalt nokkisin niisama, siis äkki tuli isu... seletas.

— Aga nüüd pintsak ümber, ruttas siis teine meestest ligi ja ulatas Joosepile kividele heidetud kuue. — Seisad siin nagu midagi, endal selg tüma. Vaata, tuleval aastal sel ajal ristluist läbi ja kes sind see-eest kiidab? Kui langed, nii leib läbi...

Joosep heitis käega. Sellele pole mõeldud ja kas on seda vajagi? Kas keegi neist mõnest tuhandest mõtleb sellele? Teeb tükitööga, mis jaksab, ja kui ei jaksa enam — vallandatakse. Ning siis... Noh, see on kaugel, see aeg. Ja sinna vaadata — milleks ise kiskuda endale nõgeseid särki alla. Nii heitis ta nüüdki ainult käega sellele jutule, kuid tõmbas ometi pakutud kuue selga.

Ta oli nüüd juba harjunud siin maa-aluses riigis, kus lambita oli nii pime, et ei usu, kas maailmas on üldse olemas veel valgust. Kaevanduselamp käes, tuli ilusasti väljapoole, et ei põletaks jälle pükse nagu algul, ta lonkis kodu poole, nagu vanad künnihobused longivad põllu- ja õuevahe-teid.

Kodus oli barakiuks lukkus.

Ta uuristas leppekohasest trepipraost võtme ja astus tuppa. See oli külm, röske ja koristamata. Päär oli läinud juba tööle, Karlat polnud näha, ehkki praegu oli ta magamiseaeg. Elmar oli heitnud vooditeki kelbale ja lahkunud — küllap vist otsima pea-rohtu.

Nüüd oleks pidanud midagi keetma. Midagi soolast ja kindlat. Kuid nüüd andis kaevanduse-väsimus ennast tunda. Ristluud surisesid ja õlalihaseis sähvatas vahel väikesi valutorkeid. Ja kõht — see tundus olevat täis mingit läägust ja nõrkust, nagu nad kaebasid siin alati — eriti need mehed, kes olid tööl ahjude juures. Küllap selleks mõjus kaasa ka alatine kuiv toit ja täna ta mõtles, kas ei peaks minema otsima lõunat väljast — supipoodist, nagu nad nimetavad neid sealseid kasimatavõitu sööklaid. Kuid Joosep oli täna end niivõrd hoolimatult kurnanud ja väsimusest tuim, et ta ei läinud ei siia ega sinna, vaid kobas kohvris ja pliidiiriulis, näris kääru kuiva leiba ja otsis veekruusi. Vaevu oli see tal sabapidi peos, kui uksele klopiti.

Ta ütles jah ja jäi ootama.

Uks avati ja naerava palgega külaline astus sisse.

— Sina? Üksi? küsis Veera madal hääl.

— Seda küll.

— Tere siis!

Joosep vaatas teda, kuidas ta oma ahtaid puusi hõõritades tuli keset tuba. Ta hoidis pead pisut kuklas ja huuled olid pooleldi avatud, nii et paistis ülemiste hammaste viir. Jõudnud keset tuba, lõi vasaku jala lõdvalt parema juure nagu moelehel ja pöördus Joosepi poole.

— Noh? küsis.

Joosep laotas käsi. Siis torkas ta kruusi veeämbrisse, jõi, pani tühja nõu pliidile ja pöördus uuesti tüdruku poole.

— Kas mul ei ole õnne? küsis nüüd Veera, silmis heameel.

— Noh, vähe küll. Karla on laias maailmas...

— Sellepärast! Näe, tulin ja mõtlesin, et hea, kui toas on vaid üks inimene. Ja ongi.

— Siis... muudkui olge lahked! ja Joosep nihutas tooli tüdruku poole, heitis Elmari voodile teki ja istus ise voodiservale.

— Te mind ju ei oodanud? küsis Veera, nüüd juba tõsisem.

— Ei. Polnud teada kokkusaamist...

— Siiski oleksite võinud oodata. Teate, mulle meeldib, kui inimesed ootavad. Siis nad mõtlevad sinule. Ja see on hea, kui nad mõtlevad.

— Noh, see mõtlemine üksi... see nagu lihata supp. Supivesi ainult!

— Ega veeta saa ju keeta seda... headki! Ah, mis me... Ja lõpuks on ju siin nii hirmus igav, et tea mis kõik veed ja supid ära kõneled ja teed.

— Ei paista nii igav välja, kui asja altpoolt vaadata.

— Ei paista? Palju, mis paistab... kõneles tüdruk tasakesi, pani käed ümber põlvede, langetas pea pisut küljekile ja kiikus kergelt edasi-tagasi. Ta vaatas toa nurka, silmalaugude püsidest üsna vaikselt, nagu mõtleks ta kaugelid asju.

Joosepil oli aega teda vaadata. Noor, vast naiselikuks muutunud pale kergelt punetav, silmad nukrad ja pisut udused, või muidu teised — ehk sellest, et ta isa oli teist verd. Ja tüdruk ise näis teist verd — ka palgejumelt ja juustelt, kuid veel enam kommetelt. Ta oli nagu rukkipoold tuules — kust tuju tuli, sinna kaldus. Ta võttis ruttu tuld ja muutus jälle ruttu, nagu oleks ta sees mitu hinge. Kes seda õigupoolest teab, mitu neid kelleski on?

— Miks sa mind vaatad? küsis tüdruk pisut kahisevalt.

— Niisama. Et mitu hinge sul õigupoolest on? küsis Joosep, minnes ka tutvuslikule sinale.

— Üks on. Ja seegi poeb käest minema, risu alla, nagu lind kassi eest.

— Eile see hing oli üsna jalul.

— Eile? Ma ei tea... kas ma mäletangi kõike nii, nagu oli. Te käisite mu närvidel.

— Ma pole puudutanud näpuotsagagi.

— Teinekord antakse teibaga — ei tunnegi. Minul isa on ka viinanina. Vana kaevanduse-inimene... algusest peale. Eks ole siis saadud tunda ja läbi elada peenemat ja jämedamat. Aga kas sa pole tunnud, et raudteerong läheb mööda ja sa ei pane teda täheleegi, aga tuul viib lehe, hakkad vaatama. Ja vahel lühike sõna lööb nagu vitsaga sissepoole? Kas sa pole tunnud?

— Eks tuntud ole mõndagi, aga kus see nahalt näha...

— Mina ei jõua end hoida. Süda nii väike, et kui midagi läheb sisse, kohe täis ja üle ääre. Ning eile tegin jubedusi, eks ole.

— Eks niisuguse olemise juures tule mõndagi... ja Joosep vaatas maha oma kummisaabastele, mis olid veel jalas ja paksult kaetud kaevandusekäigu tumekollase mudaga. Ta ei tahtnud tüdrukule ütelda rohkemat, sest ise mõtles, et nii noorukesele, puusast veel ahtale leeriealisele kuluks mi-

dagi muud kui meeste suhu vahtida ja juua ning siis hakata küünistama. Ta käsi libises tahtmatult üle nina, kus oli Veera küüne jälgi.

— Kuule! Kas mina? ja tüdruk tõusis püsti.

— Mis ma ise oma ninast lõhun. Selge, et keegi...

— Friida rääkis. Ja mul on uduselt meeles...

— See on vana asi: Kui ei taha teada, ega siis ei mäleta enam, püüdis Joosep naljatada.

— Ei, mina tahan ju... Ja lõpuks, mul pole sest sugugi kahju, et tõmbasin! ja Veera naeris.

Nojah, vigur mis vigur. Ei ta pea olnud enam viltu ega käed ümber põlvede. Silmis sädeles jälle, nagu vahel päike tuleb loikudele — pilve varjust ja ootamata. Ta tõmbas sõrmega üle poisi nina ja õpetas:

— Nüüd sa tead, et kass võib küünistada. Või mis loomaks sa mind seal pidasid? Lõpuks... selge, et mõtled halvasti.

— Pole minu asi mõelda.

— Muidugi ei ole. Ma tean ise, mis ma olen... trotsis tüdruk, istus ja vaikis pilgu ja siis hakkas äkki rutates seletama.

— Ega siin ole kerge kellelgi. Naised... teate ise. Igavus ihus. Ja paremat ei õpi ka kusagilt — puha üks rahvas. Ja kes on, need on suured ametimehed ja elavad omaette ega tule rahvale ligi... Ja siis see elu lohisebki...

— Kui kõigil oleks tööd, siis ehk oleks nagu... koomal.

— Jumal! Ma ju käisin ise vabrikus. Niisama, tead... Taskuraha ja uhkust. Ega isal selleks üle jää ja see seletamine, kui sendi annab! Kui ahjusid puhastatakse, siis on tööd. Naised siis seal ulitkasid ja vaguneid küürimas? Mõni, õnnetu, jah, aga teised jälle, et — lilla!

— Sina üksi kombeliselt, eks ole? torkas Joosep pisut kibedalt, sest mis see tüdruk siin õige mõtles, kui endal ilm selge ja tegemist ja askeldamist tea kui laialt — muudkui mõistab kohut.

— Just! Naised olid vihased. Üks viskas ülalt ahju juurest ketitükiga. Kaks nädalat käsi oli haige. Tahtis pähe visata, aga ei osanud.

— Miks?

— Noh, kadedusest. Kes noorem ja parem... Ega ma nende olemist rikkunud. Venitasin tõrva tõsta, ulitkasid puhtaks!... Ja ahjuvaguneilt pigi. Raske rauad... sepad taovad otsad laiaks ja siis riivi aga pigi. Käed valutasid, aga õhtuni vedasin välja.

— Ning teised ei vedanud?

— Nad on tugevamad. Harjunud... Ning mehed aitasid neid. Ning siis kadusid jälle.

— Kuhu seal kaduda?

— Noh... Kolmanda ahju juure. Tead, kondensatorite taga on pime, nii et tee või pesa. Küll see, kes otsib, leiab ka...

— Ning sina ei leidnud! Pime kama... Sind ei aidanud keegi.

— Aitasid. Seepärast nad vihastasidki. Mitte ei sallinud. Sõnu ja... siis ketitükiga. Ei ma enam lähe. Aga niisama ka olla ei taha... Peaks minema kuhugi. Vahel jälle mõtled, et mis asja. Elavad teised, muudkui ka aida!

— Nüüd tulid seda ütleva või? küsis Joosep kerge torkega, mõtlemata erilist paha, kuid see mõjus tüdrukule nagu torge läbi toolipõhja. Ta kargas üles ja ta ärev hingeõhk puudutas Joosepi palet.

— Ära nüüd... Nali on nali!

— Ilus nali, tead. Ma kõnelen siin nagu vennale, ja tema... Tead, tahaksin jälle lüüa sulle küüned näkku. Nii kiskuda, et... Lõpuks sa oled siiski niisama vastik kui teised. Ning pime inimene. Teisest ei saa aru, aga pihta valab...

Joosep seisis nõutult. Tüdruk hingas endiselt ärevalt talle näkku, ripsmed liikusid ja huuled vöbisesid. Seda Joosep tundis, Asta oli kodus tihti ametis sellega, et hoida nuttu tagasi. Küllap see siin on vihanutt, aga iga naise seesugune olek teeb mehe kuidagi abituks ja jõuetuks ning Joosep ei osanud ka midagi muud kui kehitada õlgu.

Veera ahmis kopsu õhku täis ja valmistus uueks seletuseks ja see siis oleks võinud lõppeda küünistamise või nutuga või mõlematega, kuid enne neid segati väljastpoolt.

— Vat-soo! Üteldi uksest. Karla seisis lävel, uks laiali, ja vaatas voodi ees teineteise vastas seisvat paari.

Veera taandus kiiresti. Ta kogeles midagi — see ei tulnud tal kuidagi välja ning siis värvus ta ärevusest õhetav pale üleni punaseks. Joosepil olid käed üleliigsed. Ta pani nad esmalt seljataha, siis tasku ning kuna Karla ikka seisis uksest, istus ta voodiservale ja tõmbas voodi alt välja kingad, nagu oleks ta kavatsenud just praegu neid vahetada raskete kaevanduse-saabaste vastu.

— Tere, Karla. Kuidas vanker veereb? küsis siis Veera.

— Mis ta veereb. Näe, võõrasse lilleaeda veab sisse.

— Ära jama, leidis tüdruk jälle lahtise sõiduvee. — Päevalgi pole sind näha. Öösel tukub... Kuulda, vabrikus polda rahul.

— Tulid noomima või?

— Palju, mis ma tulin. Ning lähen jälle... Adjöö! ning noogutanud pead mõlemaile, läks uksest ning mõlemad tuppajäädjad kuulsid, kuidas ta mingit laulu ümisesed lahkus kojast.

Joosep hakkas nüüd kiskuma jalast saapaid.

— Kas olid täna tööl? küsis Karla.

— Käisin ära...

— Sitke mees. Ja tüdrukutega sul veab ka.

— Noh, selle poolest... Ja Joosep heitis käega.

— Ma ütlesin õhtul, et ära lase kellelgi kiskuda ja ära ise kisu ka. Aga... jutt ei lugenud.

— Kiskus õhtul mind. Nina tõmbas maha — asja eest, teist taga. Ja oleks tulnud vabandamagi...

— Aga ikka tuli. Tead, kui sa sõber oled, siis...

Joosep sai isegi aru. Karla pidas tüdrukut omaks. Kui palju tal oli selleks õigust, teadsid tema ja Veera, kuid nii ta kõneles ja nii tuli seda võtta. Ja Joosepil on oma ammu teada — juba aastaid. Ta tahaks ainult korterit ja teenistust ja ta saab mõlemaid, kui jõuab siin korraldada.

— Ronis sisse... ümises poolpahaselt, kuid see ei rahuldanud Karlat. Ta istus Joosepi kõrvale voodiservale, lükkas jalaga ta porised saapad eemale ja uuris:

— No, aga muidu meeldib, eks ole?

— Kasvagu enne veel... heitis Joosep käega ja kummardus siis voodi alla.

Tuli pähe, et kas see Karla kõneleb praegu seepärast nii, et tal suust levib viinalõhna, või kardab ta tõega, et Joosep võiks midagi tema laualt näpata. Olgu mureta. Ning et anda teisele nagu selgemat märku, kiskus ta kohvri välja ja võttis sissepakitud käekoti.

— Tuleb minna posti...

— Elmar on üle-tee, ütles Karla, osutades peaga akna poole, kust paistis teine barakk — Kruusbergide aknaga.

— Las aeleb...

— Sinu järele tuli igatsus. Mind saadeti otsima, et nüüd oled vahetusest vaba. Sul oli aga siin hoopis paremat, tuli Karla jälle katkise koha juure ja küllap tal ses paigas midagi sügeles.

— No, jätta järele, keelis Joosep. — Teed oma seletamisega selle tüdruku nii suutäieks, et mine või välja ja vaata talle veel järele. Aga mul on posti minemist. Pakk, näed. Eile võtsin laadalt. Oma teiselepoolele... Tulevasele, saad aru. Sest ega ma nii lahtine mees ole nagu teie siin, et kus õhtu, seal õõmaja.

— Tähendab, pruudile? küsis Karla ja kuna Joosep noogutas pead, virutas teine talle obaduse selga ja naeris:

— Ei-noh! Sina oled ikka täitsa! Muudkui veeretad aga midagi paberisse ja saadad ära — just kui emalind pojale. Ei-noh, saada ära. Ja siis tule Friida poole. Seal on veel viskamist...

Nad tulid üheskoos barakist ja Joosep lukustas ukse. Siis läks Karla vilistades üle tee, kuna Joosep läks pakiga piki tänavat edasi postkontori poole — pea maas ja tuju hämar. Ta oli tahtnud kirjutada Helmile pike-malt, kuid nüüd on nii läinud need õhtud, et ta pole saanud. Kuid ta saadab kaardi ja ütleb, et kirjutab. Ning siis ta kirjutab pikalt ja laialt.

(järgneb.)

Millise täpsuseni võivad areneda ilmaennustused

Uheks inimese suuremaks sooviks on olnud saada teada tulevikku, tõsta linik kõigelt sellelt, mis meile raudse järjekindlusega ja paratamatult näib ajas ilmuvat. See suur probleem, kas looduses esinevad sündmuste käigud on ennustatavad ja missugusel määral, on huvitanud inimest ammu. On maailmavaateid, mis eeldavad kindla seose olemasolu muutuvate sündmuste vahel ja tarvis oleks vaid see seos leida ning tulevikuraamat oleks meile avatud. Jättes kõrvale mõnede inimeste (nõiad) maagilised võimed, mis pole usaldatavalt kontrollitud, tohiksime küsida teaduselt, kas tulevikusündmuste ennustamine üldse on võimalik.

Viimaste sajandite jooksul toimunud suur areng loodusteadustes on toonud siia palju lootust, kuid teinud ka rea ülepakkumisi. Kui avastati looduseadusi, mis kehtisid väärarvata järjekindlusega (näit. planeetide liikumine), siis kippus valitsema arvamus, et seesugune korrapärasus on igal pool. On selge, et ei saa salata kausaalsust nähtuste vahel. Ükski nähtus pole nii isoleeritud, et temale mingi põhjus ei mõjuks, kuid probleem läheb keeruliseks, kui jõudusid, mõjusid ja põhjusi pole enam üks, vaid mitu. Gravitatsiooniseadus, mis valitseb taevakehade liikumist, pole küll veel ainuke, kuid ta ülekaal kõigi teiste kaasmõjude kõrval on nii suur, et need ta korraldusi väga vähesel määral suudavad

häärida. Seepärast võib päikesevarjutusi vajalise täpsusega isegi tuhandeks aastaks ette ütelda. Veelgi keerulisemaks muutub probleem, kui üksikud põhjused pole iseseisvad, üksteisest olenematud, vaid on omavahel seotud. Põhjuste kompleks, mis ühele nähtusele mõjub, on omavahel vastastikusel seoses, kuid teataval viisil „lõdvas“ seoses, kus iga muutuja mõjustab ka teist, kuid sel teisel jääb teatav vabadus ka iseseisvaks muutumiseks. Neid seoseid nimetatakse korrelatiivseteks.

Lugu muutub eriti keeruliseks ja nähtus omandab eriseisundi, kui muutujate (põhjuste) hulk kasvab praktiliselt lõpmatu suureks. Sel juhul puudub üldse võimalus nähtust kvalitatiivselt analüüsida. Iga üksiku muutuja mõju võib väga väike olla ja kuigi nad mõjuvad mitmes suunas, vahel ka üksteist takistavalt, võib nende tohtu suure arvu tõttu ülekaal ühele või teisele poole silmapaistvaks muutuda. Need nähtused, mis kuuluvad tõenäolisuse-teooria valdkonda, avaldavad esinemises teatavaid korrapärasusi, mida tuntakse „juhuslikkuse seaduse“ nime all. Niikaua kui pole põhjuste lõpmatus reas ühtki suurt põhjust, mis oma mõju silmanähtavalt maksuma paneks, ei allu nähtus ka ühelegi valemile. Niisuguseid valemeid, eriti õnnemängude valdkonnas (rulett, täring), on püütud alati leiutada ja on olnud külluses neid, kellel on olnud nendesse piiramatu usk, veel rohkem aga neid, kes kaasinimeste kerge-

usklikkust on pehmiseks kasutanud. Seni pole aga ühtki niisugust valemit teaduslikult tõestatud.

Mis on kõigel üteldul siis tegemist ilmaennustusega? Kui tahame ilmastikunähtusi ennustada, siis peab meil selleks teada olema mingi seaduspärasus (valem). Küsimus seisneb selles, kas ennustatav ilmastikuelement (näit. temperatuur) oma muutumisel allub mõnele üksikule põhjusele või paljudele või koguni lõpmatu paljudele. Sellest oleneb ka vastus, kas ja millise täpsusega on võimalik ennustada. Nähtus, mis allub juhuslikkuse seadusele, pole kunagi ennustatav. Ennustatav on põhimõtteliselt vaid see osa, mis jääb väljapoole juhuslikkuse raame, kuigi on hoopis eri küsimus, kuidas vastavat valemit leida. Ja meteoroloogiliste elementide muutumises esinevadki hajumised, mis osaliselt alluvad juhuslikkuse seadusele. Millest on see siis tingitud, sest ükski nähtus õhkkonnas ei sünni põhjuseeta. Kui tuleb ootamatult vihma, rahet või leiab aset järsk temperatuuri langus, siis peab selleks ikkagi vastav olukord olema. Näib, et kui meil oleks olukorrast küllalt andmeid ja sinna juure vajalised teadmised, siis peaksid olema ilmastikunähtused ennustatavad. Niisugune mõttekäik on täiesti õige, kuid selle mõttekäigu järgi polegi maailmas juhus. Mis tähendab juhus ühe täringviske puhul? Missugusele küljele täring seisma jääb, oleneb sellest, millises asendis ta kätte võeti, missuguse lineaarse ja pöörlemiskiirusega ning kui kõrgelt ta heideti, missugused on hõõrumistegurid täringu igal tahul, serval ja nurgal ning samad andmed laua igal punktil, kust täring üle veereb jne. Teades neid andmeid, ja sinna juure teadmised, kuidas üks või teine suurus täringu liikumisele mõjub, on põhimõtteliselt võimalik arvutada, millisele küljele täring seisma jääb. Raskusi aga teeb see, et vajalisi andmeid on lõpmatu palju, neid polegi kõiki võimalik mõõta ja samuti välja arvutada nende üksikmõjusid.

Olukord õhkkonnas on eestoodule analoogiline. Õhkkonnas toimuvad muutused alluvad kindlatele seadustele, mis on kirjelda-

tud mehaanikas, termodünaamikas, hüdrodünaamikas. Nad alluvad neile õhkkonna igas punktis, kuid iga punkti jaoks ei suuda keegi arvutusi läbi viia. Võttes analüüsimisele teatava suurusega õhumassi, näiteks ühe kuupkilomeetri, alluvad ka selle õhumassi keskmised suurused (keskmine temperatuur, niiskus jne.) samadele seadustele, kuid mitte enam absoluutse täpsusega. Kui me ei suuda enam iga punkti puhul vastavaid andmeid arvutada, vaid suurema punktide kogu puhul mingisuguse keskmise, siis sellega ei suudeta täpselt asja sisu tabada. Õhumass, mille keskmine temperatuur on 10° , võib olla ühtlase temperatuuriga, s. t. igas punktis on temperatuur 10° , kuid samuti võib olla mõne osa temperatuur 15° ja teisel vaid 5° . Üks ja sama keskmine on saavutatav väga mitmesugusel viisil. Analoogilised erinevused võivad olla niiskustes jne. ja seega edaspidised muutused niisuguses ebaühtlases õhumassis ei võrdu neile muutusile, kui kogu õhumass kõigis elementides on ühtlane. Väike näide. Olgu mingi õhumassi üks pool temperatuuriga 0° ja teine 20° . Relatiivsed niiskused olgu mõlemal 83% . Kui need õhumassid segunevad, siis selle segu temperatuur on küll 10° (endiste keskmine), kuid relatiivne niiskus on tõusnud 100% , s. t. vihasadu algab. Oleks mõlemas pooles temperatuur 10° olnud, oleks segunemisel ikkagi endine 83% niiskus püsima jäänud. Ilmakaardil kasutatakse umbes 250 vaatluspunkti andmeid, mis annab iga 200 km peale ühe vaatluskoha. Vahepeal, 200 km ulatuses, võib aga olla lund, vihma, tormi jne., ning seda kõlke väga mitmesuguse intensiivsusega. Kolmas mõõde, kõrgus, tuleb väga vähesel määral ja suuremalt jaolt kaudsete andmete varal arvesse. Kui oletame, et teaksime ilmakaardi andmete abil olukorda kuni ühe km kõrguseni, siis annaks iga vaatluspunkt andmeid õhumassi kohta, mille suurus on 40 000 kuupkilomeetrit. Selle õhumassi kaalust saame aimu, kui oletame, et see õhk on muudetud vedelaks ja asetatud kaubarongi sisternidesse. Sel juhul ulatuks rong 1000 ringi ümber maakera ekvaatori. Kui mõelda, et nii

suure õhumassi kohta saame iga elemendi jaoks ainult ühe suuruse, ja see peab iseloomustama kogu õhumassi, siis on ka selge, et kogu arvutusprotseduur võib toimuda vaid jämedates joontes. Edasi tuleb veel tähendada, et tegelikkuses esineb põhjusi, mida kunagi arvesse võtta ei saa, sest neid ei suudeta registreerida. Näiteks ahjude kütmise tagajärjel tekkinud tõusvoole on võimatu arvestada, kuid on ju teada vabrikukorstnate mõju Londoni kuulsale udule. Möödunud suvel oli näha Tartu ligidal soo põlemisel tekkinud kunstlikku rünkpilve. Et õhk oli väga kuiv, haihtus pilv hiljem, kuid suurema niiskuse korral oleks see võinud isegi vihma ja kohalikku äikest põhjustada. Kui tahta hüdro- ja termödünaamika valemite rahuldavat rakendamist, siis peaksid vaatluskohad asetsema üksteisest vähemalt ühe km kaugusel horisontaalsuunas ja 100 m kaugusel kõrgussuunas. Tagasihoidlikult arvestades vaid 2 km kõrguse õhukihiga ja kasutades iga koha jaoks ainult 10 met. suurust, vajame Eesti territooriumi jaoks 10 miljonit ja kogu Euroopa jaoks 2000 miljonit arvu. Arvustuse praktiline läbiviimine 2000 miljoni arvuga mõne tunni jooksul on aga võimatu. Teoreetiliste valemitega ilma ennustada on katsetanud kõik suured meteoroloogid. Nimetagem vaid nimesid nagu Margules, Exner, Bjerknes. Kõik nad on pidanud arvutuste läbiviimiseks suuri lihtsustusi tegema, kus olukorrad on viidud musterjuhtudeni, mis edaspidisel arenemisel sootuks lahku lähivad tegelikkusest. Ja tagajärjed, mis saadud eriteadlase mõnepäevase arvutuse abil, ei ületa seda, mida vilunud sünoptik mõne minutiga ilmakaardilt loeb. Seepärast ei ole ka võimalik vastata täpselt, milline temperatuur valitseb näiteks homme keskpäeval, vaid olenedes ennustamistäpsusest saab ütelda, millise tõenäolisusega esineb iga temperatuuri vahemik. Ühe hea ennustuse puhul, kus keskmine viga on näiteks $1,6^{\circ}$, näitab arvutus, et läbilõikes iga neljas ennustus omab vea üle 2° , iga 12-es üle 3° ja iga 100-as üle 4° . Kui suudaksime aasta läbi nii ennustada, siis oleks aastas ümmarguselt 280 päeva, kus viga jääb alla

2° , seega ligi 90 päeva, kus viga on üle 2° . Edasi on 30 päeva, kus viga läks üle 3° ja 4 seesugust, kus viga ületas 4° . Maksimalne viga võib olla 5° või 6° . Äpardunud ennustuste esinemine eestoodud andmete põhjal on paratamatu, sest iga ennustus allub tõenäolisusteoreetilistele seadustele. Ennustuste parandamisega saame vaid hälvete jaotust enam kokku suruda, kuid ikkagi jääb suurteil hälvetel oma esinemisvõimalus. Et meteoroloogilised elemendid on omavahel korrelatiivselt seotud, siis mitterahuldava ennustuse puhul on suured hälbed ka teistes elementides, sest kogu õhumassi struktuur muutus oluliselt teiseks, kui ta oli kalkuleeritud. Mõned elemendid nagu sademed, pilvitus ja tuul annavad ilmale hoopis teise ilme ja seepärast räägitakse neil juhtudel valeennustustest. Statistiliselt pole aga mingit valeennustust olemas, on vaid ennustus suurema veaga. Ilmaennustuste hindamine täitumisprotsendi järgi on pärit ajast, millal meteoroloogideks olid loodusteadlased, ja ennustuste jagamisel õigeteks ja valedeks puudub teaduslik kaal.¹⁾

Kas esitatud mõttekäigu kohaselt ongi võimalik senisest täpsemalt ennustada? Vastama peab jaatavalt. Sünoptiline teadus oleks siis täiuslik, kui ennustamine sünniks ainult teaduslikult läbiuuritud meetodite abil, kus sünoptiku tööks jääb ilmakaardi analüüs. Praegu on niisuguseid meetodeid vähe ja sünoptiku isiklikel võimetel on palju kaasa rääkida. Igakordset loomisprotsessi ei jõua iga kaardi juures aga keegi läbi viia. Sünoptiku loov osa peab edaspidi vähenema, mis on ka loomulik. Logaritme ei tarvitse kellelgi uuesti arvutada, kui on juba olemas valmisarvutatud tabelid. Kuid see loov osa siirduks üha enam meetodite täiendamisele ja uurimisele ja kaardi valmistamine ning tegelik ennustamine läheks rohkem tehniliste jõudude kätte. Selleks on vaja veel palju tööd teha, kuid ilmselt peab see ennustuste taset tõstma.

Nüüd oleme jõudnud meid huvitava peaküsimuse juure. Oletame, et kõik läheb

¹⁾ A. Kärnsa. Ilmaennustuste täpsuste hindamine. „Eesti Loodus“ nr. 3, 1938.

soovikohaselt ja ennustamine ei sünni enam sünoptiku teadmiste ja kogemuste alusel, mis väga muutlik, vaid paljude teadlaste läbiuuritud meetodite alusel, millest sünoptik kõrvale kalduda ei tohigi. Kui täpselt saaks siis ennustada? Sellele ei saa loomulikult absoluutset vastust anda, sest pole ju ette teada, kui häid karakteristikuid leitakse õhumasside analüüsimiseks, kuid on mõned asjaolud, mis lubavad teha teatavaid kalkulatsioone.

Kui oleme mingisuguse meetodiga teatavaks ajaks (näit. 24-ks tunniks) ühe vaatluskoha suhtes ennustuse määranud, siis võime seda teha ka iga teise vaatluskoha suhtes. Seega on meil võimalus täna konstrueerida homse päeva ilmakaart. Sellest saame tuletada ülehomsse ilmakaardi jne. Et homsesse ilmakaarti pääsevad paratamatult teatavad vead, siis sellest ülehomsse ilmakaardi tuletamine ei ole enam nii täpne. Nii edasi läheb olukord iga päevaga halvemaks. Niiisuguste vigade arenemine on arvatavast vigadeteooria abil, kui on teada näiteks üheks ööpäevaks tehtud ennustuste keskmine viga. Kui oletame, et suudame ennustada temperatuuri üheks ööpäevaks keskmise veaga $1,6^{\circ}$ (eelmine näide), siis saame arvutada, milline on täpsus iga muu ajavahemiku jaoks. Kuueks tunniks ennustamisel on selle järgi 78% ennustusi veaga alla 1° ja praktiliselt 100% alla 2° , kuid nelja päeva järel on viga üle 2° veel 58%, üle 4° veel 22% ja isegi 6° -st suurema veaga ennustusi on 7%. Siit näeme, et ennustused muutuvad kiiresti ebätäpseks ja kaotavad oma praktilise väärtuse. Edasi saab näidata, et 10-st päevast alates on ennustuste mõte lõplikult kadunud, sest et siin on niisama suured võimalused eksimiseks kui ennustamisel klimatoloogiliste andmete alusel. Tavaliselt polegi täpsus nii hea ja juba mõne päevaga lõpeb teaduslikult kontrollitav ennustamine. Mõnede elementide, nagu sademete ja pilvituse ennustamine on veelgi halvemas olukorras. On ka olukordi, kus ennustamistäpsus ületabki näites esineva, kuid seda juhtub harva. Hoopis rohkem on aga neid, kus teadmatust algab juba teisel päeval. Arvamus, nagu võiks pikaks

ajaks ilma ennustada (vanarahva tarkuse järgi koguni pooleks aastaks), on täiesti ekslik. Kui peost õhku visatud udusuled tuule juhuslikkude erinevuste tõttu üksteisest eemalduvad, siis pole tõestatav, et kunagi hiljem neid mõni põhjus sunnib uuesti kokku tulema. Vastata ei saa küll täpselt seda, kas pikemaks ajaks on võimalik keskmisi suurusi ennustada, kuna nende vahel on korrelatiivseid seoseid leitud. Kui see ka nii oleks, siis pole sellest siiski suurt kasu, sest et tegelikult me ei ela mitte mingit keskmist, vaid iga päeva üksikult, ja mingi keskmine on lõpmatu paljude eri kombinatsioonidega saavutatav.

Kirjelduse algul rääkisime korrelatiivseist seoseist. Iga empiirilise valemi maksimum on korrelatiivne, s. t. ennustus ei täitu 100%-selt, vaid paljude arvestamata jäänud põhjuste pärast tekib alati hälbeid. Maksimuse headust hinnatakse korrelatsiooniteguriga, mis kõigub nulli ja ühe vahel. Kui tegur on $r=0,5$, siis räägitakse juba tunnustatavast korrelatsioonist, kui $r=0,8$, siis heast, ja juhud, kus $r=0,9$ või suurem, esinevad harva. Seost, kus $r=0,95$, võib praktiliselt kui funktsionaalset vaadelda.

Et ennustamisaja pikenemisega suureneb viga, siis väheneb valemi üldmaksimust määrav korrelatsioonitegur. Eelmise näite juures on ööpäevaks ennustamisel $r=0,94$, kuueks tunniks $r=0,99$, kaheks päevaks $r=0,89$ ja viieks päevaks $r=0,69$. Peab tähendama, et praegused meetodid veel ei võimalda keskmiselt nii häid korrelatsioonitegureid saada, välja arvatud eriti stabiilsed õhumassid.

Autori poolt toimetatud uurimus suvise öise temperatuuri-miimumi kohta andis 7-ks tunniks ainult $r=0,89$ ja seda ka ainult teatavas valemi osas. Ööpäevale taandatud annab see $r=0,69$. Võib arvata, et tegur 0,85 kuni 0,90 ööpäevaks on praeguse sünoptika ülempiiriks ja sedagi ainult teatavate elementide puhul. Mida annab melle teadmine, et soodsamal juhul ennustamine toimub teguriga $r=0,90$? Nimelt seda, et lähilõikes kogu aasta jooksul (suvel pisut paremini, talvel harvemini) saame temperatuuri ennustada keskmise veaga $1,9^{\circ}$, eksti-

Adamson-Eric

Baski motiiv, 1931

Adamson-Eric

*Isa portree, 1930—32
Moskvas, Lääne Uue
Kunsti Muuseumis*

musi üle 4° on aastas 20 ümber ja kuuest päevast kaugemale on igasugune ennustamine sünoptiliste meetodite abil lootusetu. Meid võiksid haruldased ootamatused tabada, kui mitte õnneks klimatoloogia poleks näidanud piire, millest hälvetel pole võimalik üle minna.

Oleme tuleviku suhtes optimistlikud ja loodame, et innukad uurimised võimaldavad leida valemi, mis annaks ennustusi üteldust veel kaks korda täpsemalt. Ka siis kaotavad ennustused 18 päeva pärast teoreetiliselt oma väärtuse, kuid praktiliselt sünnib see umbes nädala pärast. Arvutus aga näitab, et seesugune valem on maksev üheks ööpäevaks teguriga $r=0,98$ ja 3-ks tunniks teguriga $r=0,998$, mis on nii kõrge korrelatsioon, et seda funktsionaalseks võib lugeda. Praeguse teaduse seisukohalt ei saa enam usutavaks pidada, et sellest iial suudetakse üle minna. Seepärast võib arvata, et ennustamisvigade kahekordne kokkusuurumine on vastavale arengule ülemrajaks, kuid seesuguse ennustamismeetodi väljatöötamiseks vajaline tööhulk on momendil kujuteldamatu. Seesuguse headusega ennustuste olemasolul muutuvad rahuldavaks ööpäevased ennustused ja vastuvõetavaks isegi kahe- ja kolmepäevased. Edasi hakkab rahuldavus kiiresti langema ja nagu üteldud, on nädala pärast selle praktiline lõpp. Et keskmiste ennustamist ei saa praktiliselt kuigi kaaluvaks pidada, siis võib arvata, et pikaajalised ennustused ühelgi juhul kuigi kõrge tasemeni ei jõua. Hoopis suu-

remad väljavaated on aga lühiajalistel (3–6 tundi) ennustustel. Praegu pole lühiajalised ennustused ööpäevastest nii palju paremad, kui nad arvatakse aja pikkusega peaksid olema. Põhjus seisneb selles, et ennustamismeetodeid on uuritud peamiselt ennustamiseks ööpäeva kohta, mis on praktiliselt seni kõige olulisem. Lühiajalised ennustused vajavad hoopis suuremal määral kohalikke andmeid, kui praegu kasutatakse, ja eriti kõrgemate õhukihtide omi, sest nähtused, mis toimuvad mõne tunni jooksul, arenevad kitsamas piirkonnas. Peab aga tähendama, et nende meetodite hulk ja kvaliteet, mis kohalike andmete järgi lubaksid rahuldavalt anda lühiajalisi ennustusi, pole praegu küllaldane. Lühiajaliste ennustuste süsteem pole kaugeltki veel vajalisel kõrgusel ja sel alal seisab suur töö ees. Et see süsteem on sõltuv kohalikest tingimustest, siis tuleb igal riigil ja seega edaspidi ka meil teataval määral enese eest hoolitseda ja mitte ainult rakendada teistelt saadud resultaate. Nõudmine lühiajaliste ennustuste järele on aga tähtsaks kujunenud just areneva lennuasjanduse tõttu.

Lõppkokkuvõttes võib ütelda, et ennustuste täpsuse tõusmisel on veel suur areng ees lühiajalistel ennustustel, kuna juba ööpäevaste ennustuste täpsus ei jõua vist tõusta üle kahe korra. Pikaajaliste ennustuste parandamiseks pole aga mingeid erilisi väljavaateid, välja arvatud vähesel määral paaripäevased ennustused.

Neli luuletust

KAHEVAHEL

il muutud selgeks nagu siin see ese?
 Tead, millest koosneb see ja milles, mis
 Ta otstarb. Määrdub — jälle puhtaks pese,
 Ta pole rohkem kui ta kujutis.

Kuid kes on täna võõras, homme tuttav,
 Kes vaenlase ja sõbra kaksikpaar,
 Pea ligidane, varsti äraruttav —
 Neis ohtlik vastasjõude kauge kaar.

Ja kaovad uttu nende palistused.
 Näib, arm on nende kuuma viha juur.
 On vaevu lunastand neid alistused,
 Ju trotsib jumalaid neis kõrkus suur.

Vast saavutand — kõik jälle lammund luhta,
 Alt talla veermas kivid libedad.
 Ja ootavad, mil saaksid suhu puhta
 Tõe, olgugi ta sõõmud kibedad.

Näe, parem sobib hästi vasemaga:
 Jah, nende käed on korraks rahu koos!
 Sääl kohab saatatus: pime mets su taga,
 Ei puhke sõrmist õnnistuse roos.

Nad jälle käärivad kui viinamägi:
 Mis aaret valvavad, millest ei tea?
 Sääl julmalt kinni lööb üks kade vägi
 Neil naeruks avaneva hammasrea.

Taas seisatavad varemete kingul:
On sangarite sünniks tihti hukk.
Taas kuulatades ootel, kulmud pingul:
Läeks lahti saladuste seitsmes lukk!

HÜLJATU VIIMNE TEEKOND

Silmade hundimarju
Kulmude vihaste okaste puhmas
Kand tuld kivist löi uhmas, —
Nii oma lopsaka varju
All ta kõhetu astus.

Kõikjal sama on vastus:
Kõrkus ja ülbuse mürgine kihin.
Tulise mõõgaga seerav,
Tee ju umblõppu keerav,
Lase ma lausun ja pihin.

Kellelgi polnud mind tarvis.
Jumal — mida, mida mult tahtis,
Et mulle altkulmu vahtis?
Kurat sügelust sarvist
Tundis mind tõugata tagant.

Mõrudust sõõnd ma ja magand.
Toitis mind karmuse karastav vägi,
Elasin põlguse rammust,
See mind kandis kui mägi,
Kõrgenev igast mu sammust.

Ammu ju küps ma ja kibe.
Sülgasin sinna, kus leige ja libe,
Pagesin tundmuste virve
Eest nagu tapakirve
Alt ning jäiselt löin keema.

Kõik oma helluse mee ma
Kadedalt neelasin alla, sõln ise. —
Nüüd aga kohmaka suuga,
Eel viimse vaikimise,
Räägiksin looma ja puuga.

Eland kui hukupakul
Olen. Nüüd hajub kui aoeelne udu
Kogu see ussisookudu.
Piir on mu vastuhakul.
All minu kuivanud pihu
Kivigi soe nagu ihu.

Veri ju hukutab hinge.
Ometi nüüd, kus jääb vaikseks ta kohin,
Ühes mu süügi vist jahtund,
Korraks ma hingata tohin.
Eluga kokku ei mahtund
Veri — ent lepitab hinge.

NENDE VARI

Ja nende vari, kes on läinud siit,
On minu ümber, üsna ligi aeva.
On surmast pühitset mu uksepiit;
Mu kanda jäänd nii palju püha vaeva.

Sest ööst veel sulamata jäine jälg,
Ma pole veel end sellest soojaks magand.
Ja ikka kurnab minu südant nälg
Sest armupalukesest, mis ma pole jagand.

Kes möödab selle kauge vahemaa?
Kuid kõik on jäänd mu südamesse alla.
See elab, hingab, otsa see ei saa,
Surm ühe silmad sulleb, teisel kisub valla.

KES ...

Kes istub ümber minu laua,
Kui ükskord olen ära kaua?

Ma jahmun ajest naeruväärsest:
Kes joob mu tassist siniäärsest?

Sest klaasist mõni rüüpab lohtu,
Kust minu ema võttis rohtu? ...

Ja kelle, kelle jalapuute
All nõtkub kord mu vaibaruute?

Kes sorib minu raamatutes,
Kus olen viibind naerdes, nuttes?

Ja minu säng... Oh, mis ma pärin!
Mu pühim paik... On kurgus värin.

Kes kisub õndsalt aknad valla,
Kui kevad astub aida alla?

Kes ootab uksele? Kelle aste
Toob õhtul rohust koju kaste?...

Kes aga haarab minu sule,
Kui Tema rängalt lausub: tule!?

Adamson-Eric

Maalija tõeline elulugu peitub ta piltides. Need on tema teod ja kannatused, ta elamuste kehastused, neis peegelduvad ta püüdlused ja saavutused, nendega ta tunnistab oma usku ja nemad reedavad ta moraali. Nii pikalt kui üldse kellegi moraalil, usus, elamustes ja tegutsemises kajastub ta isik ja elu, nii pikalt peame ka kunstniku teoseid lugema ta võltsimatuimaiks dokumentideks: need on ta pass ja diplom, ta ristimise ja rüugepanemise tunnistus.

Järgnevas on kõnet maalijast Adamson-Ericust, kes on rakendanud oma vormi- ja värvimeelt ka käsitöösse. Ta kuulub eesti kunstnike nooremasse keskikka, s. o. sellesse mele kunstnike sugupõlve, kelle õpingud ja areng on toimunud iseseisvas Eestis. Selle sugupõlve kunstnikud, olles 35—45-aastased, on saavutanud juba küpsuse, eriti tehniliste vahendite valitsemises. Nad on võtmelised veenvalt ütleva kõik, mida tahavad. Aga nad ei ole veel nii vanad, et oleksid juba jõudnud kõike tahta, mida nad võiksid. Nõnda nad avastavad veel uusi ainevaldu ja haaravad uusi kujundusprobleeme; ennekõike aga vajavad nad uusi väärilisi ülesandeid, et õilsas pingutuses saavutada senisest veelgi kõrgemat.

Kas keegi neist juba nüüd koondab tulipunkti oma generatsiooni taotlusi ja toimetulekuid, nõnda et võiksimeteda pidada oma eakaaslaste tüübiliseks esindajaks, se-

da on raske ütelda; aga et Adamson-Eric, näiteks, moodustab selle maalijate-sugupõlve küllalt markantse aktsendi — möönatagu, mitte võistlejateta — selles ei ole kahtlust. Ta esitlemine tohiks seepärast küll olla põhjendatud, kuigi lõplikud hinnangud oleksid varajased.

Ent kas on „lõplikke“ hinnanguid kunstis üldse kunagi olemas? Me unustame hõlpsasti või me ei taha seda meelsasti meenutada, seda eurooplaste häbiplikki, et Rembrandti, kelle geeniuses kahtlemine meile on kujuteldamatu ja keda me kõhелеmata paigutame auväärseimate ritta, ta kaasaeglased lasksid nälga surra. Me unustame, et sada aastat hiljem Winckelmann, normatiivse esteetika klassik, põlastas teda nimetusega „Affe der Natur“ (looduse ahvija)! Hinnangud on kõikuvad, seni kui nad ei toimu väga kauge vahemaa tagant; kaasaeglane olgu rõõmus, kui tal õnnestub ligikaudugi tõepäraselt ja võimaliku õiglusega tunnetada tuuma.

Enne kui küsida Adamson-Ericu tuuma järele, mida kavatseme tunnetada, katsugem saada ülevaadet sellest, kust seda tuuma tuleb otsida, millest teda välja koorida.

Esmajoones aeg. Pärast Maailmasõda ja meie Vabadussõda. Läbematud otsingud, ümberhinnangud, usukujundused mitte ainult ideede ja vormitaotluste maailmas, vaid samuti tegelikus, riiklikus ja ühiskondlikus elus. Kunstis vahelduvad ka leidoskoobiliselt ekspressionism, kubism,

konstruktivism, et jälle maad anda realismile, nn. „uusasjalikkusele“. Ning nagu ei oleks vahepeal midagi sündinud või nagu ei sünniks kõikide silme all vähimatki senisest erinevat, kestavad muutumatult mingi taltsaks saanud impressionism, nooruslikkust markeeriv dekoratiivsus ja tagurpidi pöördud pilguga ilu ning ülevust taotlev akademism, millest van Gogh juba 1881. aastal ühes erakirjas arvas, et „ilus ja ülev võivad ju olla ainult tulemused ja ei kunagi kavatsused“. Dekoratiivne hoog ja uljus oli sageli veel vaid vormel ja ruutiin; ning impressionism, see 70-ndate aastate revolutsionäär, maistas väsinult. Ei seisne siin küsimus selles, kas need kolm olid läbi mänginud oma rolli või mitte, — nad püüsid areenil ning aitasid niigi segaseid arusaamisi teha veelgi segasemaks.

Kuid see pole veel kõik. Tõstetakse üles vana küsimus nn. „sisust“ kunstis, hakatakse nõudma literatuurselt tõlgitsetavat teemat, ideed, mille puhul juba Kramskoi, vene „ideelise realismi“ ja nn. „peredvižnikute“ juht ja teoreetik, 1874. aastal kirjutas, et „kunst sisaldub sel määral vormis, et ainult sellest vormist sõltub ka idee“.

See idee, see teema olgu rahvuslik, hakati nõudma. „Rahvuslik“ ja „mitterahvuslik“ kunst sai päevaküsimuseks; lihtsemeelsele tähendas see süžeed ja teemat, teadlikele käsituslaadi ja esitusviisi. Seejuures unustatakse, et viimse instantsis kunstiteose väärtus ja isegi karakter ei olene ei rahvuslikkusest, ei süžeedest, ei ideest, ei ka stiilist, vaid kunstniku loomingulisest jõust; ei peeta meeles, et tõeline loovkunstnik on õigel teel vaid siis, kui ta tegutseb oma loomuse sünnipärase tervikluse ja loomingulise vabaduse häirimata tasakaalus ja isiklikus vastutusteadvuses; ei suudeta harjuda mõttega, et niiviisi loov kunstnik võib olla rahvuslik uues, seni nägemata isikupärase aspektis, endastmõistetavalt teades ja tundes ennast rahva liikmena oma riigis, nõnda et rahvuslikkus või mitterahvuslikkus ei saagi talle proble-

miks; et ta võib käia tallamata teid, kus mitte süžeed ei leia teda, vaid tema neid, seni tarvitamatuid; et ta ei tarvitse ainult viljelda mõnd stiili, vaid et ta võib seda ka algatada.

Kui me nüüd ütleme, et Adamson-Eric, nii nagu teda tänapäeval tunneme, on kõikide selle aja ristlevate voolude hulgas kõige enim realismi esindaja; et ta maalib muu kõrval Tallinna vaateid, eesti maastikke ja eesti inimesi; et ta oma kavandeis raamatu- ja albumi-kõrteile ning muudele nahatöödele, tekstiilidele, samuti ka oma portselanmaalis, rakendab ka eesti rahvakirjade sugemeid, siis ei ole me veel kuigi reljeefselt tabanud ta kunstniku-profilli. Mitte ainsagi joonega pole me veel suutnud märkida, mis sugune on ta realism, kuidas näevad välja ta lõuendeil need kodumaised süžeed või mis ilmestab tema käsitöid.

Tõmmakem sõõr kitsamalt, piirakem tema generatsiooni; veel kitsamalt — ta eakaaslaste-maalijaid. Siin eritleme rühmi: Ole, Randel; Johani, Liimand; Adamson-Eric, Bergman. Need on iga kord ise maailmad, vastastikku erinevad, isekeskis sugulased. Mispoolest?

Selle nimedega algusnimed esindavad lineaarset kunstikäsitust ja lõppnimed maalilist, kuna keskmised tähendavad midagi vahepealset, üleminekut ühest teise või sünteesi taotlust mõlema vahel, tasakaalu või kompromissi otsimisi joonistusliku ja maalilise vahel. Üteldagu juba siin, et see liigitus ei ole ega taha olla hinnang, vaid konstateering. Sest kaldumus ja kuuluvus ühte või teise käsituslaadi ei ole tahte või vaba valiku vill, see on pigem sünnipärane ega olene kuigi palju soovist ja püüdmi-sest. Püüdmine vastu oma loomust võib viia ainult teesk-lusele. Kunstniku kauneim voorus aga on ehtsus. Seepärast ehtne lineaarsus ja ehtne maalilisus on ühteviisi tunnustatavad; hinnang aga puutub ainult üksikuisse teosesse. Teos võib olla täiuslik nii ühes kui ka teises laadis, mis ei eita teineteist, nagu ei eita teineteist kaks maailmavaadet, kaks usundit. Nad võivad tei-

neteisega võidelda, aga kummagi tunnustajad olgu ausad sõdurid, veendunud ja andunud, kes ei tunne kiusatust deserteerida.

Ei ole aga täiuslik see Wölfflini terminoloogia, — lineaarne ja maaliline, — ent paremat pole. Kui me teda tarvitame, ja me ei pääse sellest, siis nõuab vajadus olla selge ja võimalikult vältida väärmõistmisi selle terminoloogia mõningat selgitust.

Maaliline maalija ei pääse ka joonistamisest, nagu lineaarne ei pääse ka maalimisest. Et aga kummagi siht, maitse ja huvi on teine, siis omandab ka kummagi juures nii joonistamine kui ka maalimine teise tähenduse ja tähtsuse. Diametraalselt lahkumineva.

Lineaarne stiil on huvitatud vormide selgusest, loetavusest, ta sihiks on neid üksteisest eraldada. Maalilise stiili sihiks seevastu on vorme üksteisega siduda, neid kasta ühte ühisesse meediumi, kui nii võib ütelda; tema huvi on juhitud kogumõjule, ansambllile. Kui lubatakse hetkeks võrdlust muusika vallast, siis võiks ütelda, et lineaarne kunst eelistab soololaulu, maaliline aga koorilaulu, kus on võimalu eraldada ja jälgida üksikuid hääli, kus aga häälderühmad paisudes või vaibudes, üldisesse helimassi sukeldudes või sealt jälle esile kerkides sisendavad kollektiivse, ansambllilise kogumõju.

Lineaarne stiil järgib niisiis esemete kontuure ning alistab nendele ka maalilised elemendid: valgusvarju — kehi lahutava plastika saamiseks, värvid esemete omavärvuse näol — sihiga hoida neid esemeid üksteisest lahus, kusjuures vormide piirid ühtlasi on värvilaikude piirideks. Maaliline stiil aga peab silmas esemete masse, tähelepanu tõmbub äärjoontelt tagasi, pilku ei juhita joontele, vaid laikudele. Siin värvid ei ole esemete piiritlemise vahendiks, vaid pigem nad ligindavad neid, ühendavad ja seovad ühise meediumi varal. Lähtekohaks ei ole üksikud vormid, vaid nende ühine element, ühine keskus. Vormide ülesandeks on vaid seda nähtavaks teha.

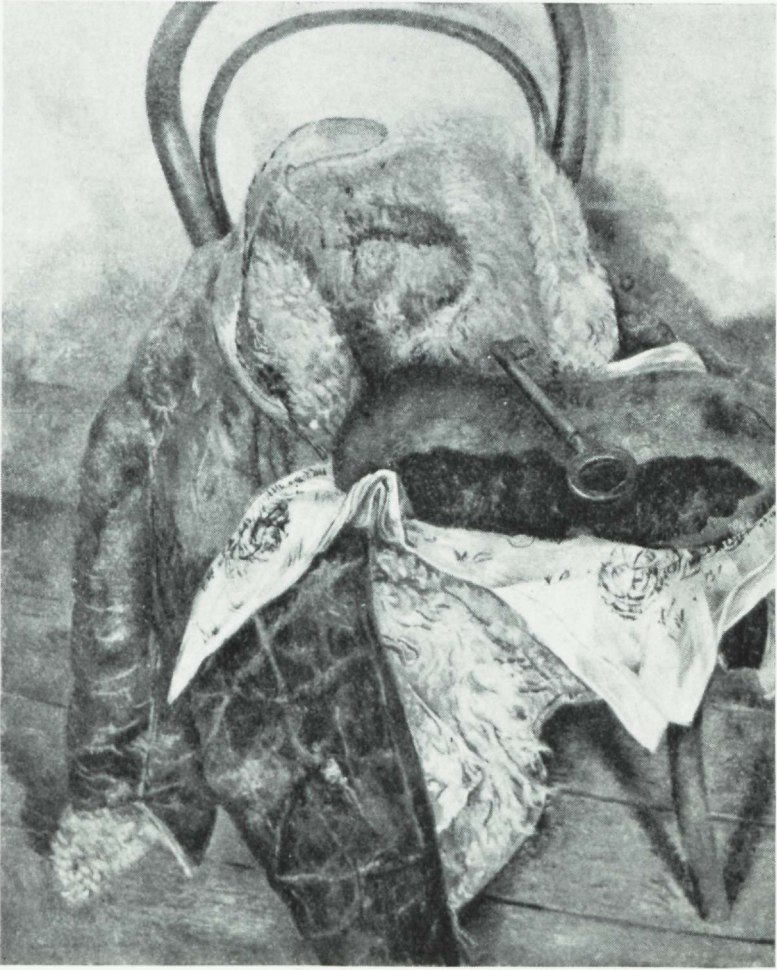
Lineaarne stiil eelistab piiratut, piiritle-

dud ruumi, kindlat paika; maaliline haju- vat, piiramatut, määratlemata avarust.

Kuivõrd stiil on kunstilise maailmavaate asi, näitab Lionardo, lineaarse maalikunsti geniaalsemaid esindajaid, kes pärandab maailmale mahuka „Traktaadi maalikunstist“. Siit loeme, et ta tundis väga hästi maalilisuse sugemeid realiteedis: ta teab, et rohelisel murul jalutava inimese lõuaalune värvub roheliseks; ta näeb lehestiku elustavat varju värisemas valgel seinal; ta väidab, et ei ole ilusamat rohelist kui lehtede haljus, kust päike paistab läbi; ta paneb tähele, et silm ei eralda veereva ratta üksikuid kodaraid. Kuid ta hoi- dub ise ning hoiatab teisi sääraseid asju maalimast, sest need segavat vormi. Aja- järk aga taotleb vormi selgust, arhitektoonikat, tasakaalu. Seda tagab kontuur, lineaar- sus, joon, sest joon isoleerib, eraldab. Ja nõnda leitakse lineaarne, jooneline süm- bol ka sellele, millel ei olegi tabatavat kon- tuuri ega kombatavat vormi, nagu näiteks tule leek ja suitsu kahl.

Maaliline maalija toimib kõiges risti vastu Lionardo õpetusele. Mille eest Lionardo hoiatab, see teda just huvitab, kõik need omavärvust muutvad refleksid, vormi- selgust ähmastavad varjud jne. See vastu- pidisus torkab eriti silma vaadeldes sää- rase maalija, näiteks Rembrandti joonis- tusi. Siin otse hoidutakse puhtast kontuur- rist ja kriipsutatakse temperamentselt ja hooga äärjoonte kallal, kuni äärestus muu- tub kergemat või raskemat toonikujutlust sisendavaks viirutiseks; sellest on aga veel vähe ja nii liüakse meelsasti pintsliga siia- sinna mõni laik, nagu meelega mitte hooli- des kontuuride kattumisest; lastakse mõni esc, mõni vormiosa ebamääraselt kaduda kuhugi pimedasse, varju või ruumi, küsi- mata nähtavusest.

Kui tänapäevases eesti maalikunstis mõ- lemad stiilid on esindatud, siis tõestab see seda, et meie ajal ei ole ühtlast stiili või me ei näe seda liiga lähedase distantsi tõttu. Selgesti paistavad aga silma indivi- duaalsed stiilid, kaldudes küll ühe, küll teise kontseptsiooni orbiiti. Kui eespool ni- metasime päris üldiselt Adamson-Erieut

Adamson-Eric

Vaikelu kasuka ja leivaga, 1932

Adamson-Eric

Evsonos, 1934

Adamson-Eric

Talvine Tallinn, 1935
Soome Valitsuse omandus

Adamson-Eric

Tüdruk rohelises, 1935

maalilise stiili üheks esindajaks, siis nüüd juba teame, millised on need printsiibid, mis juhivad ta loomingut, teame, kus ta seisab. Kuidas ta aga sinna tulnud, s.o. milline oli ta arengutee siamaani, kuidas on kujunenud ta maalija-elulugu tänini, seda me veel ei tea.

Oleme vedanud sõõre, nüüd astugem tsentrumi.

Me ei tagane oma veendumusest, et kunstniku tõeline elulugu peitub ta teostes, kui eeskätt ometi peatume Adamson-Ericu välise, kodanliku elu kronoloogial. See on vajalik orienteerumiseks, aitab meile kunstnikku, nagu üteldakse, lähendada inimlikult, ning on Adamsoni puhul küllalt tüübiline ja näitlik vaste eesti ühiskonna rahu-tule, läbematule, tunglevale elule ja rühkimisele meie noore iseseisvuse esimesel kahel aastakümnel. Ja mitte ainult vaste, juhuslik kokkusattumine, rööbiti kulgemine, vaid innukas tegelik osavõtt. Vähemalt seal, kus ühiskond midagi kunstialalist üritas, leiame ka alati Adamsoni mingi temale omase, n.ü. sitke tuhinaga teisi õhutamasa ja ise vedamas, tegutemas ja teisi teole sundimas; kui mitte muud, siis vasturääkimiste ja vaidlustega tekitab ta elevust, kiirendab ja ägestab ettevõtmiste pulsilööke, ei hooli endast ega teistest. See toob talle küll sõpru, aga kogub ka vaenlasi. Ainult see ei puutu kellelegi ette, kes midagi ei tee. Adamson ei saa ise rahu, vist veel tükk ajal mitte, ega anna rahu ka teistele.

Ta on alles noor mees, ei veel 37-aastane. Süündinud Tartus 18. augustil 1902. Ta isa, Jaan, oli kaupmees, aga eelkäijad kõik talupojad, sekka mõni puusepp või laudsepp; ema Anna, süündinud Lakhman (Lachmann), põlvneb sugukonnast, kus talumeeste kõrval on ka metsavahte. Ei oleks iseenesest oluline seda põlvnemist nimetada, sest ei ole kavatsust ega ka võimalust selle põhjal konstrueerida hüpoteese Adamsoni kunstiajanduse päritolu kohta, kui meile ei näiks märkimisväärseks, et nn. „boheemlane“, kes millalgi tembutas näiteks kõrvarõnga kandmisega, see lind oksa peal, säärane tuuletallaja, nagu seda meil ikka veel on kunstnik hulkade silmis, alga-

tab oma perekonnaloo uurimist, otsib oma juuri maa ja rahva põues, nii kaugele kui neid saab jälgida. Meile näib see kõnelevat ühtekuuluvuse-tundest ja -tahtest selle maa ja selle rahvaga, teadliku rõhutamisena, et olen eesti kunstnik, minu kujundustung ja vormitahe, nii kuidas nad väljenduvad mu töös, ei ole pärit mujalt kui mu verest, ning mu veri on pärandus minu eesti esivanemait. Rahvuslikkus minu loomingus on sünnipärane ja väljaspool kahtlust ega vaja demonstratiivset patriotismi või muuseumlikke karkusid. Nõndaks.

Nüüd aga märkigem Adamson-Ericu elu aastaringe:

Õ p i a e g.

- 1910—18 Tartu Aleksandri gümnaasium;
- 1919—20 Hugo Treffneri gümnaasium;
- 1920—23 Tartu ülikooli õigusteaduskonna vabakuulaja; ühtlasi
- 1921—23 „Pallase“ kunstikooli õpilaste nimestikus;
- 1923—24 Berliin-Charlottenburgi kunsttööstuskool, eriala pinnadekoratsioon; õpetaja Harold Bengen;
- 1924—27 Pariisis Colarossi, Raçonni, Montparnasse'i ja Lhote'i akadeemiad; õpetajad Charles Guérin, Bernard Naudin, Bissière, Moïse Kisling, André Lhote ja Vassili Šuhajev;
- 1929 ja 1930 Kujutavate Kunstide Sihtkapitali Valitsuse stipendiaat.

Kunstiline tegevus.

- 1925. a. alates esinenud kõigil suuremail kodumaa ülevaate- ja aasta-kunstinäitustel tahvelmaali ja rakenduskunsti alal;
- 1927. a. alates esinenud Pariisis sügis-, iseseisvatel ja Tuileries salongides ning grupinäitustel;
- 1929. a. alates osa võtnud kõigist eesti kunsti välisnäitustest; ühtlasi
- 1935. a. Eesti kunstinäit. komissar Moskvas;
- 1936. a. erinäitus Helsingis Strindbergi salongis;
- 1937. a. Pariisi maailmanäitusel Eesti osakonnas portselani, terrakotta ja vaipadega;

1938. a. erinäitus Tallinnas Kunstihoones; osavõlt Berliini rahvusvahelise käsitöönäitusest Eesti osakonnas nahatöödega.

Seltskondlik tegevus.

1927—36 Eesti Kujutavate Kunstnike Keskkühingu (EKKKÜ) liige;

1932—35 Kujutavate Kunstide Sihtkapitali Valitsuse liige EKKKÜ esindajana;

1933. a. alates Eesti Kunstimuuseumi Ühingu liige;

1934—35 EKKKÜ abiesimees; Kujutavate Kunstnike Klubi (Ku-Ku-Klubi) abiesimees;

1935. a. alates „RaKü“ liige. Kujutavate Kunstide Sihtkapitali esinduskogu juhataja;

1936 Kujutavate Kunstnike Kutseühingu teine abiesimees ja maalisektsiooni juhataja;

Matka d.

1923—24 Saksamaal;

1924—32 Prantsusmaal;

1925 Itaalias;

1926 Soomes;

1929 Nõukogude Liidus, Poolas, Austrias, Šveitsis;

1931—32 Hispaanias;

1933—34 Baltimerest Mustamereni, pikemalt peatudes Balkani riikides ja Kreekas;

1934 Nõukogude Liidus;

1935 Krimmis ja Kaukaasias;

1936 Soomes;

1937 Saksamaal, Prantsusmaal ja Itaalias;

1938 Soomes ja Rootsis.

Tunnustused.

1936 rakenduskunstiühingu „RaKü“ tekstiilpreemia; „RaKü“ vaibavõistluse preemia;

1936—37 preemiaid Pariisi maailmanäituse Balti paviljoni võistlustel;

1937 Pariisi maailmanäit. diplõme d'honneur valpade eest ja diplõme d'honneur portselani ja keraamika eest;

1938 Berliini rahvusvahelisel käsitöönäitusel aumedal nahatööde eest; Tartu näitusel suur kuldauraha nahatööde eest.

Lugenud seda võimalikult napolisõnalist andmete loetelu aastate järjekorras, ei saa küll tekkida muud kujutlust Adamsonist kui rahutust vaimust, kel näib olnud püsi ainult püsimatuseks. Püsimatust ei ole igakord pahe; pigem on seda mõnikord just püsi, säärane püsi, mis võrdub peatumisele oma saavutustel, tukkuma jäämisele oma loorbereil. Säärast püsi Adamson siamaale mitte ainult ei ole näidanud, vaid paistab, et ta sellest on kõigest väest hoidunud, seda otse kartnud, nagu tuld kartnud. Ja ei tea, kas see kartus teda kunagi maha jätab; või olgu siis, kui ta on juba väga vana. Ei ole ju 73-aastane seesama, mis 37-aastane; aga meil ongi jutt viimasest. Ja see 37-aastane on tänini nii tihti sammunud edasi saavutusilt, mis olid küllalt kaalukad, et võinuks nende juures peatuda; on olnud nii „ahne“ uute loorberite järele, aga ka nii kindel nende saavutamises, et ta vanad on heitnud prügikasti veel enne, kui uued olid käes. On tähtis meeles pidada, et talle loorbereid kunagi pole antud kergel käel ja healmeel, vaid ikka ainult pärast võitlust, kui ta oli ennast jälle uues kujus maksma pannud, s. o. siis, kui enam teisiti ei saadud. Igakord, kui ta oli leidnud publikuga ühise keele, s. o. kui ta oli jõudnud murda publiku loomusunnilise tõrksuse ja pannud publiku oma keelt mõistma ja tunnustama seda, mis tal ses keeles oli ütelda, nõnda et publik oli rahunenud ja Adamsoniga kuidagi kodunenud, siis tuli ta ootamatult uue keele ja uue kõnega ning äratas loomulikult uue tõrksuse. Ebamugav härra! Aga ma ju ütlesin, et Adamson ei anna rahu ei enesele ega teistele.

Oma rahu ja oma mugavust hellitame ju üle kõige. Ja kui neid ikka jälle häiritakse, siis loomulikult pabandume, et mis klaunimine, mis alatine maskide vahetamine see nüüd on. Seda etteheidet on Adamson küllalt kuulnud. Aga tõde on küll see, et kõige tembutamise juures, mis noorele inimesele on nii kiusatuslik ja mida Adamson ka ise iroonilise mulgega mõö-

nab, — „mul polnud muud näidata kui võrdlemisi efektsed kunstnikuväljumused,“ ütleb ta oma esimese visiidi puhul Berliin-Charlottenburgi kunsttööstuskooli, — tal ometi on olnud alati tõi taga. Tõsi mõne uue tõe või vähemalt tõekspidamise tabamiseks, tagasihutajaks tunnetusnälgane vaim ja tegutsemishimuline vormitung. Tõetsijad on alati olnud ebamugavad ja pahanduste tekitajad. Säärane pahanduse tegija on ka Adamson olnud; kuid ühes sellega on ta meid ärkvel ja elevil hoidnud. See on siiski enam väärt kui mõnus tukkumine.

Tarvitasin äsja võrdlust, et Adamson heidab oma loorberid prügikasti, niipea kui tal nad käes. See meenutab mulle üht kunagist kõnelust, milles ka figureeris prügikast. Adamson nimelt väitis, et „tegelemine prügikastidega,“ — nõnda ta nimetas oma 1928-ndal ja 1929-ndal aastal maalitud ateljeenurki ja tagahoove nende kolu, korratuse ja kuhjatusega, — olevat talle annud viljakaimaid impulsse. Sealt algavat see, mida ta nimetavat „värvi dešifreerimiseks“.

Ei mõistnud ma kohe seda omatehtud oskussõna. Adamson märkas arusaamatust ning asetas küsimuse:

„Kas teil on olnud juhust näha palju vanu, polükroomseid skulptuure?“

See tuli üsna ootamatult. Adamson jatkas:

„Kui meile koolis vesivärvid ja pintsel kätte antakse, siis saab kiita see, kel õnnestub pinda katta võimalikult ühtlaselt. See on riidevärvali ideaal. Kas aga kunagi mõni daam valib riidet rullist? Ta tõstab kanga lõua alla, et vaadata, kuidas riie „kukub“, kuidas värv „heldab“, mis nüansse tekib voltidesse.“

Vilksatas mõte, — nüüd kõneleb riidekaupmehe poeg.

„Tõelisuses ei ole ühtlast värvi ja ta pole ka ilus,“ väitis Adamson. „Meenutage värskelt värvitud puust nukke, paksu, pekise, lakise õlivärvi all. Nad on labased, nagu kõik uued asjad. Nad võivad huvitada ainult niipalju, kuipalju odaval, klantsival õlivärvil siin-seal läigatab valgus. Kui

palju nüansse aga on vanadel värvilistel kujudel! Luitunud, patineerunud, kohati tolmu ja kõntsa all, kohati kulunud, värv maha pudenud, siin-seal krunt paljas, valge või juba koltunud või hahkunud, — kuidas see elab, milline noobel toonide mitmekesisus ja rikkus!

Kas praegu poest ostetud piiblil eales võib olla seda auväarsust ja võlu, mis mõne vanatalu vanal võidunud, tolmunud ja suitsust lõhnaval, koltunud lehtedega perekonnapiihlil? Miks teie arvates Murillo maalil räbalais uulitsapoisse, miks Rembrandt söövitab vasele leegione narmendavais kaitsetes kerjuseid? Nad on maalilised!“

Nii kõneleb maalija, — visuaalsetes võrdlustes.

„Kas võite nimetada prügikasti värvi?“ küsib ta järsku.

„Kuidas see saab olla üht värvi, mis on kirju?“ küsid vastu. „Tassi- ja pudelikilud, valged ja rohelised, pundar punaseks roostetanud okastraati kõrvuti siniseks emailitud pangega, kord sarlakpunane olnud põrandahari ja mõni sinisest rohekaks luitunud kalts, kuidas nii lahkupüüdvale ansamblile omistada üht värvi?“

„Pilutage silmi ja pange tähele, kuidas valgus hüpleb, sädeleb, kuidas seda pritsleb kõigele, mida nimetasite. See ometi seob!“

„Nii mõistetuna võib vahest kõnelda prügikasti üldtoonist,“ annab järele.

„Seda siiski möönate. Aga nagu prügikasti üldtoon koosneb tuhandest nüansist, nii üldse iga värv. Nende nüansside leidmist ma nimetangi värvi dešifreerimiseks. Vanadele kulunud polükroomsetele skulptuuridele sarnlevalt ma pintsliaga nõnda ütelda „kulutan“ uued asjad vanaks“.

Me ei tohi aga kujutella, nagu püüaks Adamson oma piltidele kunstlikult anda vanade, muuseumlike maalingute ilmet. (See on üteldud nendele, kes pole Adamsoni originaale isiklikult näinud; teised teavad niigi, kui kaugel need on „muuseumlikkusest“.) Otse selle vastu, ta lõuendid on väga värsked, heledad ja rõõmsad.

See ei olnud aga algusest peale nii. Ja muidugi ei võinud see maalimisviis, see pil-

tide karakter, nagu see on omane ta tänapäevasele produktioonile, Adamsonil endalgi seista kindla sihina silme ees, kui ta oma taotlusi algas. Need on liikunud mitme vahelduva sihi suunas; ta areng paistab pigem ekslemisena kui teadlikult asetatud lõppsihile püüdlemisena. Pole meil seepärast õigust arvata, et seegi siht, mille ta käesolevaks ajaks saavutanud, oleks

lõplik. Pigem on meil põhjust oletada, et millalgi kerkib ta silmapiirile mõni uus probleem, mida ta siis asub ründama ja vallutama.

On kahte liiki reisijaid. Ühed lunastavad pileti lõppjaama, mis neil teada; teised lähevad maid avastama. Nad lähevad ottsima seda, mida nad ei tunne, mille olemasoluigi nad vahest ei aima. Viimaste hulka näib kuuluvat ka Adamson-Eric. See on loomuse küsimus. Solliidsele kodanikule peab see näima sihitu seiklemissena. Kuid ometi teostab iga aus, enda vastu aus seikleja vaid mingit tundmatut, kuid nähtavasti raudset seadust, millest ta lihtselt ei pääse välja ega mööda. Ta täidab käske, mis on tema sisse pandud. Maailma on avastanud seiklejad, mitte geograafia professorid; või olgu siis, et ka nende soontes voolas seikleja veri.

Adamsoni areng ei ole käinud ühte rada; pigem seda võiks võrrelda maastiku vallutamisega: teda veetles kord see, kord teine kõrgustik, ning ta ei jätnud enne, kuni oli jõudnud sinna tippu, kust paistis jälle mõni uus künegas, teisale kutsuv. Selle „maastiku“ all mõtleme muidugi kunstniku sise maailma, sest on ju iga looming õigupoolest inimese isiku avastamine ja avaldamine, kui see looming on ehtne ja aus. Mõeldagu sümfoonikule, kelle looming, puht subjektiivne, ei tunne üldse objektiivseid ülesandeid. Selt seisukohalt on nn. „mõjustuste“ otsimine ja nende najal nähtuste seletamine küll vähe viljakas. Nad on ju olemas, need mõjustused, ärgu seda salatagu; aga nad on pigem nagu katseks omandatud meetodid või töövõtted, et teha siiski oma

tööd. Täpselt sama fotokaamera on ju ka tuhandetel fotograafidel; ja nende töö põhjeneb täpselt samadel füüsikalistel ja keemilistel protsessidel; ometi teeb igaüks oma pilte.

Katsudes nüüd tagant järele märkida ja kirjeldada neid kõrguspunkte, mis meile silma paistavad Adamsoni siamaani endavastatud ja tema teostes objektiveeritud „sisemaastikest“, jõuamegi selle vaatlusele, mida nimetasime maalija tõeliseks elulooks.

Need mõjustused, resp. laenatud töömeeetodid, on algul loomulikult selgesti nähtavad, nagu seda õpilaselts ja esimeste iseseisvate sammude astujalt teisiti ei saa oodagi. Adamson lähtus kubismist, kuigi ta ei õppinud ainult kubistide, vaid ühtaegu ka impressionistide juures.

Kubismi algprobleemiks on piltehitus ja esemete kujutamine nõnda, et nad ei häiriks seaduspärast piltterviklust. Seepärast kubistid algasid seal, kus Cézanne lõpetas: nad opereerisid esemete lihtsustatud vormidega, kuni nad, 1910. aasta paiku, jõudsid veendumusele, et ka lihtsustatud ja isegi deformeeritud terviklikud esemed ei liitu vastuvõetavaks pilttervikuks, mispärast nimetatud aastal Picasso ja tema järel ka Braque oma lõuenditel eseme destruceerisid.

Adamsoni kubism, otsustades piltide järgi, mida on olnud võimalus näha, säilitab enamikus esemete tervikluse ega lähe nende destruktioonini. Temast ei saanud tõelist kubisti, kuigi ta algab vormide kujutamist kubistlike meetoditega. Peame oletama, et need meetodid vist ei pakkunud talle väljavaateid selle realiseerimiseks, mis tungles temas nähtavaks saama. Kubism pidi talle paistma liiga programmilisena, liiga juurdlevana, liiga teoreetilisena, et rahuldada tema otsekohest ja vahetut meelelisust. See meelelisus avaldub ta algusaja lihtsustatud ja vahel deformeeritudki vorme näitavate kubistlike lõuendite nukrais sinkjais ja külms rohekais värves, õigemini nende värvide käsitluses, mis taotleb toonikut. See toonikus reedab maalijat, maalist temperamenti, tundlikkust värvide ja värvivarjundite kaalu suhtes. See kaalutunne, see tundmine, kas värvilaik on raske

või kerge, kas värvivarjund tungib esile või taandub, see tunne ongi see, mille varal maalija organiseerib oma pilti, mille abil ta kahemõõtmelisel pinnal sisendab kujutlust kolmemõõtmelisest ruumist; see on see, mille abil ta seob esemeid „plaanideks“ ja, kui vaja, neid ka distantseerib, nõnda et nad üksteisest „lahti löövad“. Vorm ja toon niisiis näivad olnud Adamsoni probleemiks 1924-nda ja 1925-nda aasta paiku.

Vorm on kindel, muutmatu, toon midagi vahelduvat, elavat. Kuidas neid ühendada? Meile näib siin eriti tähelepandavana üks vaikelu 1925-ndast aastast, nimelt „Vaikelu pesukannuga“. See on töö, mis näitab emantsipeerumist kubismist ja senisest erinevate ülesannetega tegelemist. Adamson loobub siin otsustavalt vormide lihtsustamisest ja deformeerimisest; kui viimasest veel näib olevat siin pisut säilinud, siis tuleb see ebatavalisest perspektiivist, ülaltvaatest. Tõsi küll, ta piirdub võrdlemisi lihtsete vormide kujutamisega, kuid see-eest ta püüab neid esitada võimalikult „loomulikena“. Sinise emailitud pesukannu kõrvale ta asetab siin vormi suhtes võimaliku eksaktsusega edasiantud liikiva niklist teekatla, püüdes ühtlasi selle metallilist helki lõuendile kinnitada kõigis ta toonivarjundeis. Nii ta avastab lisaks vormile ja toonile kolmanda sugeme: aine, millest esemed on tehtud. Aines ühinevad vorm ja toon. Vist sellest pilldist peale võime arvata Adamsoni ainemaali algust.

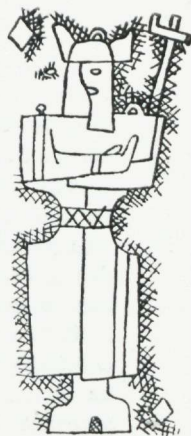
Kui ta järgmisel aastal maalib suure töö „Paris la nuit“, kus ühel lõuendil on ühendatud see, mida nähakse, sellega, mida vaid mäletatakse, mõteldakse, kujutellakse, kõik päris reaalseis vormes, kuigi mõningate kubistlike reministsentsidega, siis on see vaid episood, tribuut moevoolulisele sürrealismile. Adamson ei peatu kuigi kaua sürrealistide juures, arvatavasti paistis peagi see kõik talle liiga literatuursena, liiga mõelduna ja liiga vähe nähtuna. Ta pöördub sürrealismilt uuesti tavalisele realismile, tagasi oma mahajäetud teotsale, vormi-, tooni- ja ainemaali juure.

Aine vallutatakse päris süstemaatilises töös. Esmalt elutu loodus. Algab see, mida

ta nüüd nimetab „banaliteeti-de kollektioneerimiseks“. Kogu 1927-nda aasta kestel ta täidab lõuendi lõuendi järele — paberlilledega vaasides, vahel sekka ka riidest lilli, nagu neid tarvitatakse kleitide garnituuriks. Ta harjutab innukalt kätt ja silma nende sageli tundmatu botaanilise päritoluga „rooside“ edasiandmiseks kogu nende ebatõelise, kunstliku värvusega ja kõhiseva ainega. Ta avastab nende surnud lilledel kuidagi haiglase võlu, nende isesuguselt vaese toredusega liigutava poeesia ja sarmi. Ja võttes seda tõsiselt, ta suudab nende banaalsust õilistada ja ülendada koguni mingi rafineeritud või artistliku stiilsuseni. Piltchituses ta säilitab ülaltvaate.

Neist paberlilledest minnakse üle „elavamate“ resp. orgaanilisemate asjade juure. Veel samast aastast on pärit „Vaikelu kartulitega“ proua Anni Varma kollektsioonis ja „Vaikelu saia ja kruusiga“ Johannes Semperi omanduses. Viimane paistab silma selle poolest, et ta mõne lihtlabase asjaga, — krõbedaks küpsetatud suur safarõngas, paberist kott, paar sibulat ja klantsiva vööbaga glasuuritud kruus, — annab ühes toreda aine-ehitusega Adamsoni senises toodangus ennenägemata vormide pregantsuse ja jõulise plastika.

Aga ta asetab endale ka juba nõudlikumaid ülesandeid: ta komponeerib kaks vaikelu, üks kartulitega, taldriku ja noaga, teine pudelite, klaasi ja nõõriga ebatavaliselt pikaks venitatud (1:2) põikformaati, kus ta enam ei saa kinni pida oma senisest ülaltvaadet kasutatavast kompositsiooni-skeemist. Eri paiga omandab Johannes Semperi portree samast aastast otse lõigatult-vahevalt piiritletud vormidega: maalija on siin muutunud linearistiks, jah, otse graafikuks selles, kuidas on maalingsu edasi antud Pariisi plaani kujutav vanaaegne gravüür, mis moodustab osa taustast. Vormide eraldus on viidud ka värvide käsitlusse: ükski üleminek ei seo esemete omavärvusi, mis otse jõhkralt täidavad oma kontuure; maaliline moment piirdub vaid varjundus-

tega toon-toonis intensiivsinise ülikonna voltide heitmises.

Veel kord katsetab Adamson samalaadilises detailmaalis järgmisel aastal suures „Isa portrees“, mille 1929-ndal aastal omandab Luxembourg'i muuseum Pariisis. Muidu aga ta arendab üha leidlikumaks, mitmekesisemaks, detailiohtramaks, peenemaks ja meisterlikumaks nii piltkompositsiooni kui ka ainemaali suhtes need võidud, mida arvasime võivat leida „Vaikelust saia ja kruusiga“. Oleme jõudnud „prügikastidega tegelemise“ perioodi. 1928-nda ja 1929-nda aasta kestel valmib hulk suuri vaikelusid — kõõginurki ja kolikambrite kolu rohekas-hakkjas koloriidis; meelsamini aga esitatakse tolmunud ateljeenurki, — mõni kips, mõni tühi vanakuldne pildiraam, kusagile heidetud tükk kortsunud lõuendit („Vaikelu torsoga“, 1929, E. Kunstimuuseumis Tallinnas); mõni vaskpasun seinal ja nurgas põrandal maas mõni vaas vanade närtsinud lilledega, mõni vana katkise klaasiga petrooleumilamp („Vaikelu pasunaga“, 1929), — paletil vaid valge, hall ja must vähese pleekinud kollase ja pruuniga. Kuid kunagi pole eesti uuemas maalikunstis kips olnud nii kipsine, lõuend nii linane. Kõik see „prügi“ aga, need triviaalsed esemed, see otstarbetu kolu omandab neis maalinguis salgamatu noblessi. Adamsoni hakkab võluma see „kitsas palett“, hakkab huvitama, kui kaugele võib õigupoolest minna ses värviaskeetsuses. Näib, nagu oleks üks-vähe ta värvikasti jäänud ainult veel „asfalt“ ja ta näitas portreid (daami-portreid!), mis olid peagu ainult mustaga maalitud („Proua Ann Varma portree“, 1929).

Sama võttega, sama detailirõõmsa natüürmortlikkusega serveerib Adamson sel ajal ka maastikke, mõnd taluõue aiatagust („Talu“, 1928) või Vana-Tallinna katustikku („Tallinn Toompealt“, 1928). Vist on see esimene kord eesti uuema kunstiloo kestel, kus keegi kunstnik tunneb huvi Tallinna erilise atmosfääri jäädvustamiseks — mee-leolu mõttes, sest atmosfääri õhu mõttes on ses maalingus siiski õige vähe.

Kuivõrd üle oli Adamson nüüd oma al-gusajast, seda näitab muu hulgas üks „Kol-

mikmaaling“ 1930-ndast aastast, kus kerge-käeliselt ja lõbusalt on ühte liidetud kubistlikud, sürrealistlikud ja konstruktivistlikud võtted maalilis-dekoratiivseks improvisatsiooniks, mis mõjub otse rokokoolikult elegantset ja mänglevalt oma roosa ja helesinise kontrastile rajatud koloriidiga. Adamsonile kogu too modernism on veel vaid pikantseks vahendiks mitmekesisitamaks dekoratiivset kunsti.

Kuid Adamson ei rahuldu selle perioodi (1928—1930) saavutustega. Vorm, toon ja aine ei anna veel asjade hõngu, nende atmosfääri, ei anna üldse atmosfääri. Ta on maalinud peamiselt tubaseid pilte. Tubases kauguses kõik asjad on selged, vahekontuursed. Terav kontuur aga tapab atmosfääri. Ta hakkab kontuure ähmastama, asetab sinkjasse, udutsevasse auru peagu banaalselt roosa, niisama udukalt käsitletud alasti naisekeha („Akt pesukausiga“, 1931). See tähendab pööret seni seltselt plastiliselt maailmatunnetuselt maalilisele. Kuid see võtte, tundub, ei näi varsti ka talle endale päris ausana: see on siiski ainult trikk, mis atmosfääri vaid ette petab, kuid seda ei anna. Õige atmosfäär on väljas, looduses.

Enne kui jälgida Adamsoni strateegiat selle uue positsiooni kindlaks vallutamiseks, nimetatagu veel kaks silmapaistvamat maalingut lõppeva perioodi karakteris. Need on „Vaikelu“ kummuli pesukausi, korvi ja pudelitega (1931) resoluutses ülaltvaates, meisterlik vormi- ja ainemaaling, ning omal ajal mõningaidki väärtõlgitsusi esile kutsunud „Autoportree“ silmusega (1930). Selles on tahetud näha paralleeli Böcklini tuntud autoportreele viuldaja Surmaga. Meie arust säärane literatuurne kavatsus on olnud kaugel Adamsoni tõelisest soovist seda portreed maalides. Pigem on ta siin endale ülesandeks teinud ruumi probleemi, ja nimelt hästi väikese sügavusega ruumi kujutamise. See ruum ei ole nimelt palju sügavam peegliiraami paksusest: tagumise piirde märgib sein, millel ripub peegel, kust kunstnik meile vastu vaatab, kuna eespoolse kujuteldava piirde moodustab peegli ees rippuv silmus ja alumises vasemas pildil nurgas

seina löödud naela pea. Sesse ruumi mur-
rab nüüd kunstniku selja tagant peegelduv
toa vastassein omakorda sügavama avause.
Ja vilturippuv peegel, see näib meile ühe
esmakordse väljendusena Adamsoni loomu-
sunnilisest vastikusest kõige tuima ja reeg-
lipärase vastu, mis hiljem nii kujukalt ja
karakterselt peegeldub ta rakenduskunsti-
listes töodes.

Adamson reisib 1931—32-ndal aastal His-
paanias, veetes talve Mallorca. Oma reisi
algul ta viibib mõnda aega Püreeneede
nõlvakul, baskide maal. Siin valmib hulk
etüüde ja maalinguid looduse motiivil,
maastikke, ehitusi, ka inimesi. Kahjuks
tunneme neid töid aga peagu eranditult ai-
nult fotode järgi, sest et originaalid on
Ameerikas. Muidugi ei saa fotode varal teha
otsust nende maalingute kohta, ei saa teha
järeltõlget, kuivõrd see matk lähendas teda
ta uuele sihile, atmosfäärile. Küll aga näe-
me nendest, et muutub ta faktuur. Kui ta
seni oli pintsli tõttu nõnda ütelda vedanud
lõuendil, enam-vähem pidevas tõmbes, siis
nüüd hakkab pintsli hüpema, tantsiklema
lühikeste löökidena, sähvatustena, kaskaad-
idena. Näeme, et huviobjektiks ei ole enam
esemete olu, vaid nende elu, nende vibrat-
sioonid õhu ja päikese käes. Valmistub ette
see maalimisviis, mis näib praegu nii tera-
vasti iseloomustavat Adamsoni lõuendeid.
— see rikas punutis värvilaigukestest, ko-
makestest, võrekestest, mis üksteist osaliselt
katavad, mis vastastikku ristlevad, nõnda
et nad moodustavad õhulise koe, mis küll
säilitab esemete reaalsuse, kuid võtab neilt
nende kehalikkuse, ainelikkuse.

Ometi kõigub 1932. ja 1933-nda aasta
toodang veel endise, kindlalt valitsetud ja
uue, vastavastatud maailma rajamail. Nõn-
da on ta „Vaikelu kasuka ja leivaga“ (1932)
veelkordseks hiilgavaks tunnistuseks ta üle-
olevast võimisest plastilise vormi ja ma-
terjali karakteri edasiandmisel, pakkudes
ühtlasi, olgugi natüürmordina, intiim-eepli-
list talutarelikkust; kompositsioonis „Vest
ja viil“ (1933) pöördub ta veel kord ta-
gasi väikese sügavusega ruumi kujutamise
probleemile, nagu seda nägime ta „Auto-
portrees“ 1930-ndast aastast, taotelles nüüd

lahendust puhtmaaliliste vahenditega. „Pri-
Karola Lipu portree“ (1932) seevastu on
katse rakendada uut, täppivat faktuuri
portree alal ja suur „Lamav akt“ (1932)
oma roheliste refleksidega püüab sugeree-
rida vaba õhku, samuti kui „Intiimne Sem-
per“ samast aastast roigasaia jupiga taust-
taks.

1934-ndal aastal Adamson teostab uue
reisi, seekord Kreekamaale. Ta maalib üsi-
nasti, ikka vabas looduses. Kuid see kreeka
maa tema lõuendil on otsekui tuhakorra-
ga kaetud ja taevast kohal on tinane, lä-
bipaistmatu nagu kangas. Aga pildid on
alati noolid oma suursuguses toonikuses,
nõnda et Ants Murakin kord neid arvusta-
des võrdles nende tooni patineerunud plaat-
tinaga. Te tunnete, et see on üks vana maa,
pika minevikuga, auväärset hall, kortsus ja
näertsimas.

Kuid sel vanal maal sirgub noori mehi.
Päike ja sinav õhk mähibad neid värskena,
neid noori kreeka sõdureid balerini *tutu's*,
nagu Adamson neid maalinud. Näib, nagu
oleks ta kaudsel teel üle inimese viimaks
saavutanud õige, ehtse atmosfääri ka maas-
tikus. Tinastesse taevastesse tekib nüüd
heledamaid, kahvatusiniseid laike, nagu
hõreneks äikesepilv, nõnda et sinine avar-
us hakkab läbi kumama („Heraklioni sa-
damas“). Hoonete seinu hakkab riivama
valgus. Veed löövad helkima ja hakkavad
peegeldama maju ja taevast. Piltidesse tu-
leb avarust, esemete vahesid täidab õhk,
valgus tungib ruumi, ilma et tarvitataks
looduse imiteerijate vahendeid, — joonelist
perspektiivi, õhu perspektiivi, kehi model-
leerivat valgusvarju.

Tema meetodit pildi värvilisel ülesehitu-
sel võib vist siin lühidalt iseloomustada nii,
et ta l ä h t u b ü l d t o n i s t, sageli mingist
tõmmust, vana pronksi toonist, mida ta
ilmestab erkamate, koloriitsemate värvilai-
kudega. Kodumaale jõudnud, rakendab ta
oma uusi tunnetusi ka siin. Lillemaalinguis
see küll õnnestub, aga siinne põhjamaiselt
hele ja haljas maastik ei tahta sellele alistuda.
Ta üha enam helendab paletti, kuni viimaks
1935—36-nda aasta paliku ta avastab juure-
pääsu ka tõrksa kodumaa maastiku valla-

tamiseks. Ta pöörab senise meetodi nõnda ütelda ümber: põimides lugematuid heledavärvilisi, igasuunalisi pintsliilöögikesi üheks harmooniliseks koestikuks ta saavutab üldtooni.

Nüüd järgnev teosa on lihtne, selge ja sirgjooneline. Adamson sammub otsejookes ikka heledama ja õhulisema poole. Ruum avardub üha enam sügavusse. Värvid lähevad üha helkjamaks, rõõmsamaks, kergetemaks. Ta on jälle kord niikaugel, nagu ateljeenurki maalides või Kreekas matkamas. Ta võib teha, mida tahab: õhrikast, kõikjalt peegelduva, hajuva valgusega nii suve- kui ka talvemaastikku, linnavaadet, lilli ja inimkeha valitseb ta võrdse võimise, maitse ja kultuuriga. Paljude asemel vaid mõned tippnäited: „Kolmikmaal“ nelja alasti naisega (1935), teine „Kolmikmaal“ vaatega Kunstihoone akendest Vabadusväljakule (1936, E. Kunstimuseum), „Talvine Tallinn“ (1935, Soome Valitsuse omand.). Ta rakendab seda maalimisviisi ka figuraalsete teemade kujundamisel, olgu mütoloogilistel ainetel („Noor Kalevipoeg“, 1936), olgu tänapäeva sõdureid kujutades („Trummimehed“, 1936, ja veel kord vanalinna taustal, 1938). Nende vahel rida portreid, maastikke ja hulka värskeid aktimaalinguid. Ning ta Tallinna vaadete pärast nimetab teda Sten Karling „Tallinna kunstiliseks avastajaks“.

Ta otsib koloriiti, kuid hoidub puhtast värvist; taotleb vormi, kuid väldib kombatavust; ehitab kompositsiooni, kuid nägematute tellingutega. Adamson on realist, kuid ta keeldub olemast materiaalne: see on delikaatne, vibreeriv maalikunst, mis talle omane.

Meie ei või teada, kui võrd eelseisev kirjeldus tohib pretendeerida objektiivsele väärtusele; küll aga võime kinnitada, et selle koostamist on juhtinud tahe olla nii asjalik kui võimalik, võttes aluseks ainuüksi seda, mis kunstnikust on dokumentaalselt teada. Nende ürikute hulka on arvatud ka kunstniku teosed. Need on kirjutatud perioodiliselt vahelduva duktusega. Seepärast nendega on lugu vahest nii, nagu sageli muudegi ürikutega: nende dešifreeri-

misel võib juhtuda lugemise ning järelikult ka tõlgitsemise vigu. Sääraseid on võimalik igal ajal korrigeerida iga järgneva analüüsi poolt. Siin aga katsuti leida ja avalikkusele esitada ühe arengukäigu loogikat ja mõtet, mille põhilised, sisemised tegurid jäävad alati peidetuks, millede olemasolu ja iseloomu võib ainult järeldada väljendusvormide tegumooest.

See tegumood on vaheldunud ning seisab oletatavasti uue muutumise künnisel: oleme võinud näha alustatud töid, mis erinevad nendest, milledega Adamson-Eric on avalikkusele tuttav praegu. Ent on varajane katsuda neid iseloomustada. Küll aga on tarvilik siia lisada tähelepanekuid, mis on korjunud silmitsedes Adamsoni rakenduskunstilisi üritusi ja saavutusi.

Võiks arvata, et aeg-ajaline tegutsemine käsitööga on pärandus sellest, et ta oma õpinguid algas rakenduskunstnikuna. Kuid Sten Karling leiab sellele paikapidavama põhjenduse: „Mitte ainult maali piiridesse ei ole sulgunud ta loomishoog, vaid ta tahab kogu miljööd hingestada kunstiliselt, ilustada kõiki ümbritsevaid esemeid“. Adamson ei tee oma praksises vahet nn. vabakunsti ja rakenduskunsti vahel, — nii üks kui ka teine on talle vormilooming, kujuandmine nii vaimsetele kui materiaalsetele tarvetele, resp. tarberiistadele.

See, mida Adamson eesti rakenduskunstile lisab, see on kõigepealt rõõmus hoiak, lõbus muretus. Head vaimud on talle hälli pannud loova ande ülima vara, sisemise vabaduse. Nii säilitab ta vahetu, heas mõttes naiivse suhtumise ülesandele, mis õnnelikul kombel paarub range loomingu distsipliiniga. See teeb ta teosed veenvaks, too tagab neile esmakordsuse, värsksuse: vaev näib olevat neist kaugel, nad tunduvad kergekäeliste (aga kaugeltki mitte kerge-meelsete) improvisatsioonidena.

See oli nõnda juba siis, kui ta tegi alles konstruktivistlikke kavandeid vaipadele, patjadele jms., millega ta kas teadlikult või instinktiivselt juhatas konstruktivismile kätte ta õige paiga, rakenduskunsti, või vähemalt rakendas noid dekoratiivseid elemente, mis sellele omased. Kõikide nende

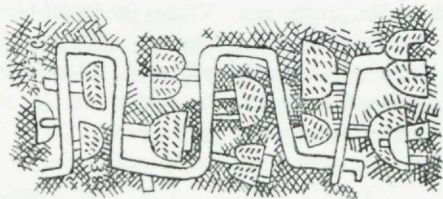
Adamson-Eric

Märtsi lumi, 1938

poolgeomeetriliste kombinatsioonide parimaks omaduseks ongi dekoratiivsus, jah, ornamentaalsus. Ja imelik, mis maal is hõre ja odav, võib materjalis saada tihedaks ja rikkaks. Seda improvisatsiooni karakterit säilitab Adamson ka nüüd, millal ta oma motiivistikku on lisanud rahvakunstilisi sugemeid, rakendades neid oma nahatõisse ja portselanmaalinguisse. Ta käsitleb neid motiive sõltumata igasugusest muuseumlikkusest, isikupäraselt, fantaasiaküllaselt nii joonelises kui ka pinnalises kompositsioonis. Niisama isikupäraselt käsitleb ta vana-kreeka vaasimaalinguid või koguni koobasmaalinguid meenutavaid mustavärvilisi pintslijoonistusi terrakottanõudel.

Kõigi nende ehtivate sugemete käsitluses on silmapaistvaimaks tunnuseks, et ta ei lähtu sellest, mida need vanad nimetud rahvakunstnikud tegid, vaid kuidas nad seda tegid. See annab ta uusloomingule su-

gulust vanade eeskujudega uues aspektis, nimelt just tegumoes, mida ei saa nimetada teisiti kui rustikaalseks, olgugi et selle stiilikust kannab moodse inimese rafineeritus, heas mõttes. Erka meelt on tal juhuslikkuse veetlusele, saamatuse sarmile, nagu seda näeme laste ja primitiivide joonistuis. Ta tunneb ka toda tugevat ilmekust ja väljendusvõimet, mis on omane oskamatu käe konarlustele. Kõik kunstiliselt andekad rahvad on seda teadnud, et liiga täiuslik on igav: hiina maalija ruut ei ole kunagi ühepikkuste külgedega, ei ole ta sõõr kunagi sirkliga tõmmatud; kreeka jooni ja kurve ei saa geomeetriseerida, neid on teinud silm ja käsi; rooma kunstis aga dikteerib joonlaud, sirkel ja tollipulk. Adamson-Eric neid näib otse vihkavat. Ta ei salli midagi reeglipärasest ja kätteõpitud, ei kannata dogmasid ega doktriine. Ta ise ütleb: „Ma ei tunnusta mingit autoriteeti.“

Evald Aav

IN MEMORIAM

uurte kaotuste ja suurte leinade puhul, millal lootusetus on imbunud üdini ning kõik suured ja väikesed töed kaotanud oma kaalu, ei tohiks õigupoolest tarvitada sõnu.

Ei tohiks olla pisaraid, leinaloore ega mälestuskõnesid. Kõik see on nii harilik ja korduv, kõik see on ju ainult narkoosiks meile enestele. Tema aga, kelle pärast see sünnib, on igavesti asendamatu ja igavesti kordumatu. Tuleks olla tasa, väga tasa, isegi mõtelda ei tohiks. Liiga suur on mõni kaotus, liiga püha on kõik, mis on selle ümber. Ei ükski inimlik mõte, tegu ega toiming ole nagu väärt puudutama seda igavest ja ääretut rahu, mis võtab meilt järsku ja ootamata nii palju head ja ilusat, küsimata meie õigusest, meie ahastusest, meie vihast ja palvest. Sest nii vaesed on kõik sõnad, nii abitud on kõik meie teod. Aga inimene vajab troosti — ja inimene otsib seda meeletult kõikjalt. Kõik nutupärjad, leinariided ja järelehüüded — eks kõnele neist inimese ahastav karje lohutuse järele, inimese troostitu igatsus olla veel kord lähedal sellele, kes on läinud, inimese lootusetu soov anda, anda, ja andmisega oma südant pisutki rahustada.

Mida enam aega möödub 21. märtsist — päevast, millega kalendris tähistatakse kevade algust! — seda valusama teravusega selgub, kelleks meile oli õigupoolest Evald Aav. Erakordselt andeka loojana ning suu-

re ja rikka isiksusena on ta annud meile palju rõõmu ja palju usku nii elusse kui ka kunstisse. Aga need ainulaadsed maailmad, mis ta on endaga kaasa võtnud, kust saame sinna küll midagi asemele! Tõesti — nagu rajuhoo käib mõne inimese kadumisega üle elu, jättes järele laastatud ja tühjajad väljad. Ja jälle lüüakse meid äratundmisega: me ei tea, mis meil on, me ei näe, missuguseid varandusi meie käed hoiavad, me teame ja näeme aga lõikava selgusega, mida meil enam ei ole. Millise kergusega me siis küll annaksime kogu oma elu, et saada silmapilgukski tagasi kõike seda. Viha- ja trotsi-pisarad tõusevad silmi, et elu on niisugune, et oleme nii viletsad ja väikesed, nii oskamatud ja saamatud paratamatuse ees, ja ometi on pandud igatsus meie põue. Ja ometi jäetakse mälestused meid põletama.

Evald Aava unistused ja lootused, tema kavatsused, tema soovid ja igatsused — kes on küll see, kes on julgenud puutuda nendesse maailmadesse? Nii julged ja vaimustavad, nii lootuse- ja õnnerikkad olid nad eriti viimastel aegadel. Neil oli otseku loojuva päikese meeleheitlik ja ruttav õhetus. Vaene eesti muusika, kui palju lootusi sa oled matnud, kui palju unistusi sa oled saatnud hauda!

Meenub eriliselt päikeserikas kevadehommik, mis lööb kuldseks ka kõige hallimad toad. Olime lugenud pisut eesti noormaid luuletajaid ja Evald Aav oli kõnel-

nud palju ja unustamatult prantsuse muusikast. Siis võtsime kätte „Reigi õpetaja“ ja hingasime endasse nende lehekülgede arhailist lõhna. Muidugi, seda raamatut oli varemgi loetud, kuid Reigi õpetaja kannatusetee, sealne keskaegne fanatism ja raske kirk said eriliselt tumeda ja saatusliku värvingu selle kevadise hommiku heledal ja õhulisel taustal. See haaras teda, see lõi põlema temas kunstniku. Ja „Reigi õpetajale“ muusika loomine saigi Evald Aavale üheks kallimaks unistuseks. „See tuleks hoopis teissugune kui mu senine looming, kuid tore on oma jõudusid avardada ka teissuguses suunas. Ma ei tea, kuidas see ülesanne mul õnnestub, kuid see on mulle praegu nii südame lähedane, et sellest kavatsusest ei tohi kellegi midagi rääkida.“ Kuid raskusi ja takistusi oli veel teel ees palju. Enne oli tarvis lõpetada mitmed tööd. Nipernaadi libreto ei saanud ega saanud lõplikult kätte ja sümfoonia oli siis veel pooleli. Oli muidki väiksemaid asju, mis nõudsid korraldamist. Kuid mõte „Reigi õpetajast“ kasvas jõudsasti edasi. Oli aegu, millal me muust ei kõnelnudki kui sellest. Muret hakkas siingi tegema muidugi libreto küsimus. Järgnesid visiidid Aino Kallase juure. Iga kord kui ta sealt tuli, oli ta nii tuiskavas tujus, nagu poleks maailmas ainustki takistust ta loomistahtele. Aino Kallas oli ise dramatiseerinud „Reigi õpetajast“ mõned osad. Lugesdes neid ja süvenedes ikka enam selle teose õhustikku, Evald Aava kindlaks veendumuseks sai, et oleks suurepärane, kui Aino Kallas kirjutaks ise libreto. „Ma tahan, et ka libretol oleks kunstilist väärtust, et see mind sütitaks. Kui keegi teine kirjutaks selle, siis läheks sinna paratamatult teissugust hinge sisse, kui on teoses, ja see võib asja rikkuda. Kuidas saaksin ma küll Aino Kallast mõjustada, et ta selle ülesande endale võtaks! Või kui ta seda tõesti ei tee, siis peaks seda tegema keegi, kelle hingelaad on sarnane tema laadile. Ehk vahest Betty Alver...?“ Aino Kallas ise viitas Särevile. Sai kaaluteldud mitmesuguseid võimalusi ja mitmesugused kavatsused tõstsid tiibu. Kuid siis jäi Aino

Kallas haigeks. Tulid teisedki tuuled ja tormid, mis tõid tuska ja muresid. Ei selgunudki enam need heitlikud ilmad ja „Reigi õpetaja“ on jäänud tänapäevani ootama oma muusikalist hingestajat.

Meenub päev, millal sai valmis sümfoonia. Kõik oli ju siis veel hästi, kuid miskipärast virvendas rahutust õhus. „Ma tahan rohkem luua. Ma ei ole ju veel midagi teinud. See teeb mind kärsituks, et mul nii vähe aega selleks üle jääb. Kõik õhtud on ju kinni... Kuid ma olen kasvanud siiski nii oma kooride külge, et ma sellest tööst loobuda ei saa. Tore on näha, kuidas suurt hulka inimesi hoiab koos ja ühendab ei miski muu kui muusikaline nauding. Ma vormin oma kooriliikmeid oma hinge järele ümber. Nad hakkavad mõtlema ja tundma nagu mina, kõik need mitmesugused inimesed, ma juhin neisse ennast. See elamus on üsna erilaadiline ja õnnestav.“

Oleme Evald Aavaga kõnelnud korduvalt paljude küsimuste üle, kuid üsna harva surmast. Evald Aav oli elu sõber ja elu armastas ka teda. Tee, millel ta astus, oli nagu õnnistatud tee — ei saanud nagu kujutella, et miski ta käes poleks õnnestunud. Mul oli ikka tahtmine teda hüüda püüa päevalapseks. Tugevasti oli tunda temas seda ürgse ja põlise jõu ning peene ja väga rafineeritud tundlikkuse sünteesi, mis on eelduseks suurtele võitudele nii kunstis kui ka elus. Oma mõtte- ja tundemaailmas ta võis imeväärse õrnuse kõrval vahel üllatada mõne raske ja peagu trotslikult jõulise joonega. Temas oli seda äärmuste-inimestele omast, peagu fanaatilist põhjani süüvimise iha, ükskõik siis, mis oli parajasti käsil, missuguste tunde- või mõttekvaliteetidega oli tegemist. Meenub kunagine ülestõusmispüha-laupäevane kalastusretk, millal maa oli veel surnud, aga vesi juba elas ja tuuled olid muutunud järsku väga tuisuseks. Ennast ja kogu maailma unustades ta mässas peagu brutaalselt vihase loodusega nagu muistne randlane, pisut hiljem andudes aga kõige rafineeritumale meditatsioonile ja hapramale unistusele. Ta isikut ja kunsti kandis otsekui mingi totaalsuse-ihaga. Ikka otsis ta kontakti teiste

kunstialade esindajatega ja rahva mitmesuguste kihtidega. Teda oli järjekindlalt näha kunstinäitustel ja ta tundis vägagi detailiselt meie luule uusimaid võituseid.

Evald Aav on pannud elama palju südameid — nii kunstnikuna kui ka inimesena. Ta armastas inimesi ja teda armastati. Ei saa me aga ennast lohutada teadmiselega, et oleme teinud kõik, et oleme annud kõik, mis on võimalik inimesel inimesele anda. Ikka me arvame, et aega on küllalt olla hea, olla mõistev ja aitav. Ei ole meile ju antud aimata, millal tulevad hiiglapilved ja katavad taeva.

Evald Aaval aga oli kõigile midagi anda ja ütelda. Ta nagu ei elanudki endale. Ikka ta mõtles, kuidas kedagi rõõmustada, kuidas mitte haiget teha. Ei ole mina kuulnud, et Evald Aav oleks ütelnud kellestki midagi niisugust, mida ta ei oleks tahtnud ütelda sellele inimesele otseselt. Oma siirusest ja avameelsusest hoolimata ta ei olnud inimene, kes kannab oma olemust pihu peal. Tema isiksuse mitmepalgelised rikkused avanesid alles pärast tema pikemaajalist tundmaõppimist.

Igal pool oskas Evald Aav leida midagi, mis vaimustas. Ühel päeval, ilmudes kirjanduseinimeste seltskonda, ta üllatas: „Teie arvustajad, otsite ainult haake, kust kinni

hakata. Otsige ilu, ka sealt, kus seda oodata ei olegi, siis kasvatate teisi ja kasvate ise. Ka kõige halvemas teoses ja kõige halvemas inimeses on ikka midagi ilusa t.“ See ilu ja kirkuse igatsus iseloomustas teravasti kogu ta isikut, tema suhtumine maailmale oli tugevasti idealistlik. Tema lähedus oli aga eriti vajalik siis, kui elu oli näidanud midagi musta, inetut ja väiklast. Nii endastmõistetavalt kerkis siis tarvidus: nüüd peab nägema Evald Aava. Ta oskas inetusist filtreerida ilu ning vaadata mõistvalt ja seletavalt ka elu väiklusele ja piiratusel. Ja me olime nii kindlad, et kõik haiguseodki tema juures õiteks muutuvad!

Evald Aav oli üks neist väga väheseist inimesist, kelle lähedust on tunda isegi siis, kui nad on läinud kaugeile ja tundmatuile maile. Ja ikka lähemale ja lähemale ta tuleb meile, kui me armastame seda, mida on armastanud üle kõige tema. Tema kunstist heliseb meile tagasi tema elu — ja seda lohutust ei saa meilt keegi võtta.

Pidagem kalliks mälestusi neist üllaist ja ilusaist inimesist, kes on heitnud kiiri meie ellu. Hoidkem hinges auväärseid kujutelmi ja seadkem nad oma tegude valvajaiks.

Sihilikkuse „loogikast“

Möödunud aastal „Varamu“ talvekuu numbris ilmud kirjutuses „Sihiteadlikkuse poole“ mitmete kirjanduslike küsimuste kõrval ma puudutasin meie nooresteetide „puhast kunsti“ ning selle rühma lipukandja A. Orase seisukohti. Teadlikult hoidusin isiklikkusest ning püüdsin oma vastupidiseid arvamusi esitada võimalikult põhimõtete huvipiires, rõhutades, et mul „ei ole tahet asjaomaseid kahjurõmsalt süüdistada“. Teisel väljendasin seda veel selgemini — „tarvitsemata seejuures kedagi olematuks rünnata“. See oli minu poolt esmakordne sõnavõtt, milles ma ainult osaliselt käsitlesin võõrkirjandusi eriti agarasti ülistava ja välismaid ihaleva professor A. Orase tegevust. Viimane on erilise „närvilisuse“ ja „paanikaga“ aastate kestel pidand tarvilikuks näidata välismaade eeskujudele ja õnnistusele, kusjuures mina olen olnud ikka eluläheduse vihatavaks okkaks selle professori ilutsevas silmas. Nähtavasti paljas teadmine, et keegi julgeb professorile vastu vaielda või teisiti mõtelda, on ärritand A. Orase vastama mulle „Akadeemias“ nr. 1 säärase rohkeseõnalise keerutusega, millest ei jää vähimatki kahtlust, mis õigupoolest peitub selle mehe kõrgeks ülistet vaimsuse ja kultuursuse ainulaadse maski taga.

Me võime ju mõista esimese põlve haritlase indu ning iseseisvusetust, kui see joo-vastavas üliagaruses meie oma kirjandust suudab hinnata ainult niipalju, kuipalju

selles peegeldub vanemate võõrkirjanduste ahvatlevat vastuhelki. Kuid A. Oras ei piirdu üksnes sellega. Temale on meie oma vaimulaadi selgitamine ja kujundamispiüded „mõttetuse paraadiks“. Ajakiri, kus selleks ruumi antakse, on halvustamisväärt ja toimetaja ning kaastöölised on „loogikaga õige kauges teretutvuses“. Nad jäljendavad ainult üksteist ja needki mõtted, mis kattuvad A. Orase seisukohtadega, ei või teisiti tekkida, kui on üksnes temalt võetud. Nii on A. Orase väitluse päämiseks argumendiks teiste mõtlemisvõime täielik eitamine, sest vastaspoolt peetakse lihtselt „aatepimedaks“, „uduajuseks“. „piiratum mõistmisvõimega“ olevuseks, kel „puuduvad eeldused selle mõistmiseks“, mida Oras kuulutab. Iseloomustav on siin asjaolu, et inimesed, kes ütlevad endid olevat mõttevabaduse kaitsjad, on ise oma mõtlemisviisilt ja võitlusvõtteilt ülimal määral autoritaarsed, kasutades teisitimõttelejate nullistamiseks kõige sõgedamat keerutamist ja sihilikkust, millel puudub üldse loogika. Professor Oras on ise siin lausund enda kohta õige hinnangu: „piiratus ja absurd mõistavad endid oma tegevusega ise kõige mõjuvamalt hukka“. On mõttetu ja võimatu säärase meestega asjalikult kõnelda. Pean tarvilikuks ainult tõmmata selge vahe enese ning selle A. Orase kaudu rinnaga pääletlikkuva kultuurisõgeduse vahele.

A. Orase vastus on selgeks näiteks, millistele inetustele provotseerib ja kiusab tema „kultuurne“ eeskuju, tema meetodid ja

mõõdupuud. Arvand võimalikuks minu poolt kaitsavaid põhimõtteid alavääristada minu mõtlemisvõime sihiliku piiramisega, A. Oras ei pea isegi seda väärvõtet küllaldaseks ning püüab samas ületada oma senist rekordit minu loomingu ja ande tulemuste kahtlustamise ja alahindamisega viimase mõeldava piirini. Niisugusel pinnal on tõesti piirat võimalused enesekaitseks. Kuigi Orase poolt süüks pandav puudulik teostamine ei väära põhimõtete tähtsust, ei saa ma ometi ise hinnata oma loomingu hääks või halvaks. Orase paljukiidet meetodit tarvitades peaksin ma nüüd omakorda sõimuvalinguga kallale tungima „Akadeemiale“, selle toimetajatele ning kaastöölislile, et ses ajakirjas on sõna antud ühele elukaugele professorile. Kuid niisuguseid eeskujuks kergitet finesse lõikama mina siiski ei „alandu“. „Nii palju muu“ kõrval on „Akadeemia“ mulle ikkagi meie vaimse elu avaldusi, mida huviga jälgin. Hindan selle ringi mõtteid ja mehi, kes seda väärivad, mida olen oma eelmises kirjutuseski märkinud, kuid ma eraldan neist tegelased, kes ei anna endale aru, mis nad teevad.

Vastutasuks veel kergem ja mugavam oleks mul vaimuvägevust demonstreerida A. Orase poolt soovitet ja äraproovit nõudlikke „mõõdupuid“ tarvitades ning, loovutamata millimeetritki nende tasemest, asuda nüüd nendega üksikasjaliselt ja viimse sõnani alavääristama nooresteetide loomingu, milleks ju A. Oras lakkamatult hoogu annab. See oleks siis see õige kultuuritöö, millele prof. A. Oras on oma välismailt omandet tarkusega annud aastate kestel võrratut eeskju. Kuid niisuguse „intellektuaalse nõtkuse“ ja inetuse-ilu taotlemisele ei suuda mind provotseerida A. Orase sihilikkus. Pean tunnistama, et mul pole isiklikku vaenu ühegi nooresteedist või arbujust kaaskirjaniku vastu ning sama suhtumist oletada on mul põhjust säältpooltki. Minu tõekspidamised ja maitsed kunsti alal on teised kui neil, kuid arvan võivat pidada meie kultuuri siiski niivõrd kõrgeks, et eestlane võib eestlast mõista juba põhimõtete ja üldiste seisukohtade selgitamisega, millest ma ei keeldu tarvituse korral

kunagi. Meie kultuuritaset pole tarvis enam langetada Orase mõõdupuude ja võtete algeliste tõdedeni. Samas „Akademies“ on H. Talvik avaldand varem oma kunstiväeriteid, mis ei ühti minu omadega ning võiksid põhjustada vasturääkimist, kuid Talviku intelligentne väljendusviis ei anna põhjust hukkamõistvaks võõristuseks, mis segaks arusaamist teisitimõttelejast. Orasel ei maksa end arbujaile „külge fantaseerida“ nende kaitsjana või teejuhina. Kui ta tahab meie kultuuri rikastada oma esseekunstiga, siis ei tarvitseks ta alati piiluda väljapoole, vaid õppida võiks ta kasvõi meie Talvikultki.

Et lõplikult võtta A. Oraselt ja tema järelkäijailt võimalus edaspidiseks demagoogiaks, pean siin veel kord rõhutama asjaolu, mis peaks küllaltki selge olema. Vaidluste puhul elulähedase kirjanduse üle keegi ei ole kartnud tegelemist väärtusliku ja sügava kirjandusega ega ole kellelgi tahtmist end lahti lõigata Euroopa suurtest kultuuritraditsioonidest. Kui seejuures on avaldet mõningaid lahkarvamusi, siis päämiselt küll valiku ja viisi pärast, kuidas see sünnib, sest Euroopaski ei olda surmkindlad kõigi nende traditsioonide igaveses imes, säälgki need uuenevad ja iganevad aja jooksul. Just siin me peame olema oma otustes iseseisvad. Seda iseseisvust ei omandata võõrsilt, nagu soovitab agar professor, Vanal klassikalisel kirjandusel ja kultuuril on olnud ja on edaspidigi viljastav mõju järgnevate aegade loominguks, kuid teame, kuidas sageli klassikalise kultuuri vallikuvõimetu omandamine on viind üksnes pseudoklassika tekkimisele. Keegi ei mõtle hukka mõista, kui me iseteadlike eestlastena mõndagi õpime venelastelt, sakslastelt või inglasetelt, kuid liigselt lähedal ja liiga karjuvad on veel näited, kuidas õpimistuhinale seltsiv peenutsemistung on meie inimesi õige pea nii keele kui meele poolt muutnud venelasiks, sakslasiks jne. Need viimased on alati kõige krapsakamad olnud meie vaimulaadi ja eluavaldusi hurjutama: „Mis nüüd teie, matsid, teate või teete!“ Võime mõista ja hinnatagi värsket

inglise filoloogi tarvidust ja õhinat teeneid lõigata inglise kultuuri levitamisest, kuid ärgu seepärast tulda alavääristama ja nullistama meie omavaimset kirjandust, millesse ta „nii palju muu“ tõttu ei saa süvenedagi. Nii talitades osutab ta ainult karuteeneid mõlemale poolele.

Minu mõtted ei olene Orase hinnanguist ning viimaste pärast ma ei hakka muutma oma suhtumist Orasele kui hääle luuletõlkijale, kuigi tema tõlkele on omane kohatine ebatäpsus, keerukus ja ebakohaste neologismide rohkus, mille tõttu ta samu puudusi näib otsivat minu värssidest. A. Orase mõtteosalistest ma eraldan ja hindan Orast ennast kui innukamat ja veendund agitaatorit ning tema „surmahüpete groteskus“ valmistaks ju üksnes nalja, kui siin ei tekiks arusaamatusi A. Orase kui professori seisukohtadega. Orase puhul on sõna võetud küll peamiselt seepärast, et meie avalikkusele selgust muretseda, kas meil on tegu eesti ülikooli õppejõu ja erapooletu teadlasega või mõne moodse kirjandusvoolu pöörase propageerijaga. Kui Oras ise ei suuda siin selgusele jõuda, siis „suurte kultuuritraditsioonide“ jätkamine meie oludes kujuneks ju hoopis eripäraseks. Meie rahvas on alati hinnand teadust ja teadusmehi ning viimaste erandlikule hajameelsuselegi on suhtunud häätahtliku huumoriga. Kuid oleks siiski võõrastav, kui mõni ülikooli õppejõud esineks ka köietantsijana. Osa meie intelligentsist on ometi üles kasvand totaalses austamisvaimus professoriautoriteedi vastu. Nii võib korduvate nähtuste korral isegi arvustuslik akrobaatika, kui see on järjekindlalt sooritet professori poolt, muutuda viimaks erapooletu ja teadusliku tõe ilmutuseks või kummaliseks tellimuse esitamiseks, mida ruttavad täitma pinnalised eeskujude austajad, et samalaadselt väljendada oma „kultuursust“ ja kuuluvust vaimuaristokraatiasse.

A. Oras muidugi ei tunnista oma eba-professorlikku ja agitaatorlikku „võtete valimatust“. Kuid tema vastuse tegelik argumentatsioon kõneleb sellest selgesti. Toogem siin vaid mõned näited:

1. Iseloomustav on Orase teguviis B. Taggo puhul. Kui viimane ülistas Orase mõtteosalisi ning ründas vastaspoolt, siis oli kõik korras. Julgeb aga Taggo langeda mõne arvustava märkuse Orase enda ja tema kaitsealuste kohta, siis muutuvad Taggo kirjutused Orasele otsemaid „väga saamatuiks ja kohmakaiks“, mille eest hoiatetakse ajakirju ning toimetajaid. Siis järgnevad paljastused, et Taggo on õigupoolest venekeelseid värse kirjutav vene noorpoet. „Ennäe Novossadovit!“ hüüavad mõtteosalised kaasa. Ning nüüd juba Orase meelevaldsus tembeldab lihtselt ja peenelt mind B. Taggo (kui venelase) jäljendajaks. Kui sihilikkusel oleks pisutki „teretutvust“ loogikaga, siis see jäljendamisau kuuluks küll osavale professorile, sest tema ühisvaated ja suhted Taggoga on varajasemad ja kestvamad kui kellelgi teisel.

2. Minu avaldusi elulähedase kirjanduse puhul A. Oras peab arvetegemiseks selle suunaga. Et minu poolt väljendatud mõtted „kattuvat“ tema seisukohavõttudega, siis olevat mina need temalt „omaks võtnud“ ning „avalikult hääks kiitnud“. Ometi peaks Orasel kui omaaegsel „Kirjandusliku Orbiidi“ kaastöölisel teada olema, et „Orbiidi“ alguspäevist alates on minul olnud selle suuna üksikküsimusis eri arvamusi, kuigi ma Orase kombel ei ole taandund „Orbiidi“ põhinõudeist. Et Orasel „nii palju muu“ juures on kasulik seda mitte teada, siis pean meeletulema, et juba 1935. a. „Loomingus“ ma avaldasin orbiitliku ja elulähedase kirjanduse puhul oma seisukohad, milliseid ma üldiselt rõhutasin veel oma viimases kirjutuses. Kui A. Oras arvab siin suutvat midagi lahendada teistelt omaks võtmisega, siis otsigu ta neid võtmisi küll esmajoones juba enese juurest.

3. Tarviduse korral Oras võib lihtselt olematuks eitada sedagi, mis ta ise on kirjutanud, et aga teistele etteheiteid teha. Mina märkisin oma kirjutuses koha ja leheküljegi, mille esitab Oras ka oma tsitaadis veelkordselt, kus ta peab prantsuse kirjandust elulähedasemaks inglise kirjandusest. Ent professor küsib siiski, millal ta on

seada teind? Ning edasi seletetakse siis hoopis vastupidiseist soovitusist ja toonitusist.

4. Kui mina nooresteetide puhul tähendasin, kuidas viimased ühiskondlikul alal peavad aheleist lugu, siis ei jõua Oras küllaldaselt pahanudada minu üle, kuid kinnitab ise samas, et nooresteetidele ahelad on siiski tarvilikud ja kasulikud, sest neist saavat nad julgustust ja õhutust trotsimiseks, milles praegu seisnevat elu tuum. Seega pakub Oras oma tõlgitsusega minust üle, kuid süüdistusväärseks peab mind.

5. Kahtlustamishoos A. Oras võib minu kohta lausuda isegi järgmist: „Etioopia, Hongkong, Nanking ja mitmedki lähemad kohanimed tekitavad temas arvatavasti õrnalt heldiva hardumuse ja liigutuse tunde. Ta on kadestetav inimene.“ Seega tõendab Oras järjekordselt, et ta oma professorlikus ilmeksimatuses ei pea tarvilikuks lugedagi seda, mille kohta ta esitab oma hinnanguid ja järeldusi, sest minu eelviimases luuletuskogus „Raudvärsid“ on Hiina (seega Hongkongi ja Nankingi) ning Hispaania (seega mitmed lähemad) sündmused otse nimeliselt ja hukkamõistvalt ära märgit ning just sõjavastatus on minu luule kaua-aegsemaid põhitunnuseid, kusjuures mu südametunnistus ometi ei luba mul muutuda sääraseks poseerivaks esteediks, et irvitada ja trotsida neidki, kes ei taha vaikides ahelaid vastu võtta ning on sunnit endakaitse paratamatuses kasutama relva. Kuid me võiksime Orase laadi mehe tabada otse teolt, see ei tähendaks ju midagi, sest positsioonid ja tiitlid näivad andvat õigustuse kõigele.

6. Oma kirjutuses ma viitasin lugupidavalt prof. Kruusi rahvaläheduse nõudele haritlaskonna suhtes. Prof. Oras näib olevat sellest häirit, rutates kinnitama oma ametivenna kuuluvust vaimuaristokraatide ringi ning ta arvab selle olenevat nõudlikusest, teaduslikest meetodeist, mõõdupuist ja töötasemest, millest ei tohitavat loovutada millimeetritki. Ei ole tarvis rääkida meetodite ja töötaseme tähtsuse vastu, kuid just ajaloo uurimised ja käsitlemised tõendavad, et sajandite jooksul sajad

teadlased on võind ajada ehk peenematki juttu oma meetodeist ja mõõdupuist, kuid need viimased ei ole neid sugugi takistand uurimast ja käsitlemast ajalugu sõjasangarite, kuningate, aadlike ja aristokraatide vaimus, lubades sageli unustada, võitluse või vähendada rahva ning rahvaste osatähtsust. Meie oma rahva ajalugu on siin kujukamaks näiteks. Et meie alles nüüd võime saada tõepärasemat ülevaadet oma rahva tõelisest ajaloost, selle eest võlg-neme tänu küll esmajoones oma teadlaste rahvalähedasele mentaliteedile ja nende omavaimsele otsustusvõimele, mis ei ole neid lasknud jatkata paruniteaegseid „kultuuritraditsioone“ meetodite ja mõõdupuude käsitlemisel.

Lõpuks on huvitav peatuda A. Orase kui kriitiku teguviisi juures. Minul ei ole soovi süüdistada teda teadmatuses, kuid millegipärast ta ei tee vahet oma arutlusis mõistete ja nähtuste vahel nagu rahva- ja elulähedane kirjandus ning rahvapärased. Ta suhtub ka siin küsimusele formaalselt ja mitte sisuliselt, aga just sisuline printsiip on olnud esmajärguline ning oluline kogu elulähedase kirjanduse puhul. See on olnud ühendava omavaimse mentaliteedi kujundamine, sünteesitaotlus, mille nimel on vaieldud ja võideldud. Omavaimne sisu nõuab vastavaid taotlusi ja otsinguid vormi alalgi. Neid küsimusi ei saa pidada otsustetuks seega, kas need on või ei ole kõigile kohemõistetavad. Väga rahvapärane, hulka-dele kohemõistetav võib olla sääranegi teos, mis oma vaimult on aristokraatlikult üld-sust põlastav, „pöõbli-“ ja rahvavastane. Elulähedane, rahva ühiseid eluideaale kehastav ning kokkukuuluvustunnet kande-võib olla teos ka siis, kui see ei levigi massiliselt ning kui sellega ei tahetagi end rahvale „külge fantaseerida“, vaid jäädakse vähesegi mõistmise korral rahva ühistesse ridadesse ega hakata heputama vaimuerak-lusega. Orasel on aga tarvis teha hoopis teist vahet: siin vaimuaristokraat, kes on vastutulelik ainult vähestele, kes väljendab raskelt mõistetavalt ammutuntudki mõtteid, arvates, et küllap suur publik aastakümnete jooksul õpib ja süveneb seda hindama; sää!

rahvapoet, kellelt otsekohe „tuleb nõuda võimet veendumuse sisendamiseks“, kelle rahvapärasuse puhul ei ole tarvis üldse nõuda süvenemist ja õppimist. Ning siis: „On tuntud fakt, et „lihtlugeja“ alles võrdlemisi hilja õpib hindama seda, mis luuakse sügavat ja uut.“ Järelikult rahvapoet ei saagi luua midagi „sügavat ja uut“. Lõpuks nii Oras püüabki tõestada, et minu luulel puudub praegu kandepind lugevas publikus ning soovitab mul omandada kunsti, kuidas „veel kümne aasta pärast olla loetav kas või mõne üksiku värsisarjaga“. Antud juhul Orasel nii väita oli kasulik või tarvilik, kuigi sama Oras kummaliselt ise teisel (Akad. nr. 6, 1937, lk. 402) on ette tühistand selle väite, tunnistades armulikult minu nende värsside puhul, mille ilmumisest on möödud üle kümne aasta, „et vahel need katsed ei õnnestund tal sugugi halvasti“ ning „primitiivsed tunded leidsid üsna jõulise väljenduse“. Pole ime, kui hilisemadki värssid vastupidiseist kinnitustest hoolimata on Orasele jõulised ja õnnestund, kui nende ilmumisest on möödud nõutavad aastakümned.

Seisukohtade ja hinnangute muutmine olukordade järele on Orasele üldiseloostav. Esimeses rünnakkirjutuses (Akad. nr. 2, 1937, lk. 102/3) Oras kõigi aga'de ja halvaks panu kõrval väidab, et mina oma vaimult olen „meie keskmisele lugejale — ja miks ka mitte arvustajale? — üldjoontes siiski väga arusaadav“ ning minu hingeelugi peaks „olema laiemale lugejaskonnale kõigiti arusaadav“. Kuid mõni kuu hiljem „tehakse“ juba hoopis teissugune kokkuvõte ning üteldakse: „rahvale ta on harilikult arusaamatu, kirjanduseharrastajale liiga vähe kirjanduslik selle sõna hääs mõttes“ (Akad. nr. 6, 1937, lk. 404). Siingi toonitatakse veel, et pääle varajasema loomingu mõnel õnnelikul puhul ma olevat „osand luua üsna meelde jäävaid pilte vaikesest, andund töötajaist“. Kuid viimases kirjutuses, kui Orasele on julgetud vastu väielda, ei jää Orase hinnanguis minust nii ande kui võimete pooldest muud järele kui küsitav „värssidetegemine“ ning „vähim rahvapärane värssitgelane“.

Mis siis sunnib Orast säärasele „surmahüpetele“? Kõnesolevas vastuses ta ise vihjab oma kaitsealuseile, üteldes, et „kõrgemate instantside poolt osavalt korrigeeritavalt auhindamisil ja kultuurkapitali jagamisil jäetakse nad nii-kui-nii vaeslapse ossa“. Peagu samasõnalisi etteheiteid on Oras teind varem inigi (Akad. nr. 3, 1937, lk. 180). Nende asjaolude paranemise vastu minul ei ole põhjust sisuliselt väielda, kuid vaevalt sihilikkus, millega Oras seda taotleb, leiab hääkskiitu ta kaitsealuste pooltki. Mulle on täpselt teadmata Orase kohvikuline osa ja õhutus enneolematute rünnakute puhul auhindajatele, kui mul mõne aasta eest õnn või õnnetus oli saada keskmise võitu auhind. Oras ise aga määrab ära sel puhul oma seisukoha esimeses ja sissejuhatavas kirjutuses oma jätkuvate kallaletungide seerias minu loomingule. Juba selle kirjutuse algul Oras kinnitab: „Ja kuigi arvustus üldiselt on suhtund Alverisse suurema tunnustusega kui Hiirsesse, ei ole auhindamiskomisjonid seda mitte teind“ (Akad. nr. 2, 1937, lk. 102). Iseloomustand siis mõne enamalt jaolt mahategeva reaga minu loomingut, Oras asub seal samas oma kaitsealusele rohkemõnaliselt seda vajalikkust arvustust juure tegema, kõrvutades teda maailmakolossidega jne. See sugust „väärtslikku lisa“ tuuakse hiljem korduvate sõnavõttudega teistele kaitsealustele, kusjuures aga autoriteedi toon muutub üha mahategevamaks minu ja teiste eluläheduslaste vastu. Ilma väiklase vihata pean tunnistama, et hinnangute ja toetuste alal minu suhtes Orasel on osalt ju õnnestund oma sihti saavutada ning kui minu eesmärgid ja ideaalid ühtuksid Orase sihiga, siis oleks mul ehk põhjust paanikaks. Hoolimata Orase ja tema mõtteosaliste hurjutavaist meeletuletustest, millele ma ei ole püüdnudki alati samaga vastata, ma olen üksi seisteski säilitand inimlikult võimaliku rahulikkuse, suutes viimase kahe aasta kestel otse arvustusliku tule ja rahe all kirjutada kaks värsiraamatut, et viia üldjoontes lõpuni oma loomingu ideoloogiline ehitus. Selle hindamine ei ole minu ülesanne,

kuid ma tean, et teisiti mõtlema veenda ei suudeta mind sihiliku „konjunktuurile lootuste“, „närvilisuse“ ja „paanika“ etteheitmisega, tulgugi säärane „austav“ avaldus Tartu ülikooli professorilt. Ma ei saa omaks võtta A. Orase seisukohta tänapäevase kirjanduse mõistmisel, kui ta mind arvustades hüüab: „Kuid selleks, et olla Verhaeren, tuleb olla Verhaeren“ (Akad. nr. 6, 1937, lk. 403). Mul on olnud võimalus näha mõndagi Euroopa suurt muuseumi ning imetella neid sajandite aardeid, mis neis peituvad, kuid ma olen näind sääl ka hulgaliselt kopiste, kelleks ma ei ole kunagi tahtnud saada. Kirjanikuna võin ja saan ma olla üksnes Erni Hiir.

Teine seisukoht eesti rahvakeele-sõnaraamatu ja murdekogumise küsimuses)*

asutan siin „Varamu“ Ip. toimetusele mulle lahkelt lubatud mahti, et selgitusi anda ajakirja nr. 3-ndas, lk. 323—329 avaldatud hr. M. Toomse artikli „Eesti rahvakeele-sõnaraamatust ja murdekogumisest“ kohta.

On ka rõõmustav, et hr. T. selle kirjutise — peale rea keerdkäikude (vt. allap.) — on lõpuks toonud päevavalgele, mis pakub allakirjutatule tänuväärset juhust üldsust huvitavaid küsimusi avalikult valgustada.

Algul kohe märgin, et järgnevad sõnad adressin ajakirja Ip. lugejaskonnale, mitte aga kirjutise autorile, ja seda põhjustel: a) hr. T. on oma seisukohtade avaldamiseks mullu valinud teed, mis takistavad mind temaga otsesesse vestlusse astumast (vt. allap.), b) kirjutis on toonilt ja sisult halvustav ja sihilik (kõneldakse näit. minu „fiktiivlubadustest“, lk. 328, murdekogudest umb. 60 prots. hinnatakse meelevaldselt ja pahatahtlikult „nõrgaks“ jne.) ning sisaldab faktides rohkesti liialdusi, vigu ja väänanguid. Nendest siin — aja ja ruumi puudusel — mõni näide: 1. Hr. T. oma artiklis pretendeerib (kelle volitusel?) anda „asjatundjate enamiku (kelle? A. S.) käsitus murdekogumisest“ (lk. 323), kuid tööpooletis neis küsimustes, milles hr. T-st lahku lähen, on allakirjutatunuga olnud kas täiesti või peaaegu ühel meelel Ak. Emakeele Seltsi Murdetoimkond, mille koosseisu on kuulunud meie paremad eriteadlased, kes murdekogumise vastu on suuremat huvi

tundnud (prof. Mägiste, mag. P. Ariste, dr. F. Linnus, mag. A. Raun, toimkonna kauaegne sekr. õpet. A. Kask, dr. G. Ränk ja — 4 koosolekul peaaegu vaikivalt — ka hr. M. Toomse); 2. Allakirjutatun ei olevat „nimetamisväärselt tutvunud süstemaatse kindlaotstarbelise sõnavarakogumise meetodite, tehnika ja nõuetega ei vahetult soome kõrgel tasemel seisva murdekogumise juures ega vastava kirjandusegi kaudu (vrd. näit. prof. Kannisto üksikasjalist artiklit ajakirjas „Virittäjä“ 1915)“ (lk. 325). Ometi olen juba oma üliõpilaspõlvest (1913-17) alates Helsingis ja mitmel tutvumistekonnal hiljemgi tihedalt jälginud vastavat tööd Soomes ja mujal, ja mainitud prof. Kannisto „üksikasjalist“ (kõigest 6 lk.!) artiklit lugesin juba selle ilmumisel, nagu nüüd artikli omaaegseist ääremärkustest näen, ning olen seda mitmel korral üliõpilastega koos arutlenud murdeseminarides. Kui aga hr. T. näib soovivat Soome v. m. t. maa meetodite orjalliku kopeerimist, siis muidugi pole allakirjutatun selleks kohane isik. 3. Hr. T. märgib, mina olevat saanud oma isikliku töö (ideoloogilise sõnastiku) läbiviimiseks Seltsilt tarviliku krediidi murdekogumise summadest (lk. 325, 2. v.). Tõeliselt oli aga nõnda, et kui Ak. Emak. S. oli otsustanud asuda 1929. a-st peale rahvakeelt koguma suuremas ulatuses ka mõistepiirkonniti, selleks Eestis aga vahend, ideoloogiline sõnaraamat puudus, siis Selts otsustas alla-

*) Autori kirjavärs muutmata.

kirjutanu vastava käsikirja lõpuleviimist sellega soodustada, et palkas a. 1928 tehnilise abijõu, teda vastavaist erikrediididest tasudes. Nii saigi ideoloogiline kogumine üldse võimalikuks. 4. Hr. T. väidab lk. 326, 2. v., et veel a-l 1937 („Eesti Keel“, lk. 93) „prof. Saareste soovib sõnatähendust märkida ainult „vajaduse korral“, kuid tööpoolest on kogu nimetatud artikli ja nende sõnade mõte hoopis teine, nagu täielik tsiitaat tõendab:

„Lihtrahva mõtteviis läheb haritlaste omast teatavasti lahku. Rahval on sagedasti omasugune käsitluslaad, teistsugune loogika, mida me nagu ei tahaks loogiliseks pidada. Meie rahva mentaliteedi uurimiseks on tähtis nimelt selle mõtteviisi iselaadi fikseerida. Seepärast asjade, eriti aga mõistete nimetuste tähenduse jälgimisel püütagu täpselt kirjas fikseerida keelejuhtide kõige saamatumaidki ja loogikavastastelt paistvaid seletusi, võimalikult neid ka murdes (transkribeeritult) esitades, (NB! selles ühenduses ütlen): v a j a d u s e k o r r a l m u i d u g i l i s a d e s o m a l t p o o l t „loogilisemaid“, selgemaid tähendusseletusi, keelejuhi sõnadest saadud mulje kokkuvõtteid (kumbagi seletust aga lahus hoides)“.

Nüüd peaks olema ilmne, missuguseks võidujooksuks kujuneb vaidlus säärast meetodit tarvitava partneriga!

Hr. T. heidab AES-le ja eriti murdekogumise juhatajale ette järgmist: 1. Kogumistöö on pikemaks veninud kui esialgu kavatsatud ja ei ole veelgi lõppenud (vt. eriti p. 3, lkd. 327-8). 2. Tööd on juhitud ja tehtud halvasti, tarvitades „mitterahuldavat“ tähestikulist sõnaküsitlust (vt. lk. 324, v. 1 jm.), on puudulikult või mitte sugugi ette valmistatud kogujaid (lk. 325, v. 1; p. 1, lkd. 326-7), otstarbekohasemat ideoloogilist meetodit on tarvitatud „võrdlemisi kaheldava väärtusega“ vahendi (ideoloogiliste sõnaoetelude) abil (lk. 325), on võimaldatud väga puudulikult selgitada murdekogudes sõnade tähendust (lk. 324, 2) ja on arvestamata jäetud liitsõnad (lk. 324, 1); kogude enamik — nagu hr. T. arvestustest näib selguvat — olevat umb. 60% ulatuses ebausaldatav ja väärtusetu ning sisaldavat umb. 25% tühikuid (vt. lk. 328). 3. Töö olevat olnud suunatud suurel määral juhataja isiklikes huvides (lk. 327, p. 2). 4. AESi juhatus ja eriti esimees olevat rahvakeele-sõnaraamatu käsikirja koostamise ja vist selle väljaandmise kõrvale jätnud ja nihutanud kogu asja muude ülesannete taha (vrd. lk. 328, v. 2 — 329, v. 1).

Sellele vastan:

1. Kui AES oma murdeuurimist a. 1921 kavatses ja 1922. a. alustas, oli Seltsi majanduslik jõud nõrk, riiklikud j. m. toetused väikesed ja ebakindlad ning uurijate kaadrid peaaegu puudusid. Seep. Selts julgiski algul asuda ainult tagasihoidlikule 10 a. kogumisele. 10 a. jooksul ja väga noorte jõududega 30 kihelkonnas Wiedemanni abil kogu eesti sõnavara läbiküsitlemine ja kohanimede, keeletekstide jne. kogumine osutus peagi AES-i juhatusesele võimalikuks ainult sel puhul, kui küsitlemine toimuks n.ö. lihtsamal korral, s. o. kui ei nõuta mitte iga üldtuntud ja tähenduselt vähem komplitseeritud sõna (näit. l a m p, i n i m e n e, j a, n ä g e m a, n o h, s i n i n e) tähenduse märkimist pikemalt eesti või võõrkeeles, vaid lubatakse (a. 1926-31) neid märkida „T. W.-ga (= tähendus nagu Wiedemannis), muidugi ainult juhtudel, „kui sõna on väga harilik ja selle tähendus kõigis punktides täiesti sama, mis Wiedemannis“ (vt. vast. instruksioone!); samuti ei nõutud iga lihtsama liitsõna (näit. k õ n e m e e s, m e i s t e r m e e s, r a t s a m e e s . . . , k a l j a n i t r o p i d, s ü d a m e t r o p i d j n e.) kontrollimist. Kui aga sõna tähendus oli keerukam või selgusetu (näit. t õ t t u, m a r r a s, l ü d i, s ö ö s t m a) või kogu sõna haruldane (m a j a j a s, j a l u, s õ u s j n e.), nõuti tähenduse põhjalikku seletust, võimaluse korral jooniste ja fotodegi varal. Et väike osa stipendiaate siin piiri ei osanud pidada, oma tööd seega hõlbustasid, et liiga sagedasti piirdusid ainult „T. W.“ märkusega, oli AES peagi sunnitud nõudeid tõstma ja pretsiseerima (kuna 10 a. töö möödumisel Seltsi aineolukord lubas tööd laiendada ja süvendada), mille tagajärjel nüüd pikemat aega (a. 1932 alates) selgitatakse peaaegu iga sõna tähendust (mis sageli tundub küll üleliigne ja koomilinegi, kui näit. hr. T. ise seletab a. 1926: k o p i k — „veneagne vaskraha üksus 1/100 rublast“, või a. 1937-38: e d a s i „edasi“, k o i t „koit“ jne.). Ka hr. T. ise on olnud, eriti a. a. 1926—28, kuid hiljemgi, nende eksijate kirjas, kes tähendust on puudulikult „T. W.-ga märkinud

või selle hoopis selgitamata jätnud (kui ta näit. a. 1937 sõna all and (i lehed) j. p. t. jätab tähenduslikult selgitamata või näit. (h)allik, -u puhul Saaremaal märgib „mingid marjad“ pro „sinikamari“). Kõik Seltsi Murdetoimkonna liikmed teavad ja võivad tõendada, kui alusetu on hr. T. väide, nagu oleks sõnade tähenduslikku külge tööjuhataste poolt „tegelikult ignoreeritud“ (vt. lk. 324, 2). Nõudeid selles osas on alati erilisel rõhutatud ja nõuete täitmist erilisel valvatud ning kogude valdav osas on neid juhtnööre ka teostatud. Need nõuete tõstmised, ideoloogilise küsitlusvahendi tarvituselevõtt, töökavade avardamine, kuid teiselt poolt asjaolu, et Seltsi toetussummad on olnud peaaegu kõigil aastail kavatses suurest väiksemad, sundisid Seltsi 10 a. möödumisel a. 1932 ja hiljemgi a. 1937 murdekogumist 2 korral laiendada ja pikendada. Sel puhul on aga Seltsi juhatus kindlasti veendunud, et kui tema viisaastaku kava teostamine soovitud määral majanduslikult võimaldatakse, siis see töö a. 1942 ka tõesti lõpeb (kus juures muidugi jätkuks meie rahvakeele edaspidise arengu jälgimine ja vähemad järelkorjandused, mis aga nõuaksid tunduvalt vähemaid kulutusi). Kui oleksid Seltsi toetused algusest peale olnud suuremad ja kindlamad, siis oleksime saanud kogujaid veelgi põhjalikumalt ette valmistada ja — suuremate stipendiumide õhutusel — neid tööle saata pikemaks ajaks ja püsivamalt, ja meie töökava oleks olnud juba teostatud. Tööd on aga nimelt viimastel kriitilistel aastatel takistanud ainelised raskused: 1938. a. loodetud riiklikust toetusest on Selts tegelikult saanud alla poole (42,6%); 1939. a. riikliku toetuse kohta puudub aga praegu Seltsil igasugune selgus. Olgu veel tähendatud, et kõigil aastail on Seltsi toetused selgunud alles aasta keskpaiku, millal töö oluline osa juba teostatud.

2. Eesti murrete kogumise juhtimisest on osa võtnud kõik meie paremad eriteadlased, kes selleks huvi on osutanud. Neid on ametisse valinud vabalt tegutsev keeleteaduslik organisatsioon. Muidugi vastav õpetlaste kaader on Eestis palju väiksem

kui Soomes, nende töökogemused alles üürikesed. Aineliste ressursside vähesuse tõttu (murdekogumise toetused on meil keskmiselt 8 korda väiksemad kui Soomes) ei ole Selts seni kunagi saanud palgata püsivat ja oma jõudu ulatuslikumalt töösse rakendavat murdekogumisetöö juhatajat, ta ei ole ka suutnud (paar viimast aastat erandiks) palgata kogude korraldajaid (Soomes on kogumise juhtimiseks ja kogude korraldamiseks vastava asutuse püsivat palgalist personaali juba mõnda aastat umb. 10 isikut ja Eesti Rahvaluule Arhiivil 5—7 isikut). Murdekogujaid on siiski ette valmistatud kõigi aineliselt võimalikkude vahenditega: on antud trükitud ja käsitsi paljundatud juhtnööre, on töö juhataja ja teiste jõudude poolt ülikoolis korraldatud murdeseminare, murdeuurimise tehnika õpetust on 75%-liselt silmas peetud allakirjutanu loenguil ja seminarides ning kogujaid on töölemineku eel instrueeritud rühmiti ja isikuti. — Et tähestikuline kogumisviis oleks vananenud ja mitterahuldav, on igale asjatundjale uudiseks. Seda tarvitatakse, ideoloogilise kõrval, igas maas, ka praegu Soomes. Need meetodid teineteist täiendavad. Ja AES oma algusaastail tarvitas tähestikulist meetodit pea ainuliselt seepärast, et ideoloogilise jaoks puudus vahend, vastav sõnastik. Praegu m. s. eelistab eelmist viimasele ka prof. Mägiste, kes nimelt on toonitanud Wiedemanni järgi kogumise tähtsust. — Ideoloogilise sõnaraamatu käsikirja täielikul kujul (kus ka sõnatähendused selgitatud) tarvituselevõtt on olnud seetõttu võimatu, et selle ulatusliku töö lõpuleviimist ei ole ükski asutus aineliselt võimaldanud. Saadi tarvitada ainult sünonüümsete või mõisteliselt seoses olevate sõnade ideoloogiliselt rühmitatud loetelusid (kus paljudel kordadel ka seletusi), millel on — selles oli töö juhtkond nimelt teadlik — see paremus, et see ei võimalda tuntud tähenduse sugereerimist ei kogujale ega keelejuhile ja sunnib tähendust jälgima põhjalikumalt. Iga sõna umbkaudne tähendus on igale kogujale selgunud ju kontekstist (kui näit. mingi tundmatu sõna esineb adraosade loetelus). Mis kogude väärtuse hin-

nangusse puutub, on hr. T. %%-ide määrad meelevaldsed ja tõestamatud. Murdekogumise juhtijate arvates meie praegustest kogudest on nõrku 10—15% (needki peamiselt 1922-27. a. kogud), rahuldavaid on 35—40% ja häid või väga häid 50% (peamiselt viimase 10 a. kogud). Umb. sääraseid väärtusvahekorrad on meil tuntud ka muudes ainekogudes. Neid kogusid on oma uurimistes hea eduga tarvitanud rida õpetlasi nii Eestis kui Soomes (Tunkelo, Kettunen, Hakulinen, Ikola j. p. t.). Et hr. T-gi tegelikult meie kogusid on paremini hinnanud, näitab asjaolu, et tema artiklid ja valminud väitekirja põhjenedavad suuremalt osalt AES-i kogudel (ilma et seal iga kord oleks eraldatud ebausutavat ainekukku usutavast). Ja lõpuks hr. T-gi esimesed (1926—1928. a.) kogud kuuluvad keskpäraste või küsitava väärtusega kogude hulka ja alles viimaste aastate (1932-38) kogud küünevad paremate tasemele. Siin tõenduseks mõni näide hr. T. töö puudustest: Harjumaal Juuru khk. sõnakogus ja tekstides a. 1927 leiame ootamatusi nagu ning, s(u)oo ja käes pro soea kää(s), pan'di perrse pro p. persse. suaja pro soada „saada“, nad ütliid, part. pl. nuustisiid pro nuustisi, illat. kirku pro kiriku(sse)*) jne., mis on ju hr. T. kodunurga (Saaremaa, Lümanda valla) murdejooni. Seega näib ehk hr. T-gi teatud aastail olevat kuulunud nende kogujate hulka, kes (hr. T. sõnadel) „tutvusid mõni päev kohapääl murdega, tegid kiirmärkmeid ja hiljem kirjutasid valmis terve murdekogu“ (vrd. lk. 324, 2). Ka pole hr. T. kõige uuemadki kogud vabad puudustest (näit. kogumistöö juhatause mitmest korraldusest hoolimata ei ole Kihelkonnal uurimiseks valitud tüüpilisema murdega küla, vaid on, hõlpu otsides, töötatud omas kodukülas, mille keel on Anseküla murde pärane jne.).

3. Ja nüüd kogumistöö juhataja „isiklikud huvid“. Kellele me lõpuks keeleainetikku siis kogume, kui mitte iga õpetlase aktuaalse uurimistöö ja õppetöö jaoks kõi-

*) Näited siin lihtsas märkimisviisis.

gepealt? Seda on tehtud muudegi keeleteadlaste soovil, ka hr. T. väitekirja huvides. Iga teade eesti keele alalt on möödapääsemata selle aine õpetaja „isiklikes“ huvides, või valitagu siis töö juhatajaks mõni komponist, sõjaväelane või vaimulik! Hr. T. lõpuks isegi mõistab (lk. 327, p. 2. lõpul) süüdistuse alusetust, aga tähendab, et „jääb kõrvalseisjale siiski mulje, et need teaduslikud tööd teataval määral on sündinud üldtarviliku (üksikõpetlase uurimistöö ja õppetöö ülikoolis ei ole siis üldtarvilik!? A. S.) murdesõnavara kogumise kulul“. Kui hr. T. on ise ses küsimuses „kõrvalseisja“, siis ärgu ta võhiklikult üldse selgeid asju segagu, mõtleb ta siin aga laiemat publikut, siis ärgu ta ise levitagu kahtlustusi vaimse tööfrondi vastu, kellel nii kui nii on ülesannete läbiviimisel raskusi!

4. Nüüd rahvakeele-sõnaraamat u küsimus. AES (nagu allakirjutanud) on alati püsinud ja püsib praegugi veendumusel, et kogutud andmestik tuleb avaldada kord trükkis sõnastikuna, tekstide koguna jm. viisil. Lahtised on ainult küsimused: a) kas avaldada kõik (vähemalt 10-ne fooliokõiteline murdesõnaraamatu väljaandmine maksaks oma 100.000 kr. ja selle ostjaid oleks kodu- ja välismaail vahest mõnikümmend) või ainult olulisem osa (nagu kavatakse Soomes ja mis meilgi oleks küllalt kulukas), b) mis kujuline see teos saaks (teatavasti pole praegu ühelgi rahval moodsat, ajanõuetele vastavat kogu keele murdesõnastikku — kas peab siis väike Eesti siin katsetama esimeseks?) ja c) millal selle töö käsikirja valmistamisele asuda (seni on AES-i muredetoimkonna enamik arvanud: enne kulukas ja pakiline ainekogumine lõpetada ja siis alles selle publitseerimisele asuda). Et sellele ettevõttele paremaid eeldusi luua, on AES, ainelistest raskustest hoolimata, palganud lõpuks (a. 1937) omale teadusliku sekretäri ja pani ka 1937. a. 1. okt. palgaliselt (100 kr. kuus) ametisse hr. Toomse, talle ülesandeks tehes Seltsi murdearhiivi korraldamise tulevase murdesõnastiku ja muredetekstide valiku jaoks. Mis teeb aga selles ametis hr. T.? 3½ kuud

hiljem, 1938. a. jaanuaris, kui Seltsi esimees ja teadusl. sekretär viibivad Soomes, tekib tal õnnetu mõtte kasutada olusid: ta tarvitab, juhatuselt luba küsimata, Seltsi protokolliraamatuid ja muid akte ning sepitseb Seltsi palgalise ametnikuna Seltsi vastu ilma allkirjata kaebekirja (milles avaldatud seisukohti ta Seltsi organitele pole esitanud, kuigi tal selleks oli õigus ja kohuski) ja annab selle üle Haridusministeeriumi Kunsti ja Teaduse Osakonna direktorile!! Muidugi ükski asutus Eestis niisuguseid kaebusi ei arvesta ja seep. saadabki Hamini K. ja T. Osak. selle paberi 23. V 38 (nr. 16) edasi E. Teaduste Akadeemiale. Akadeemia mõistagi talitab siin õieti ja ei anna asjale ametlikku käiku (Ak. lp. president prof. Schlossmann ja humanitaarsektsiooni esimees prof. Kant kaebekirja puhul tähendavadki allakirjutatule, et see kiri pole üldse registreeritud, vaid kuulub paberikorvi või põletamisele!). Kui Emak. S-il 1938. a. sügisel selgub, et Seltsi peale on kaevatud ja kes on kaebekirja autor, on muidugi hr. T. sunnitud Seltsi ametist lahkuma ja tema teguviisi kohta võtab Seltsi juhatus (ilma ainsagi vastuhäälleta) 26. XI 38 vastu resolutsiooni: „Juhatus peab M. Toomse talitusviisi (s. o. vastava nimeta kirjaga pöördumise ehk — tema enese sõnade järgi — informatsioonilise materjali andmise Haridusministeeriumi Kunsti ja Teaduse Osakonna juhatajale) lubamatuks ning sündmatuks ja peab tarvilikuks, et M. Toomse vabanduks AES-i esimehe kui Seltsi esindaja ees mõlema abiesimehe juuresolekul.“ Seda vabandust pole seni järgnenud. Eraldi Akad. Emak. S-i Murdetoimkond (20. I 39)* deklareerib, et „M. Toomse hinnang murdekogumistöö kohta on ühehäälselt ja sihilik“ ja „M. T. poolt esitatud väited on tihti pahatahtlikud“ (järgn. üksikasj. põhjendused).

Nüüd, kui hr. T. sammud olid avalikuks tulnud, AES-i organite poolt selgitatud ja vastavalt hinnatud, otsustab viimaks ka hr. T. ise avalikult selle kaebekirja (teatud

muudatuste ja lisanditega) avalikkusele esitada, nagu nüüd „Varamu's“ loeme.

Ja kogu selle kõlbeliselt selgesti hinnatava ja omasuguse taktitundega toimingu tõttu on hr. T. ise nüüd osutunud nimelt selleks isikuks, kes on AES-i murdekogumise viimaseil, otsustavail aastail, asunud kogu töö jätkamist ning lõpetamist, siis ka rahvakeele-sõnaraamatu väljaandmist takistama ja kahjustama. Hr. T. sammuga huvitaval kombel paralleelselt on tekkinud mingil muul asutusel kavatsusi AES-ilt üle võtta Seltsi poolt algatatud ja lõpule lähedale viidud murdeuurimise tööd ja selle töö (mida AES-is on juhutatud tasuta, aumetiliselt) juhatajaks määrata nimelt hr. Toomse palgaga 200 kr. kuus! Ja sellest kõigest siis viimaks on tuletada ka need üldtuntud katsed Ak. Emakeele Seltsi iseseisvust lämmitada!

Lõpuks veel mõni faktiline selgitus. Hr. T. tsiteerib pikalt minu kolleegi ja sõbra prof. J. Mägiste seisukohti. Tervitatavalt on meil mõlemal, nagu see teadlastele loomulik, erinevaid arvamusi (mida J. Mg. on alati tänuväärse otsekohesusega esitanud), kuid need ei ole sugugi säärases vastuolus ega selles valguses, nagu paistab hr. T. artiklist. Pealegi ei ole prof. Mg. neid suletud eriteadlaste ringis väljendatud vaateid sugugi lubanud hr. T-l tsiteerida allkirjata kaebuses ega volitanud teda neid kasutama ajakirja veergudel. — Hr. T. ka väidab, et „murdekogumise juhataja, prof. Saareste selja taga oli seltsi liikmete enamus, mille moodustasid juhatajat nähtavasti usaldavad mitteasjatundjad seltsi liikmed ja suurem osa prof. Saareste juures eesti keelt õppivaid üliõpilasliikmeid“. Siin märgin, et AES-i liikmeiks on kas eesti keelt ülikoolis õppivad isikud, ülikooli lõpetanud või vähemalt täieõiguslikud emakeele-õpetajad ning peaaegu eranditult kogu meie kvalifitseeritud keeleteadlaste pere. Viimased on töömeetodite kohta alati oma arvustavat sõna avalikult esitanud, töö edu vastuvaitlematuks kasuks, ja nimelt hr. T. on nende seas olnud see, kes kõige enam on — vähemalt avalikult — vaikinud. Ja allakirjutanu

* Sellest otsustamisest pole allakirjutanu osa võtnud.

on igakord olnud valitud Seltsi esimeheks kinnisel hääletusel ja Murdetoimkonna juhatajaks ühel häälel.

Märkus: Ilmub vaidluse korras.
Toimetus.

ÕIENDUSEKS.

„Varamu“ toimetuselt on mulle antud kasutada 1 lehekülge õiendusiks, mistõttu saan anda ainult mõne näite prof. Saareste väidete paikapidamatuses, sest kõigi tõis- asjade jaluleseadmiseks vajaksin vähemalt 10 lk.

Võetagu näiteks esimene minu „viga“. Prof. S. imestab, kus on see enamik asjatundjaid, kelle volitusel olen sõna võtnud, sest kõik eriteadlased olevat temaga „kas täiesti või peaaegu ühel meele“, ja loetleb nimesid. See on prof. S. poolt suur julgus seda veel avalikult väita pärast tsitaatide toomist minu artiklis. Ka mina loetlen: 1. prof. Mark oma kirjas ETA-le on tunnistanud minu arvustuse õigustatuks; 2. prof. Mägiste volitab (suuliselt 19. IV 1939) mind kinnitama, et ta pooldab sisuliselt allakirjutanu arvamusi ja et ta on keeldunud koostööst AES-iga päämiselt sel põhjusel, et talle ei ole vastuvõetav prof. S. ja tema pooldajate käsitused murdekogumisest ja selle suunitlusest, pärast seda, kui ta koosolekust-koosolekusse oli toonitanud AES-i tarvidust arvestada minu arvustust; 3. mag. Ariste teatab sisulisest ühinemisest minu arvustuse ja hinnangutega; 4. mag. Raun on pärast prof. Mägiste eemalejäämist juhtinud tähelepanu samadele asjaoludele. Ja ülejäänud? Hindan kõrgelt dr. Linnuse ja dr. Ränga asjatundmist etnograafias, mitte lingvistikas. Ja isegi nende kohta ei saa prof. S. enese täielikku pooldamist väita. Jääb järele ainult tegeliku koolitöö alal asjatundja õpetaja A. Kask. Loodetavasti sellest piisab! Niimoodi on lugu ka teiste prof. S. väidetega.

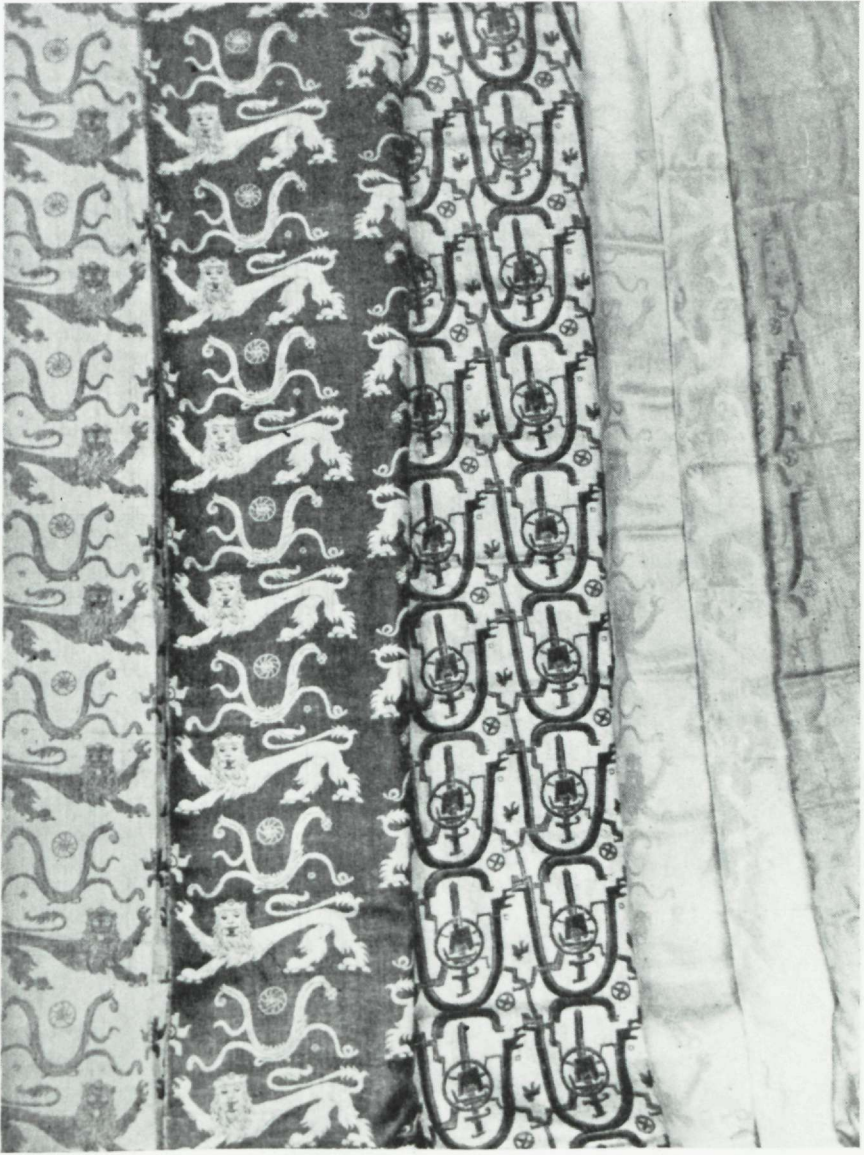
Peatun siin veel prof. S. katse juures asja viia isiklikkuse pinnale ja õiendan ainult mõnda sellelt alalt. Seegi annab mõnel määral pildi prof. S. väidete väärtusest.

Prof. S. väidab, et ma oma artiklis ja uurimuses olen kasutanud AES-i materjale,

mis tõendavat, et ma neid kõrgemalt hindan, kui seda olen teinud oma arvustuses. Kuid mu tööd on häälikuloolis-morfoloogilised ja AES-i kogusid arvustasin leksikoloogilisest seisukohast. Siin on suur vahe. Seda teab muidugi ka prof. S., kuid ta moonutab tahtlikult.

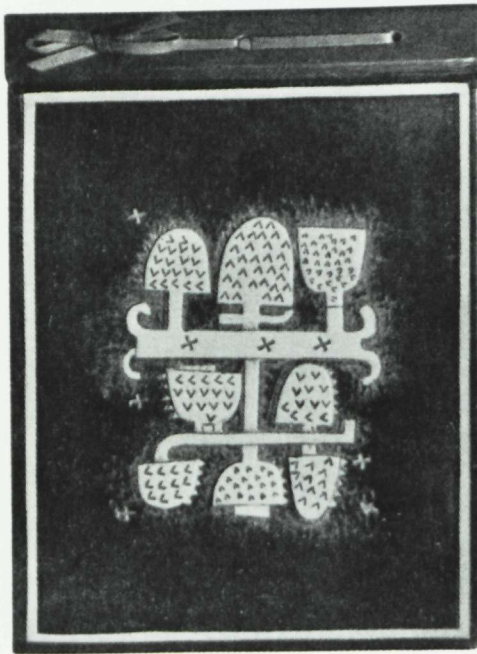
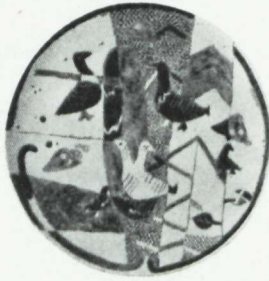
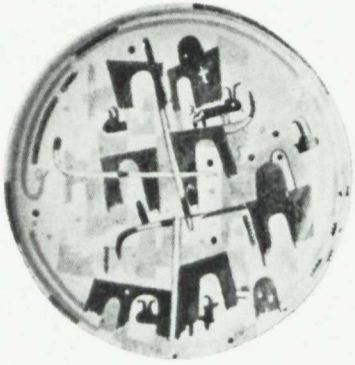
Prof. S. opereerib minu 1927. aasta murdekoguga. Tähendatagu, et ma tollal kogusin ilma mainimisväärse ettevalmistuseta (s. o. prof. S. ettevalmistusega) ja alles 1929. a. sain Helsingis ettevalmistust transkriptsiooni ja murdekogumistoodika alal. Seda möönab ju prof. S. ise, üteldes, et minu kogud 1926.—1928. a. on nõrgad ja alles hiljem hääd. (See ju ometi tõendab, et prof. S. ettevalmistus pole küllaldane!) Kuid isegi need minu nõrgad kogud on hinnatud I järku kuuluvaks. Missugused on siis need teiste kogud, mis hinnati II ja III järku kuuluvaks? Viimased on päalegi enamuses. Kas prof. S. ei tõenda siin ise minu väidete õigust? Ms. nende mõnede näidetega, mis prof. S. minu Juuru kogust tsiteerib, teeb ta eesti keele professorile lubamatuid vigu: näit. pidades s(u)o o ja Kihelkonna murdekujuks ja s o e a (õigem s o j a) Juuru omaks.

Artikli lõpupoolel on maalitud minust hirmuäratav pilt. Kas see pole liiga must selleks, et olla usutav? Kinnitan siinkohal vaid: mina pole olnud mingi salajase kaabeaktsiooni algataja ega ole mingit kirja saatnud Hamini K. ja T. Osak. direktorile. Kui prof. S. väidab teisiti, siis on see vale. Kui Hamini dir. tundis huvi murdekogumise vastu, siis oli tal seks eriline õigus ja kohustuski AES-i poolt algatatud kokkuleppe alusel, mille järgi Hamini K. ja T. Osak. dir. pidi astuma lähemasse kontakti murdekogumise juhtimisega ja omama umb. AES-i murdetoimkonna liikme õigusi. Kujukalt iseloomustab prof. S. väiteid lause: „lp. president prof. Schlossmann ja humanitaarsektsiooni esimees prof. Kant kaabe-kirja puhul tähendavadki allakirjutanule, et see kiri pole üldse registreeritud, vaid kuulub paberikorvi või põletamisele!“ Mõlemad teadusmehed tõendavad (19. IV

Adamson-Eric

*Tapeedi-rüüded Administ-
ratsioonihoonetele, 1938*

Adamson-Eric

*Portselanmaali ja nahk-
köiteid, 1937—39*

1939.), et see on v a l e. Võib-olla oleks tsi-
teerituilgi mainitud passuse kohta midagi
ütelda. — Lõpuks: tagamõttelised viited
ühenduses „mingi muu“ asutuse kavatsus-
tega, 200-kr. kuupalgaga ja minu nimega.
Ma ei tea, mida prof. S. siin mõtleb. Võib-
olla seda, et tema ise 1938. a. kevadel esi-
tas ETA-le motiveeritud kirjaliku ettepa-
neku, et edaspidi kogu AES-i murdekogu-
mine ja uurimistöö korraldataks sihtasutu-
seks juhatajaga 200 kr. kuus. Ms. esitas
prof. S. mainitud AES-i murdekogumisest

kõrvalejätva ettepaneku ETA-le AES-i ju-
hatusegi teadmata. Alles 1938. a. sügisel tut-
vus AES-i juhatus sellega tagantjärele ja
asus pooldavale seisukohale. Võib-olla on
seda ETA-s arutatud ja küsimusse tulevate
tööjõudude nimesid mainitud. Kuid kind-
lasti olen mina ses asjas vähem „süüdi“ kui
prof. S.

M. TOOMSE.

M ä r k u s: Küesolevaga lõpetame vaidluse.
Toimetus.

VARAMU RINGVAADÉ

Eesti proosa- ja näitekirjanduse tõlkeist võõrkeeltesse

Meie kultuuri, eriti ilukirjanduse välispropagandast on olnud sageli kõnet koosolekuil, kus päevakorras figureerivad rahvuskultuuri tõstmise ja arendamise küsimused. Kuid sõnadest tegudeni on alati kaunis pikk maa. Selle vahe võitmiseks kulub sageli aastaid ja aastakümneid. Meie kultuuri välispropagandat pole korraldatud küllalt intensiivselt ega kavakindlalt, nii nagu seda peaks tegema väikerahvas, kelle keelepiirid on kitsad. Või pigemini — seda pole üldse nimetamisväärselt korraldatud. Tõlgete küsimus ja tungimine võõrkeeltesse on jäetud iga kirjaniku enda ülesandeks ja mureks.

Meie kirjandus on iseseisvuse ajal jõudsasti kasvanud nii kvaliteedilt kui kvantiteedilt. Meil ei tarvitse sugugi enam häbeneda oma kirjanduse kunstilise taseme pärast. On isegi väidetud, et meil ilmub suhteliselt rohkem väärtteoseid kui vanema kultuuriga rahvastel. Kuid need kirjanduslikud kõrgsaavutused on jäänud ainult meie endi nautida ja imetella. Nende rahvusvahelisele kirjandusturule käibeleminekut takistab keeleküsimus.

Vähe leidub suurrahvaste kirjandusehuviliste seas ja kirjandusringkondades isikuid, kes oskaksid nii hästi eesti keelt, et neil tekiks püsivam huvi meie kirjanduse vastu, huvi, mis sunniks neid meie kirjandust tõlkima. Ometi ilmub aga igal rahval rohkesti keskpärast ja halbagi tõlkekirjandust, mille tõlkimine ja kirjastamine ennast majanduslikult õigustab. Nii ei saa meie kirjanduse vähese tõlkimise põhjuseks olla majanduslikud kaalutlused,

vaid ainult kohaste ja küllaldaselt keelt oskavate tõlkide puudumine võõrrahvaste kirjastuste juures. Kui see puudus suudetakse kõrvaldada, siis peaks meie ilukirjandusel olema avaramad teed rahvusvahelisele raamatuturule pääsmiseks, mõne suurrahva keele vahetalitusel.

Et meie kirjanduse paremail teosel võõrkeeltes võib menu olla, seda tõendavad üksikud juhuslikult tehtud tõlked mitmesse eri keele. Asjatundlikul ja kavakindlal juhtimisel peaks aga meie kirjanduse tõlkimisel saavutatama palju suuremat ning ulatuslikumat edu. Sellest küsimusest peaksid olema huvitatud kõik, kellel seisab südamel meie kultuuri tutvustamine ja levitamine. Eriti aga peaks sellest huvitatud olema meie kirjanikkond.

Peaageu niisama tähtis kui pidevalt luua väärtteoseid, on hoolitseda ka nende võimalikult laialdase ja suure leviku eest. Kirjandusteos pole mingi omaette ühekiilne väärtus, vaid tema mõju ja tähtsus tõuseb pöördvõrdeliselt levikuga. Iga kirjandusteose looja võib tunda alles siis rahuldust, kui tema vaimusünnitus on leidnud tee paljude kaasinimeste mõtte- ja tundemaailma selle mõjustamiseks. Suure leviku võivad aga kirjandusteosed saavutada ainult rahvusvahelisel raamatuturul. Sinna pääsmine peaks olema meie kirjanduse üks tähtsamaid ja olulisemaid ülesandeid.

Meil oleks vaja iga rahva juures samasuguseid kultuuri pioneere-propagandiste, nagu neid peaaegu kõigil rahvastel on meie juures. Meil on nii mõndagi tuntud kirjanikku ja kultuurtegelast süüdistatud küll soome, läti, inglise ja prantsuse haiguses,

rääkimata saksa-tõvest, mis omal ajal kadakluse näol oli massiliselt levinud otse taudina. Tänu neile pioneeridele on meie keele tõlgitud palju üsna keskpäraselt ja kesist kirjandust ka neist keeltest, mida üldiselt tuntakse võrdlemisi vähe. Ka meil peaks olema rohkesti seesuguseid kultuuri ja kirjanduse pioneere teiste rahvaste juures.

Kuid küsigem, mida oleme teinud nende soetamiseks?

Meie kirjanike läbikäimine teiste rahvaste kirjanikega on olnud võrdlemisi elav, on tehtud vastastikuseid külaskäike ja loodud häid suhteid, kuid need suhted on tulnud enam kahjuks kui kasuks meie kirjanduse üldbilansile, sest meie mehed on sattunud vaimustusse sageli vägagi keskpärasest muulaste loomingust ning on innukalt hoolitsenud nende teoste eesti keele tõlkimise eest, kuna külalislahked ja sõbralikud välismaalast kirjanikud pole katsunud üldse samaga vastata. Nemad on meie sulemehi suutnud rohkem võluda ja veenda kui meie omad neid.

Teiseks, Tartu ülikool seisab keelelektorite vahetuses väga mitme rahva ülikooliga. Meie ülikooli juures töötavad õppejõududena mitme rahva teadusmehed. Paljud neist on siin vilbides eesti keele küllaldaselt ära õppinud, aga kui palju neist on saanud meie kultuuri ja kirjanduse tõsisteks sõpradeks ja pioneerideks oma rahva juures ja kui palju oleme ise selleks kaasa aidanud? Mainida võiks vahest ainult professor Csekey'd, kes, siirdunud tagasi Ungarisse, on seal näidanud oma suurt eestisõbralikkust ja teinud tänuväärset tööd eesti kirjanduse tõlkimise ning tutvustamise alal meie lõunahõimlaste juures. Teiste, nii meie oma välismaade ülikoolide juure komandeeritud kui ka võõraste, Tartus viibinud õppejõudude töö eesti kirjanduse ja kultuuri tutvustamiseks pole olnud kuigi ulatuslik. Kuid kas oleme ise, kas on meie kultuuripropaganda organisatsioonid selleks kõik teinud, et nende tööd soodustada ja õhutada? Kas me oleme vähegi katsunud neid võimalusi kasutada ja rakendada?

Me vahest oleme liigagi tugevad ene-

sekriitikud ja iga eesti asja alahindajad ning võõra austajad. See voores ei tule alati meile kasuks. Noore kultuurrahvana oleme pidanud rohkesti võõrastelt laenama. Meil on koostatud võrdlemisi täpsed nimestikud selle kohta, mida eesti keele on tõlgitud soome, ungari, prantsuse, tšehhi, rootsi, taani, läti jt. keeltest, kuid sellest, mis on tõlgitud eesti kirjandusest võõrastesse keeltesse, pole meil kuskilt leida ühtki nimekirja. Juba see tõsiasi kõneleb omaette selget keelt.

Meie oludes pole aga selle nimestiku koostamine sugugi kerge ega lihtne. Täielise nimestiku saamiseks peaksime kõik vastavate maade arhivraamatukogud põhjalikult läbi töötama. Et aga seesugune nimestik on hädavajalik, kui tahetakse asuda eesti kirjanduse kavakindlale välispropagandale, on täiesti selge.

Katsume siin anda käepärasest olevail andmeil võõrkeeltesse tõlgitud eesti kirjanduse esialgsegi loetelu. See nimestik ei saa kuidagi pretendeerida täielikkusele, vaid tahab rahuldada esialgset hädatarvet või pigemini provotseerida mõtte liikuma panemist. Asjaosaliste poolt võetakse sellest hiljem täiendamise teel kujundada põhjalik nimestik.

Piirdugem esialgu ainult proosapalade ja näidendite tõlgete märkimisega. Üksikute luuletõlgete registreerimine viiks nimestiku pikale ja koormaks liiga ajakirja piiratud ruumi. Luuletuskogude tõlkeid on ilmunud aga ainult üksikud. Teadaolevaist mainigem: H. Visnapuu „Amores“ Igor Severjanini venekeelses tõlkes, G. Suitsult ja M. Underilt valikkogud J. Šumakovi venekeelses tõlkes ja M. Underi ning J. Barbaruse valikkogud H. Dreseni esperantokeelses tõlkes. Peale selle on ilmunud üksikuid väiksemaid antoloogiad soome ja saksa keeles ning praegu on ilmumas Alfr. Kempe ulatuslikum eesti luule antoloogia läti keeles. Meie tähtsamate luuletajate üksiklaule on aga tõlgitud esperanto, juudi, leedu, läti, prantsuse, rootsi, saksa, soome, vene, ungari jt. keeltesse. Rahvalaule ja muinasjutte on tõlgitud rohkesti soome, saksa jt. keeltesse.

Teadaolevad proosa- ja näidendite tõlked on aga järgmised:

1. Hendrik Adamson: „Roheline sisalik“, „Metsatalu“ ja „Auli“ — esperanto keeles;
2. Eduard Bornhöhe: „Tasuja“ — soome keeles;
3. August Gailit: „Toomas Nipernaadi“ (sisaldab novellid: „Parvepoiss“, „Toomas Nipernaadi“, „Pärilidepüüdja“, „Valged ööd“, „Päev Terikeste külas“, „Kaks svirilindu paabukest“ ja „Seeba kuninganna“) on ilmunud saksa, läti, leedu ja hollandi keeles; „Pärilidepüüdja“ — poola ja esperanto keeles; „Valged ööd“ — esperanto keeles; „Libahunt“ — esperanto keeles; „Taevaskoja asunik“ — vene ja leedu keeles; „Meri“ ungari, saksa ja hollandi keeles; „Viimne romantik“ — prantsuse keeles; „Peetrus Kuppelvaar“ — ungari, saksa ja vene keeles; „Punased hobused“ ja „Tema Kuninglik Kõrgus“ — ungari keeles; „Isade maa“ — saksa keeles.
4. K. A. Hindrey: „Neero“ — läti keeles.
5. Juhan Jaik: „Sepp“ — soome keeles.
6. August Jakobson: „Hundid“ — prantsuse keeles.
7. Richard Janno: „Metsmees“ — soome keeles.
8. M. Jürna: „Esimesed langenud“ — läti keeles.
9. Alb. Kivikas: „Tilulilulii“ — soome, ungari, läti ja prantsuse keeles; „Pillimees“ — soome ja ungari keeles; „Sookaelad“ — ungari keeles; „Suure vee ajal“ — soome keeles; „Verimust“, „Muna“, „Piimluik“, „Korjus“, „See oled sa ise“ ja „Lendavad sead“ — esperanto keeles; „Omale maalapike“, „Hiinlane“, ja „Punane ja valge“ — soome keeles; „Söömar“ — ungari, läti ja esperanto keeles; „Ema“ — vene ja esperanto keeles; „Lätlane“ — saksa keeles; „Logard“ ja „Üle soo“ — ungari keeles.
10. August Kitzberg: „Tuulte pöörises“ — soome, vene ja läti keeles; „Punga Mart ja Uba Kaarel“ — soome keeles ja „Vana vanaga, noor noorega“ — soome keeles; „Libahunt“ ja „Neetud talu“ — läti keeles.
11. Fr. R. Kreutzwald: „Kalevipoeg“ — soome, ungari, saksa, vene, läti, prantsuse, inglise, itaalia ja juudi keeles; „Eesti rahva ennemuistsed jutud“ — saksa, läti ja inglise keeles.
12. Jaan Lattik: „Suriija“ — prantsuse keeles.
13. Juhan Liiv: „Igapäevane lugu“ — ungari, vene ja esperanto keeles; „Peipsi peal“ — ungari ja esperanto keeles; „Tuikene“, „Sellest eeskujulikust talumehest“, „Kui mina Eesti rahva rahvusliku mõtte peale mõtlen“, „Kas rahvas kaob“, „Sina pead“, „Töö“, „Algupärane mõte“, „Kuulus mees“, „Ootajad“ ning „Eesti au ja eesti õigus“ — ungari keeles.
14. Oskar Luts: „Kirjad Maariale“ ja „Kevade“ II — katkendeid esperanto keeles; „Paunvere“ ja „Mahajäetud maja“ — läti keeles; „Kingsepad“ — saksa keeles; „Kapsapea“ ja „Pärijad“ — soome keeles.
15. Mait Metsanurk: „Ümera jõel“ — soome keeles; „Algus“ — vene keeles; „Peremees ja sulane“ — ungari ja prantsuse keeles; „Pyramus ja Thisbe“, „Elu murrab sisse“, „Proua Dagmari eelmäng“, „Iäbi tule“ ning „Rahu ja üksmeel“ — ungari keeles; „Haljal oksal“ — läti keeles; „Jumalata“ — vene keeles ja „Arraste & Pojad“ — katkendeid esperanto keeles; „Kreebs“ — läti keeles.
16. Reed Morn: „Andekas parasiit“ — katkendeid esperanto keeles.
17. August Mälk: „Mere annid“ — prantsuse keeles; „Jutte lindudest“ — rootsi keeles; „Meeste vahel“ — läti keeles.
18. O. H. Münther: „Üks nendest“ ja „Jubilar“ — ungari keeles.
19. Jakob Mändmets: „Katkiraiatud kaljas“ — ungari, läti ja esperanto keeles; „Körts“ — ungari keeles ja „Ema“ — vene keeles.
20. Jaan Oks: „Küla“ ja „Tume inimeselaps“ — soome keeles.

21. Jüri Parijõgi: „Sadamas“ ja „Vabrikutont“ — läti keeles; „Laevapoisi päivilt“ — soome keeles; „Teraspoiss“ — poola ja soome keeles.
22. Jakob Pärn: „Oma tuba, oma luba“ — soome ja rootsi keeles.
23. Hugo Raudsepp: „Mikumärdi“ — soome ja läti keeles ning „Kohtumõistja Simson“ — katkendeid esperanto keeles.
24. Richard Roht: „Särg-Jakob ja tema hobune“ — vene keeles; „Tundmatu maa“ — vene ja esperanto keeles; „Viimne lüli“ — saksa ja esperanto keeles; „Õine vikerkaar — esperanto keeles.
25. Karl Rumor: „Ummikpimedus“ ja „Lumiste kõrguste poole“ — katkendeid esperanto keeles.
26. Johannes Semper: „Karikakar“ — prantsuse keeles.
27. Lilli Suburg: „Liina“ — soome keeles.
28. Ernst Särgava-Peterson: „Tulge appi“ ja „Hõiskama Jaagup“ — esperanto keeles.
29. A. H. Tammsaare: „Tõde ja õigus“ I — soome, vene, saksa, läti ja katkendeid esperanto keeles; „Tõde ja õigus“ II — saksa ja läti keeles; „Tõde ja õigus“ III, IV ja V läti keeles ning „Tõde ja õigus“ V soome keeles; „Kõrboja pere-mees“ — soome, ungari, saksa, läti ja rootsi keeles; „Tähtis päev“ — soome, läti ja vene keeles; „Armastus“, „Kaaren ja pojad“ — esperanto keeles; „Pöialpoiss“ — poola ja saksa keeles; „Mäetaguse vanad“ — esperanto keeles ning „Üle piiri“ — katkendeid esperanto keeles; „Juudit“ — rootsi keeles; „Ma armastas in sakslast“ ning „Elu ja armastus“ — saksa keeles.
30. A. Tassa: „Põrgunaid“ — esperanto keeles ja „Kadaara sead“ — saksa keeles.
31. O. Truu: „Koolitatud poeg“ — ungari keeles.
32. Friedebert Tuglas: „Asuja“ — soome, vene, läti ja esperanto keeles; „Hingemaa“ — vene, soome ja läti keeles;
- „Oma päikese poole“ — esperanto keeles; „Unede kuristik“, „Lillelises infernos“, „Midia“, „Vilkuv tuli“, „Õhtu taevas“, „Inimsööjad“, „Teile ja ise-enelele“ ja „Õnne saar“ — soome keeles; „Jumala saar“ — katkendeid soome keeles; „Laul näljale“ — vene, läti ja leedu keeles; „Kätkilaul“ ja „Kolgata teel“ — esperanto keeles; „Toome helbed“ — soome ja vene keeles; „Suve õõ armastus“ — soome ja läti keeles; „Maailma lõpus“ — soome, ungari, saksa, läti ja esperanto keeles; „Vabadus ja surm“ — soome ja ungari keeles; „Popi ja Huhuu“ — soome, saksa, läti, prantsuse, inglise ja esperanto keeles; „Kuldne rõngas“ — soome, ungari ja esperanto keeles; „Merineitsi“ — itaalia (?) keeles; „Kangastus“ — soome ja esperanto keeles; „Inimese vari“ — soome, saksa, läti, vene ja esperanto ja katkend leedu keeles; „Taevased ratsanikud“ — soome ja esperanto keeles; „Õhk täis on kirge“ — inglise keeles; „Nägemused“ — soome ja vene keeles; „Veterannal“ ja „Päevad“ — saksa keeles; „Haab“ — saksa ja leedu keeles; „Väike Illimar“ I — kaks katkendit saksa ja üks katkend läti keeles; „Kriitiline intermezzo“, „Aja vaim“, „Soome sild“, „Lühike eesti kirjanduslugu“ ja „Marginaalia“ — soome keeles, nendest „Marginaalia“ ainult osaliselt; „Eesti raamatu arengust“ ja „Eesti uuem ilukirjandus“ — läti k.; „Kaldasel teel“ — vene ja esp. k.
33. Peet Vallak: „Vihapull“ — läti ja prantsuse keeles; „10 omnibus 10“ — rootsi keeles; „Maanaine“ — uuskreeka keeles; „Viis vana ruuna“, „Relvad vastamisi“ ja „Mees mehe vastu“ — läti keeles.
34. Eduard Vilde: „Laada lelled“, „Rõugearmid“, „Punane mulk“, „Lihavõtte musu“, „Paula pulm“, „Nende poeg“, „Viimne õõ“ ja „Mustad leegid“ — saksa keeles; „Doora Osol“ — läti keeles; „Peu käsiraha“ — vene keeles; „Kännud ja käbid“, „Kuhu päike ei paista“, „Asunik Woltershausen“, „Kur-

jal teel“, „Jõulumees“, „Tooma tohter“ ja „Sõber“ — läti keeles; „Mihkli vurd“ ja „Koidu ajal“ — soome keeles; „Ma tulen taevast ülevalt“ — saksa, vene ja prantsuse keeles; „Seadusemees“ — soome ja saksa keeles; „Griša kummaline unelm“ — soome ja saksa keeles; „Nimekiri“ — soome ja saksa keeles; „Liha“ — soome ja saksa keeles; „Mahtra sõda“ — soome keeles kaks trükki ja katkendeid esperanto keeles; „Leib“ — ungari ja vene keeles; „Kupja-Kaarli adjustaadid“ — ungari, vene ja läti keeles; „Pisuhänd“ — soome, saksa ja tšehhi keeles; „Mäeküla piimamees“ — soome ja ungari keeles ning katkendeid esperanto keeles; „Casanova jätab jumalaga“ — läti ja prantsuse k.; „Kondivalu kõrtsirahvas“ — saksa ja läti keeles.

See olekski kõik. Kui me siia juure arvaksime veel Hella Vuolijoe soome keeles ilmunud näidendid, mis tõlgitud eesti ja ka teistesse keeltesse, siis oleksime tõlgitud autorite poolt „jännist“ väljas!

Kui me aga eespool esitatud nimestikku katsuksime veidi sisuliselt süveneda, mis on küll raske, siis ei pakuks see kuigi rõõmustavat pilti. Kõiki meie autoreid kõlgisse mainitud võõrkeeltesse on kokku tõlgitud ümmarguselt 19.000 keskmist meie ilukirjandusliku teose lehekülge, seega kokku umbes 48 neljasaja-leheküljelist raamatut ning see kõik on üle poolesaja-aastase kultuuripropaganda, hõimu- ja naabrusuhete arendamise viil. Kas mitte peaaegu igast eespool-mainitud keelest üksikult pole eesti keele rohkem tõlgitud?

Meie ilukirjanduse väljaveomaana lehekülgede arvult on esikohal Läti, umbes 5140 lehekülge, sellele järgnevad hõimuma Soome — 4400 lehekülge, siis Saksa — umbes 3300 lk., Vene — üle 1400 lehekülge ja Ungari — ligi 1200 lk., kuna kõigisse teistesse keeltesse on meie kirjandust tõlgitud kaugelt alla tuhande lehekülje.

Lehekülgede arvult on kõige rohkem tõlgitud A. H. Tammsaaret — kokku kõigisse keeltesse ligi 7000 lehekülge, seega

üle ühe kolmandiku kogu eesti keelest tõlgitud lehekülgede arvust. Üksikteoste arvult on tõlgitud kõige rohkem Fr. Tuglast — 39 teost, ümmarguselt 1300 lehekülge, ja Eduard Vildet — 31 teost, üle 2600 lehekülje. Ed. Vilde kohta peab tähendama, et ta on mitmed oma teosed kirjutanud saksa keeles, mis siin on arvestatud tõlgetena.

Kõige rohkem tõlgitud eestikeelseks teoseks on olnud Fr. R. Kreutzwaldi „Kalevipoeg“, mis seni on ilmunud 9 keeles. „Kalevipojale“ järgnevad Fr. Tuglase „Popi ja Huhuu“ ning „Inimese vari“, mis on tõlgitud 6 keele, siis sama autori „Maailma lõpus“, mis on tõlgitud 5 keele. Vilde võõrkeelele on tõlgitud veel A. H. Tammsaare „Tõde ja õigus“ I, kui me võtame arvesse ka esperanto keele tõlgitud katkendid, ja sama autori „Kõrboja peremees“. Nelja võõrkeelele on tõlgitud A. Gailliti „Toomas Nipernaadi“ ja Fr. Tuglase „Asuja“. Kolme võõrkeelele on suutnud tungida aga A. Gailliti „Meri“ ja „Peetrus Kuppelvaar“, A. Kivika „Tilulilulli“, A. Kitzbergi „Tuulte pööris“, Fr. R. Kreutzwaldi „Eesti rahva ennemuistsed jutud“, Juhan Liivi „Igapäevane lugu“, J. Mändmetsa „Katkiraiatud kaljas“, Fr. Tuglase „Laul näljale“, E. Vilde „Ma tulen taevast ülevalt“, „Kupja-Kaarli adjustaadid“, „Pisuhänd“ ja „Mäeküla piimamees“. Teisi eespool-loeteldud teoseid on tõlgitud ainult ühte ja kahte võõrkeelele. Keeleliselt kõige laiemale alale peale „Kalevipoja“ on suutnud tungida Fr. Tuglas, kelle teoseid on tõlgitud 10 võõrkeelele. Temale järgneb August Gaillit, kelle teoseid on tõlgitud 9 võõrkeelele. Eduard Vilde ja A. H. Tammsaare teoseid on tõlgitud 8 võõrkeelele. Järgnevad A. Kivikas tõlgetega 7, Mait Metsanurk 6 ja Peet Vallak 5 võõrkeelele, kuna teiste autorite teoseid on tõlgitud nelja ja vähem võõrkeelele.

Peale eesmainitud teoste on ajakirjanduses vilksatanud teateid veel mõningate eesti näidendite (H. Raudsepa, A. Mälgu jt.) tõlgete lavastamisest, peamiselt küll Soomes ja Lätis. Andmed nende tõlgete trükkis ilmumise kohta aga puuduvad. Küllap need

säilivad käsikirjadena vastavate teatrite arhiivides, nagu ka meie teatrite kogudes on rohkesti tõlkeid näidendeist, mis pole eesti keeles trükkis ilmunud.

Ajakirjanduses on vahel ka mainitud, et ühe või teise kirjaniku mõninga töö vastu tuntakse välismaal suurt huvi ja autorilt on palutud tõlkimisluba, kuid nende teoste tõlgete trükkis ilmumisest pole olnud hiljem teateid. Kas otsitakse nendele alles kirjastajat või ootavad need tõlked poolleijäänult tõlkija laualaekas valmimist, pole teada. Palju ei suudaks aga nendegi ilmumine muuta ülalesitatud kurvailmelist pilti.

Nagu kokkuvõttes näeme, on meie väikene ilukirjanduslik eksport sisult kirju, keelte alalt väga laialipillatud ja killustatud ning kannab kõigiti juhuslikkuse ilmet. Intensiivsem koondumine mõnele üksikule üldtuntud suurraha keelele, milledest teevad tõlkeid paljud väikerahvad, peaks andma kõigiti paremaid tulemusi.

Praegu oleks ülim aeg hakata mõtlema ka kirjandusliku väliskaubanduse bilansi koostamisele. Vahest tuleb siis ükskord aeg, kus me võime selle viia ka tasakaalu, nagu oleme seda suutnud teha juba mitmete teiste alade bilansside puhul. Ennekõike on aga vaja selgust, teadlikkust ja kavakindlat asja arendamist. Me pole oma kirjandusega kaugeltki enam alaealised, kelleks peame end esijoones ise, ja selletõttu peavad meid selleks ka teised lähemad ja kaugemad hõimlased ning naabrid. Peame muutuma sel alal aktiivsemaks, enesekindlamaks ja pealetungivamaks, siis võime saavutada ka paremaid tagajärgi oma kirjanduslikus ekspordis. Et need tagajärjed meie rahvale, vaimsele kultuurile, eriti aga loovatele isikutele suureks kasuks on, selles ei kahtle keegi. On juba saabunud aeg, et meid välismaal tutvustaks või, munade, peekoni, põlevkivi, sportlaste ja maletajate kõrval ka raamat!

P a u l A m b u r .

Välispoliitiline ringvaade

Oodatud ja ennustatud „märtsikriis“ puhkes Kesk-Euroopas Tšehhima okupeerimisega Saksamaa poolt ja Slovakkia muutmisega Saksamaa vasallriigiks. Samal ajal teostus Ungari ja Poola ühine unistus: Ungari ja Poola said ühise piiri ja Karpaa di-Ukraina allutati Stephani kroonile. Sellele tuli lisaks Memeli taasinkorpeerimine Saksamaaga, mille tagajärjel Leedu kaotas oma sadama Balti meres.

Kõik oli toimunud ennenägemata dünaamikaga. Üllatus ja ängistus oli suur väikeriikides, kes tormasid valvepositsioonidele, et kaitsta oma maa iseseisvust. Aga ka suurriikides oldi häiritud. Kadus lõplikult usk „Müncheni poliitikasse“. Londonis algas palavikuline tegevus. Kõigepealt väljendus see energilistes sõjalistes abinõudes, millele järgnes 90-kraadiline suuna muutus välispoliitikas.

Kriitilisi päevi süvendasid veel Rumeeniast tulevad häireteated Saksamaa ultimatiivse surve kohta uue kaubanduslepingu sõlmimiseks. Kuivõrd siin London abiks oli, on teadmata, ent vaatamata Saksamaale väga kasuliku lepingu toimetulekule, säilitas Bukarest siiski oma poliitilise tegutsemisvabaduse.

President Lebrun'i külaskäigu ajal Lon-

donis sõlmiti Bonnet' ja Halifaxi vaheline lepe, mille järgi Inglismaa ja Prantsusmaa kohustuvad vahele astuma kallaletungi korral Hollandile ja Helveetsiale. Ametlikult ei küsitudki nendelt riikidelt, kas nad soovivad seda kaitset või mitte. Nad ise ruttasid energiliselt väitma, et nad säilitavad oma neutraalse positsiooni ja kavatsesid igal juhul relvadega vastu astuda igale sisestungijale.

Varsti järgnesid alarmeerivad teated Saksamaa diplomaatilise survest Poola vastu ning sõjaseisukorra väljakuulutamise Poola armees. Et päästa Becki poliitilist tegutsemisvabadust just enne tema sõitu Londonisse, teatas Chamberlain 31. märtsil Alamkojas, et Inglismaa ja Prantsusmaa on lubanud Poolale kõike võimalikku abi tema iseseisvuse kaitsmiseks.

Vastuseks Chamberlainile osutus Hitleri kõne Wilhelmshafenis, milles Hitler hoia- tas kõiki, kes töötavad kaasa Saksamaa „sissepüramiseks“.

Beck sõitis siiski Londonisse ja tuli seal tagasi Inglismaa permanentse garantii-ga Poolale.

Berliin ja Rooma hakkasid kohe vastuabinõusid otsima. Innsbruckis astus kokku Berliin-Rooma telje kindralstaapide konve-

rents. Teatati Franco liitumisest antikomin-tern-paktiga (mis tegelikult oli toimunud juba 27. märtsil). Prantsusmaa kolmas front oli saanud tõeks.

Suureedel tuli aga dramaatilisem vastus — Itaalia välkrünnak Albaania vastu ning selle riigi võtmine Itaalia kuninga krooni alla. Lääneriikide diplomaatilisele rünnakule vastati tegeliku rünnakuga, mis ei jätnud kahtlust, et tegemist on strateegiliste positsioonide kindlustamisega eventuaalseks sõjaks.

Sõjalised ja diplomaatilised ettevalmistused võtsid hoogu. Lääneriigid jätkasid agressoritevastase bloki moodustamist. 13. aprillil Inglismaa ja Prantsusmaa andsid oma garantiid Rumeenia ja Kreeka iseseisvusele ning puutumatusel. 14. aprillil järgnes sensatsiooniline läkitus Rooseveltilt Hitlerile ja Mussolinile, et nad garanteeriksid maailma rahu 10 aastaks ning loobuksid igasugustest kallaletungiplaanidest läkituses mainitud riikide vastu, kelle hulka kuulus enamik Euroopa riike, nende seas ka Eesti.

Niisugune on möödunud ajaloolise kuu relvadetäristusest saadetud sündmuste kokkuvõte.

Selle bilansi tähelepanuäratavamaks konstateeringuks on Inglismaa loobumine désintéressement'ist Ida-Euroopas. Inglismaa nihutas oma „kaitsepiirid“ Reinilt Vislale ja asus uuesti oma traditsioonilisele Euroopa jõudude tasakaalu poliitika joonele. Kindlustades casus foederise Poolale, ühines Inglismaa de facto Poola-Prantsuse liiduga. Garantii andmine Kreekale ei ole midagi uut, sest et Inglismaa on alati pidanud Kreekat oma kaitsesüsteemi üheks lüliks. Seda üritas juba Lloyd George 1920. a. Venelosega õnnetus Kreeka-Türgi sõjas. Sanktsioonide ajal Itaalia vastu 1935.—36. a. talvel kuulus Kreeka samuti nende Vahe-mere riikide hulka, kes sõja puhuks olid sidunud end Inglismaaga, kelle laevastikule Korfu, Kreet ja Lemnose saared on loomlikeks toetuspunktideks Ida-Vahemeres. Samuti ei ole midagi uut Prantsusmaa garantiis Rumeeniale, sest nende vahel eksisteerib Barthou ja Titulescu poolt taaselustatud militaarallianss. Aga et Inglismaa garanteerib nüüd ka Rumeenia iseseisvust, siis sisaldab see midagi palju enam kui Prantsusmaa analoogiline garantii Kreekale. See tähendab, et Inglismaa võtab enesele kohustuse kaitsta Rumeeniat Ungari revisionistlike nõuete vastu Transilvaania suhtes, Jugoslaavia ürituste vastu Banaati suhtes ja ka Vene „lootuste“ vastu Bessaraabia suhtes.

Teise tähtsama konstateeringuna võime mainida Poola loobumist „heataht-

liku neutraliteedi“ poliitikast Rooma-Berliini teljesuhtes ning taasliitumist lääneriikide defensiivbloki-ga. 1934. a. Poola-Saksa modus-vivendiga ajutiselt unustatud Alfred Rosenbergi sõnad: „Saksamaa sihiks on hävitada Poola riik“ (raamatus „Mythos des 20. Jahrhunderts“), hakkavad poolakatele jälle meele tulema, sest nad tunnevad end ähvardatuna Saksamaa sõjalise potentsiaalsuse määratud tõusust. Saksamaa on kahe aasta jooksul suurenenud territoriaalselt 200 000 ruutkilomeetri ning elanike arvult 20 miljoni inimese võrra. Ta on muutunud kõige suuremaks tööstusmaaks Euroopas ning on kindlustanud enesele võrratud strateegilised piirid, olles vähendanud neid pealegi 500 km võrra.

Samuti on lõhenemas Varssavi-Rooma sõprus, mida Rooma press hoiatavalt ja kurjustavalt pole jätnud mainimata.

Euroopa on jagunenud kahte selgelt vaenuliku leeri, kuigi vormiliselt pole veel välja kujunenud nende ulatuse lõplikud piirid. Kui 1914. a. teada olid vaid üksikud kindlad vaenlased ja suuremate blokkide kujunemine toimus üksteise võidu „meelituduste“ ülepakkumisega neutraalsetele riikidele juba puhkenud sõja kestel, siis tahtakse nüüd nähtavasti kindlad blokid kujundada ning seda avaliku diplomaatia teel. Deklareeritakse samuti avalikult, mida üksikud suurriigid peavad casus belliks, lootes, et sellega võiakse vahest vältida kokkupõrget.

Nõnda on London ära näidanud need piirid, kui kaugele läheb tema tolerants. Locarno-paktist alates, millega garanteeriti vaid Prantsusmaa ja Belgia integriteet, on nn. rahufront laiendatud nüüd Hollandile, Helveetsiale, Poolale, Rumeeniale ja Kreekale.

Iseloomustavaks nähtuseks on seejuures asjaolu, et mõningate riikide iseseisvusele (Holland, Helveetsia, Kreeka) antakse garantii, ilma et need oleks seda palunud ja ilma et neilt selleks nõusolekut oleks küsitud. Et niisugust garantiid ei anta mitte kõikidele väikeriikidele, sellest selgub, et siin ei ole niivõrd tegu nende riikide siulisel iseseisvuse riivamise ohuga, kui-võrd nende riikide strateegilise positsiooni tähtsusega garantiid andva riigi enese julgeoleku ja muudiski huvides. See ei saa aga olla mingiks rahvusvahelisel õigusel baseeruvaks põhimõtteks, mis peab lähtuma kõikide riikide üheõigusest ja nende iseseisvuse puutumatusel. Mõnel pool juba räägitakse kollektiivse julgeoleku taassünnist kui rõõmustavast nähtusest, seejuures unustades, et see praegusel kujul ei saa küll olla muud kui vaid üksikute suurriikide omavaheline julgeoleku

kindlustamine. Siin ei ole seda õilsat, kuigi teostatamatut moraalset baasi, nimelt respekti üheõigustuse vastu, millele rajanes Rahvasteliidu kollektiivse julgeoleku printsiip. Rahvasteliidu liikmeks astumine ei olnud sundslik ja seega ei olnud sundslik ka enda garanteerida laskmine vastu tahtmist. Oli võimalik säilitada isegi pakti enda raamides küllaldased võimalused neutraalseks jäämiseks, mida praegu suurriikide tasakaalu poliitika üritused „kollektiivse julgeoleku“ nimel ei näi tahtvat lubada.

Nagu omal ajal paavst Aleksander VI (Borgia) oma kuulsas bullas „Inter Coetera“ 1493. a. jaotas maailma kahte tsooni Assoori saartest 100 miili lääne pool tõmmatud telje abil, kusjuures sellest joonest lääne pool asetsev osa kuulus hispaanlastele, idapoolse osa aga portugaallastele, nõnda tahetakse ka nüüd jagada maailm nn. „totalitaarseteks“ ja „demokraatlikeks“ riikideks uute „telgede“ järgi.

Käivad palavikulised läbirääkimised blokkide tugevdamiseks uute liikmete juuretõmbamisega, kas ähvardustega, garantiidega, kompensatsioonipakkumistega jne., vastavalt huviobjekti tugevusele, s.t. iseseisva otsustamis- ja tegutsemisvabaduse võimele. Praegu on niisugused läbirääkimised käimas Inglismaa ja Prantsusmaa poolt N. S. V. Liiduga ja Türgiga, ning Itaalia poolt Balkani ja Kesk-Euroopa riikidega. Nagu selgus välisminister Selteri vastusest ühele küsimusele Riigivolikogus, on olnud niisuguseid läbirääkimisi ka N. S. V. Liidu poolt Balti riikidega.

Nagu kõigest järeldada võib, ei ole viimase aja sündmused ja välispoliitilised suunad ning seisukohad, milledele on asunud suurriigid, sugugi soodsad väikeriikidele nende iseseisvuse ja olemasolu säilitamiseks suurriikide kõrval, mis on rahvusvahelise õiguse ja rahvusvahelise ühiskonna solidariteedi põhialuseks ja mida tsiviliseeritud maailm pidas alles äsja oma üllaimaks saavutuseks.

Ühelt poolt on rahvaste enesemääramise printsiibi asemele, mis veel Münchenis leidis enesele eklatantse õigustuse, astunud „loomulikest aspiratsioonidest“ arenenud „Lebensraum“ nõude printsiip, mis on tõendanud, et ta ignoreerib väikerahvaste õigust enesemääramisele ja iseseisvusele. Teiselt poolt on ohustatud väikeriikide otsustamisvabadus oma neutraliteedi soovi teostamisel ja säilitamisel. Väikeriigid on sunnitud taluma mitmesuguseid surveid seisukohavõtmiseks pro või contra suurriikide egotsentriiliste huvide mängus ning „heaks võtma“ mitmesuguste kutsumata abiliste hoolitsust oma iseseisvuse ja puutumatus garantseerimisel, mis tahes tahtmata on võimeline ohustama nende siirast neutraliteeti.

Nüüd, kus Euroopa sõjaohu-kolded on laienenud, kuna poliitiliste konstellatsioonide ulatus ja seega ka kokkupõrke-momendid on suurenenud, ja kus Poola-Saksa vahekorid on muutunud häiremomen-diks ka Balti mere regioonile, eriti Nõukogude Liidu kaasatõmbamise taustal Inglise-Prantsuse-Poola defensiivallianssi, on selge, et väikeriikide tugevamaks garantiiks oma iseseisvuse ja neutraliteedi säilitamisele jääb vaid nende vankumatu ja kindel otsus vastu astuda relvade-ga igale kallaletungijale, olgu see, kes tahes, ning sündigu see kas „abistamise“, „kaitse alla võtmise“ või ükskõik millise muu „humanitaarse“ sildi all.

Iseseisvus on kuninglik ja rikkalik kink rahvale, kes on seda ära teeninud, kuid see on kink, mis läheb palju maksma. Kui iseseisvus loob õigusi, loob ta ühtlasi ka kohustusi, milledest peamiseks on kohustus elada. Mussolini parool: „Patriotism on tunne. Vooruseks muutub ta vaid ohvri läbi. Mida suurem on see ohver, seda enam suureneb see voorus“, ei ole kohaldatav mitte üksi suurtele rahvastele, vaid just eriti väikestele.

K. K e e v e s k.

Aasta esimese veerandi kunsti-ringvaade

Kunstinäituste alal avas käesoleva aasta hooaja Eesti Kujutavate Kunstnike Keskuhing. Kahe kuu kestel korraldas üks organisatsioon koguni kolm kunstinäitust: „Pal-lase“ ruumides Tartus avas EKKKÜ näituse 14. jaanuaril; 19. veebruaril avati EKKKÜ näitus Rakveres ja 23. veebruaril oli pidulik EKKKÜ kunstinäituse avamine Tallinna Kunstihoones.

Keskühingu Tartu näitusel domineerisid

eeskätt Tartus elavad kunstnikud ja „Pal-lase“ kunstikoolist päritolevad EKKKÜ liik-med. Väljastpoolt Tartut pakkusid sellel näitusel tartlasile huvi Kr. Raua varem Tal-linna näitusil esinenud tööd nagu „Viru vanne“, „Ranna talu“ ja teised jõuliselt näh-tud kompositsioonid ja maastikulised vaad- ted. Peab märkima vanameistri loomingut üllatavat tihenemist ja ta toodangu jõudsat kasvu aastast aastasse. E. Adamsoni na-

tüürmordid meeldisid varjundirikkuse ja tundliku värvikäsitluse poolest. Samuti ärastasid tähelepanu naiskunstnikud Ida Anton ja Aino Bach. Antoni maalinguis oli meeletu ja tuntavaid maalilisi elamusi; Bachi graafilised tööd olid nagu ikka huvitavalt maalilised ja vahetult tunnetatud. Näib, et A. Bach omandab samm-sammult esikoha meie kodumaal töötavate graafikute hulgas. Kujureist äratas tähelepanu E. Jõesaar, kelle teoseis ilmneb tugev detailitu plastilisus. Paistis silma ka ta ühtlane viimistluslaad.

Tallinna EKKKÜ näitus oli tööde ja esinejate arvult suuremaid. Kuid just seetõttu, et seal ei saanud esitada valimikku varem valminud töist, nagu võisime näha Tartus, kujunes Tallinna EKKKÜ näitus suhteliselt pealiskaudseks ja kandis igati ruttamise tundemärke oma korralduseski. Võerahansu, kes sügisnäitusel esines huvitavalt, esitas maalinguid samas laadis, samast Saaremaa ainevallast, ja hakkas mõjuma juba maneerlikult. Üldiselt oli tunda sellel näitusel kiireloomulist pilditegemist ja pinnapealset efekti. Tähelepanu võis äratada E. Kutsari värsked ja taltsutamatu lopsakas kunst, Ida Antoni maalingud, Linda Sõbra skulptuurid ja Agate Veeberi graafika. Just EKKKÜ näitusel paistis silma, et meie kunstnikud oma loomingus panevad tuntuvalt rõhku tugevale ainekäsitlusele ja kompositsioonilise mõtte leidmisele. Arendatakse individuaalse valiku alusel kindlaid maastikulisi motiive (Võerahansu, Gentelen), taotletakse portree alal portreeritava lähema karakteri edasiandmist (R. Sepp, E. Brinkman jt.), või leitakse juba kindlaid töemotiive (N. Kull). Ka skulptuuris on märgata kompositsioonilist leidlikkust endisest suuremas ulatuses.

Rakveres korraldatud EKKKÜ näitus, kus oli pandud välja 140 tööd, sai koha-peal suure menu osaliseks. Näitusel esitatud töist olid paljud juba tuttavad näitusilt pealinnas.

Näitustist väärib tähelepanu veel Kunstihoones 2. veebruaril avatud A. Kaigorodovi, E. Prehni ja K. Vyssotzki kunstinäitus. Huvitavaim esineja oli A. Kaigorodov, kelle töid oli näitusel ka arvult kõige rohkem. Ta toodangut ilmestavad, nagu juba varem näitusel olemas näinud, lüüriilised meeleolud. Ta teosed on oskusega viimisteldud.

Kõnesoleva näituse ajal lehis Kunstihoonel Inglise lipp, sest üks esinejaist, nimelt E. Prehn, kuulub Inglise kodakondsusse. Kuid E. Prehni looming ei paku midagi iseloomustavat inglise kunstist. Tema toodangus, nagu teistegi väljapanete ajal, on selgesti tunda vene kunsti impressionistliku laadi järelkajastusi realistlikus vaimus. Samadel põhjustel tarvitseb meie lae-

mat publikut huvitada veelgi vähem Vyssotzki looming.

Huvitavamaid näitusi oli aga Tartus 26. märtsil avatud „Pallase“ XXI kunstinäitus. See näitus tõendas veel kord, et meie kunstnike jõulisem osa on koondunud Tartu „Pallase“ ümber. Maali jaist olid tähelepanuvamad E. Haamer, A. Bergman, N. Liimand, A. Miikmaa, A. Johani ja J. Grünberg. Puht-maahõnguliste meeleoludega, rohelis-sinkjas värvitoonides esines J. Grünberg, kelle kunsti kannab otse prantsuslik arusaamine värvaine esitamisest maastikus. Bergmani natüürmort, maastik ja figuraalne kompositsioon olid laimatud oma kerges sinkjas-kollakas toonis. Bergmani kohta võib ütelda, et ta on küps, isikupärane ja seejuures tugevasti moodsest pariislikust koolist mõjustatud kunstnik. A. Johani oli neli uut maalingut illustreerivalt koloreeritud laadis. Kuigi need tööd mõjusid mõnevõrra koloreeritud motiividena, oli siiski tunda julget ja kindlat teadlikkust esinemises, mis teeb Johani loomingu huvitavaks ja veenvaks ka nõrgemal esinemisel, nagu see oli sel korral. K. Liimandi maaling „Emajõgi“ oli efektne ja ta akvaarellid kindlakäeliselt edasiantud värvimotiivid. Tähelepanu äratab järjest enam E. Haamer. Kompositsioon „Pime“ oli üks paremaid katsed meie kompositsiooniliste ürituste hulgas. Haameril tundub olevat suurepärane võime just loodust näha, tunnetada ja edasi anda. Kui ta edaspidistes töodes suudaks stiilitundelt ühtlustada figuraalset elementi loodusekäsitlusega, siis saaksime vist Haamerist silmapaistva ja keskmist taset ületava maali. A. Miikmaa „Hra E. P. portree“ oli üllatavalt julge, värsked ja joonistuskindel. Üldiselt jättis „Pallase“ näitus rõõmuvastalt jõulise mulje, mis annab optimismi eesti kunsti suhtes.

Kui nimetada veel maali ja Hallapi väljapanekuid Võrus ja naiskunstnike kinnist esinemist Tallinna Naisklubi ruumides, siis oleks olulisem osa puht-kunstialalistest esinemistest loeteldud.

Rakenduskunsti alal aga väärib suuresti tähelepanu A-S. Lutheri näitus Börsisaalis. Näitus oli huvitav rakenduskunsti-näitusena mööblitööstuse alalt, aga ka õpetlik mööblitööstuses kasutatavate puitmaterjalide töötlemise selgitamisel. Veendusime, et Lutheri standard-mööbli toodang on eeskuju ja kõrgetasemeline. Eriti rõõmuvastav on, et püütakse arendada rahvuslikku stiili. Sel alal oli eriti huvitav üks mööblikompleks. Loodame, et Lutheri müügiorganisatsioon suudab ka leida võimalusi nende toodete levitamiseks ja seega aidata kaasa sisustusprobleemi õigele lahendusele ja rahvusliku omapära süvendamisele.

Külaaliskunstide alal rikastusime prantsuse moodse kunsti näitusega. Näitus avati Kunstihoones 25. märtsil. See oli tõeliseks suursündmuseks meie kunstnikele ja kunsti harrastavale publikule, sest alates Noor-Eesti ajast on meie kujutatav kunst kasvanud peamiselt pariisliku kunstimaailma vaate alusel. Ja siia saabunud näitus esitaski prantsuse kunsti Pariisi koolkonna moodsemaid kunstnikke ligikaudu viimase 50 aasta ulatuses. See, mis meile siin pakuti prantsuse kunstiloomingust, oli niisiis puhtal kujul sellest eeskujude ja inspiratsioonide vallast, mille alusel on kasvanud meie oma kunstikultuur tänapäeval. Näituse üheks puuduseks oli, et esitati liiga palju nimesid, aga vähe töid. Ka polnud kõik deposiidid küllalt iseloomulikud. Kuid seda rohkem pakkus üldmulje. Pettuda võisid vaid need, kes kujutlesid, et pariislik kunstilooming on sensuaalse jumega monumentaalne kunst. See, mida me nägime, oli individuaalselt väljaarendatud värvikooskõladele, värvielamustele ja värviprobleemidele rajatud kunstilooming. Sellel näitusel võis õppida värvaine tundlikku tajumist ja toonide meeldivat käsitlust. Kõigel sellel puudus see kontrastvärvidele ja efektidele rajatud laad ja pinnalisus, mida oleme harjunud nägema vene ja saksa samaaegseis taotlusis. Ka oli meeldiv konstateerida eesti kunstiloomingu vahetuid suhteid prantsuse kunstiga. Meile sai selgeks, kuidas eesti kunstnikud on Pariisist saadud õpetusi kohandanud meie oludega, nõuetega ja arusaamisega.

Kuid prantsuse külaaliskunsti puhul tuleb märkida üht asjaolu. Näitus esitas meile formaalseid individuaalseid kunstiloomingu aluseid möödunud aastakümnete Pariisi koolkonna moodsemat otsivast osast, jättes esitamata igakülgselt nendel alustel saavutatud tulemused. Esmakordselt prantsuse kunsti vaatlev publik võis saada väärakuju selle kunsti kunstikultuurilisest ja ühiskondlikust väärtustamisest omal kodus, Prantsusmaal. Rodinist näiteks oli esitatud vaid paar kerge joonistust, kuna aga ta skulptuur on see, mis mõjustas kogu moodse plastika võimsat arengut. Väljapanekud Picasso, Matisse'i ja van Dongen'i loominguks olid vähe iseloomulikud, eksponeeritud Denis'st ei anna ta dekoratiivsest loominguks mingit lähemat kujutlust. Samuti võib märkida, et Chagalli „Linna kohal“ on nagu kogu Chagalli toodangki vähe iseloomulik prantsuse kunstile oma abstraktselt - sümbolistliku ekspresiooniga. Chagalli kunst iseloomustab juutide loominguks. Oma päritolultki Chagall kuulub sinna piirkonda.

Kõik need puudused on tingitud sellest, et näitus korraldati erakunstikaupluste

kaudu. See näitus ei tahtnudki olla esindus- ja ülevaate-näitus prantsuse kunstist lähemas tähenduses, vaid müüginäitus. Ütleme aitäh sellegi pilgucheitmise võimaluse eest prantsuse kunstile.

*

Väärrib märkimist, et käesoleval aastal on astunud samme eesti kunsti tutvustamiseks välismaal. Koostati eesti kunsti näituse ringreis kava, mille kohaselt näitus avati Roomas 18. veebruaril ja Budapestis 24. märtsil. Hiljem avatakse sama näitus ka Poolas.

Välisnäitusel esitatavaist teoseist ei saanud meie kunstihuviline publik ülevaadet. Nüüd hakkab välismaiste teadete ja arvustuste najal meil juba tekkima ligikaudnegi kujutus sellest, mida välismaal meie kunsti tutvustamiseks pakutakse. Eesti kunsti esitatakse seal nähtavasti parlamentlikul alusel. Esinevad kõik eesti tänapäeva kunstnikud. Niisiis pole näitusega püütud anda eesti kunstist arengulooliselt ülevaatlisku pilti, nagu tegid seda ungarlased meil möödunud aastal, ei taheta ka pakkuda väljakujunenud ja juhtivat loominguks meie tänapäeva kunstit. Näituse sihtiks on tõenäoliselt eesti kunstiloomingu jooksva toodangu tutvustamine, s. o. kõikide nende näitamine, kes meil tegutsevad kunstiga ja esinevad näitusil oma toodanguga. Ei või just ütelda, et niisugune eesti kunsti tutvustamine annaks tagatist avalikkuselt head otsust saada meie kunsti kohta. Küll aga annab see reaalse pildi, kuidas suhtutakse meie kunsti keskmisele niivoole mujal.

Jättes arvestamata kataloogide eessõnadest inspireeritud ja pidulikel avaaktusil külaaliskunsti tingitud komplimentid ja arvamused, saame järgmise pildi: Roomas oli vastuvõtt keskmine, Budapestis ülihea. Kuid sellegi keskmise vastuvõtuga Roomas võime olla rahul. Silmapaiste on meie graafikutele pöördud tähelepanu, kus nimetatakse Viiraltit, Mugastot, Bachi, Järve. Meie maalijate loominguks leitakse värviküsitluses jämedust, kuigi üteldakse, et niisugune värvilisus esinevat meie rassile iseloomuliku elemendina. Et itaalia kunstihuvilisel publikul puudub lähem kontakt meie kultuuriga, siis on niisugune suhtumine mõistetav. Meie maalijatele kiputakse lähemana ikka mõne euroopa kunstniku sarnasusjoonte kaudu. Kui näiteks tõstetakse esile kunstnikest A. Bergmani, E. Adamsoni, Karin Lutsu, A. Bachi, siis nimetatakse kohe Pariisi, Rousseau'd, van Gogh'i, Gauguin'i jne. Kuid selle kõigega võib olla rahul, kui meenutada, et meil puudub kunstipropaganda välismaal.

Seda suurem on olnud menu Ungaris. Ajalehed reageerisid hästi, tuues põhjalikke ülevaateid eesti kunstist. Pälvib tähelepanu, et meie skulptuurile ja graafikale suhtuti üksmeelselt erakordselt tunnustavalt. Meie raskesti tööteldav materjal — graniit — ning lihtne, plastilisele tunnetusele rajatud skulptuur äratas tunnustavat tähelepanu. Samuti hinnati kõrgelt meie graafikuid. Skulptuuri ja graafika kõrval jäid väljapanekud maalis varju. Erilist tähelepanu äratas nii Budapestis kui ka Roomas Kr. Raud oma põhjamaise hingelaadiga ja ürgse müstitsismiga.

Kahtlemata oleks põhjalikuma ettevalmistamisega saavutatud paremaid tulemusi meie kunsti tutvustamisel välismaal. Kuid sellegagi, mis on saavutatud, võime olla rahul. Järgnevaid näitusi Poolas võiksimme aga mitmes suhtes täiendada ja mõndagi ümber korraldada. Peaksime oma pari-

mate kunstnike loomingut esitama väljapaistvamalt.

23. aprillil pühitses „Pallase“ kunstikooli direktor prof. A. Starkopf-Rea oma 50 a. sünnipäeva. Starkopf-Real on vägagi tähelepanuväärseid teeneid eesti kunstikultuuri süvendamisel. Ta kuulub meie tänapäeva kunsti kõige uuenduspüüdlikumate kujurite esiritta. Starkopf-Rea toodangut iseloomustab dekoratiivne, materjali tunnetusele ja ehituslikule iseloomule rajatud loomingulaad. „Pallase“ õppejõuna ja direktorina on ta üks silmapaistvamaid teenäitajaid vaba, individuaalselt suunatud õppemeetodi rakendamisel.

Arvestades professor A. Starkopf-Rea viljakat tegevust koolipöölul ja tema omapäraselt toodangut, tahab „Varamu“ toimetuse oma lugejaskonda edaspidi lähemalt tutvustada Starkopf-Rea elu ja loominguga.

Rudolf Paris.

ARVUSTUS

Kaks raamatut Eesti tööst

Hiljuti ilmusid müügile kaks suurt ülevaatlisku teost Eesti tööst mitmesugustel rahvaelu aladel iseseisvuse 20 a. kestel. Raamatud on riigi ametiasutuste väljaanded, mõlemad rikkaliku pildimaterjaliga ja õige suurekaustalised. Need on: Teedeministeeriumi ülevaatlisk pildikogu „20 aastat ehitamist Eestis“ ja Konjunktuurinstituudi „Eesti 20 aastat iseseisvust sõnas ja pildis“. Esimene annab ülevaate meie ehitustegevusest ja arhitektuurilisist taotlusist, teine aga heidab pilgu 32 erialale niisama paljudes kirjutustes. Meil on vähe niisuguseid pidulikke väljaandeid, seepärast vaadeldgem neid siin lähemalt.

Teos „20 aastat ehitamist Eestis“ sisaldab 271 pilti meie parematest ehitustest, pisikese eessõna teedeminister N. Viitakilt ning saatesõna kunstiarvustaja Hanno Kompuselt. Sellest teosest peaks olema kõigil heameel. Me teame küll, et oleme omariikluse ajal küllalt jõudu kulutanud ehitamisele, aga see teos annab meile ülevaate, kuidas oleme ehitanud ja kuidas peaksime toimima edaspidi, et meie ehituskunst areneks otstarbekuse ja väärikuse suunas.

Kuigi selle teose on välja annud ametiasutus, ei ole see ometi ametlikult kuiv ega ühekülgne. Teosele on kasuks asjaolu, et saatesõna on usaldatud Hanno Kompusele, kes ei anna ehituskultuurist ametlikult kui-

vi fakte, vaid sisuka ja mõtterikka ülevaate meie ehituste iseloomust ja mentaliteedist. See vaatlemine ulatub peamiselt küll vaid iseseisvuse esimeste aastateni. Edaspidise kohta puudub lähem kriitiline ülevaade. Kahtlemata diskreetsus, kohati ehk enam kui päris hea. Saatesõna autori mõttekäigust — kuidas peaksime radikaalselt edasi toimima — on selge küllalt, et meil on olnud mõnegi hästiõnnestumise kõrval suuri viltumineid ja et me neid viltumineid saame vältida, „kui selgesti teame, mida tahame; kui iga ehituse peremees, alates riigiga ja lõpetades viimse kodanikuga, nõuab vaid ausat, tublit, soliidset ehitamist, siis me selle ka saame. Ehitatakse ju lõppude lõpuks ikkagi ainult seda ja nõnda, mida ja kuidas nõuab ehituse peremees.“

Mida õpetab meile H. Kompuse saatesõna?

Eestis kulutatakse iga aasta viimasel ajal keskmiselt 25 milj. krooni ehitusalale (riigi, omavalitsuste ja erachitused kokku linnades, alevikes, maal). See näitab, milline suur ühiskondlik varandus mahutatakse ehitustesse. On mõistetav, et selle varanduse või jõutagavara kasutamise peaks toimuma suure ettenägelikkusega ning suurima ratsionaalsusega. Kuidas on aga tööpoolest lood selle ratsionaalsusega?

H. Kompuse jutustab, et kui hakati ko-

guma pilte kõnesoleva raamatu jaoks, ja neid saadi väga palju, siis olid neist vähesed kõlvulised, „aga ka see, mida need päevapildid pakkusid sisuliselt, ei olnud õige paljudel juhtudel kuigi lohutav: siin esines pildistuses küll koolimaju, küll rahvamaju, küll piirivalvehooneid, samuti linnade, ale-vite ja maaelamu-ehitusi, mida kahjuks ei saa nimetada teistigi kui alaväärtuslikeks käsitööliku teostuse ja viimistluse suhtes ning saamatuks ja väärituiks kujunduse ja hoiaku poolest... Nii ei jäänud muud, kui nentida nende fotode ees, et hoolimata heade ehituste eeskujudest ja õpetavatest püüetest on ometi lausa mõttetult, ebaratsionaalselt ja kultuuri-tult võidud alaväärtuslike ehituste peale ära raisata hulk ehitusmaterjali, tööjõudu ja raha.“ (Minu sõrend. R. K.-P.)

Et midagi paremat leida, tehti ringsõite ja koguti parematest ehitustest üle tuhande foto. Nende hulgast on käesoleva raamatu jaoks mitmekordsete sõelumiste järel valitud 271 pilti. Nii näeme, et raamatus toodud piltidest paremik on vaid kübe nende tuhandete ehituste kõrval, mis iseloomustavad meie ehituskunsti meelsust ja taset, mis üldjoontes on veel üsna madal, nagu ülal kuulsiime.

Autor märgib hea ehituse võimaldamise kolm alust: kindel, kujunenud käsitöölise traditsioon, aus ja soliidne ehitusmeelsus ja küllaldane jõukus. Meie areng on läinud nii, et esimesest on olemas osa, jõukust on 25 milj. kr. aastas, aga ausast ja soliidsest ehitusmeelsusest on suur puudus. Meelsus, ausus, tublidus on eetika ja kõlbluse küsimused ja „meie ei saa takistada, et tulevased sajandid otsustavad meie moraali üle meie ehituste järgi“.

Kõige halvemaks meie ehitamistöös osutub just tolle ausa ja soliidse ehitusmeelsuse puudumine. Mis see on? Vaadeldes vanu ehitusi (linnuseid, losse, kirikuid, kantse), on näha, et „vastutustunne ülesande tähtsuse ees käskis teda (s. o. ehitajat), võtta parimat materjali, valida tugevaimat konstruktsiooni, leida vääriskaimat kuju“. See meelsus oli aus ja tubli. See eeldas ka kipsi käsitöö-traditsioone. Sellest (ja ka läbikäimise vähesusest) johtus, et igas maanurgas kasutati selle maanurga parimat materjali. Nii on põhja pool ehitusmaterjaliks paas, sisemaal maakivi ja kus kivid puuduvad, seal telliskivi (näit. Tartu Toomkirik) ning kagus liivakivi. Rakenduslik va ja dus määras ehitusele ilme koos selle maitsemeelega, mis arenes iluandekuses. Nii saime elule vastava soliidse kujundused ka oma mitmesuguste maakondade maaelamutele.

Ehitamine Eestis ei jatkunud aga endistel alustel, vaid jäi seisma kõrvalhüpete keskele, millest eriliselt tuleks mainida Peeter I ja Katariina II aegseid barokke (Kadrioru loss, Tartu kivisild) ning eriti hilisema aja Venest tulnud n.ü.krohvitud klassitsismi (Tartu ülikool). Aleksander III venestamislaiane tõi siia veel „vaid sibulkirikud Moskva mustri järgi“, et venestada meie linnade ja maa ilmet. Nii ei soodustanud riigi keskvoim siin enam meie maa ja mentaliteedi kohast ehitamist. Jäi seisma esindushoonete arenemine.

Ag a too keskvoim andis seda, mis rikkus ausa ehitusmeelsuse nii põhjalikult, et see pole paranenud tänapäevani: need olid „puust jaamahooned ning raudtee-vahiputkad, kõik ühtlaselt määrdu nud oliivroheli-seks värvitud ja lauast saetud ornamentidega ehitud, jälgides Sise-Venemaa eeskusid. Ei tulnud kõnessegi siitmaa omapärasuste ja seniste traditsioonide säilitamine või arendamine, vaid selle vastu, sihihi nende hävitamisele.“

Kõik meie hoogus linnade kasvamine kannab selle eeskuj u jälg i: kokkuklopsitud puumajakesed ühtlaste kastide moodi, pap-pist või pekist katusega ja puust saetud aknaraamide ilustustega. Taoteldi odavust ja see hävitas soliidse ehitusmeelsuse. Vä h e m p a k k u m i s e l t ö ö s a a - m i n e e i a r e n d a e h i t u s e s o l i i d s u s t , v a i d ä r i . „Ehitamine ei ole aga äri, vaid looming ja töö!“

Nii on meil kadunud soliidne materjal aukohalt, on kadunud soliidne kujundamine ja asemele on astunud odavad vahendid, ka odav mõtlemine ja kõik odavuse võimalused — puuhoonete hõre kokkuklopsimine ja petlik krohv kõige selle mannetuse varjamiseks, kui tahetakse fassaadi. Too krohvist fassaad püüab hiilata ka esindushoonete juures. Ehtne ja väärikas materjal ning seesmisest vajadusest ning andekusest kantud kujundus ei leia väljendust ega edasiarengut.

Kas meil on tunge, mis püüaksid välja rabelda sellest ehitusmeelsuse languse ummikust? H. Kompus toob näitena EÜS-i seltsimaja, kus püüti teadlikult hoiduda venelikust klassitsismist, rõhutades individualistiikku kujundamist ja originaalset ornament. Ja „Vanemuise“ hoone tõusis kui täiesti uus isiksus, „mis asub teiste kõrval ilma vähimagi püüdet a oma teiseras-sillist nägu ja tegumoodi sarnastada ümbrusega.“ „Vanemuise“ hoone tõi meile terve „soome-stiili“ laine, tolle soomestunud ju-gendstiili, individuaalse-ornamentaalse põ-hikallakuga.

Iseseisvuse ajal on hakatud meil matkima Lääne-Euroopa ehituskunsti tendentse. See

on hea, sest neis elavad need ajavaimulised väljendused, mis pole võõrad meilegi.

Too loogiline loovmõtlemine ei ole aga veel kristalliseerunud ja nii iseloomustavad meie praegust ehitamist vankumised ning rabamised sinna ja teisale. See ei võimalda veel anda ehitusvaimust, mis kõneleks meist kui oma maa ja oma ülesannete arhitektoonilisist kujundajaist või mis kõneleks meist vähemalt kui uue aja värskeist kujundajaist. Me elame keset virrvarrid, mis optantide pooltel kisub veneliku klassitsismi suunas (vaata Sõjaväe Keskaigla, pilt 161). Teisal jälle austatakse niisugust segu nagu näit. Pohli maja Valli tään., või jälle harrastatakse venelikkude barokki. Ohvitseride kasiino ehitamisel mõned unistavad renessansist, mõnes hoones on kõik vanad stiilid segamini. Kui meenutame, kui maitsetuna mõjub Vabadusväljaku üldpilt, siis tunneme, et peame oma ehituskunsti kui suures ühiskondlikus varas olema hoopis ande- ja sihiteadlikumad. Kahju, et autor neile nähtustele pühendab vähe kriitilist tähelepanu.

„20 a. ehitamist Eestis“ näitab oma piltide enamikuga, et meil on juba olemas head eod liikumaks õigete sihtide ja äratundmise suunas. Seda hoiakut pooldab ka Teedeministeerium. Kui H. Kompus oleks püüdnud veel uurida neid küsimusi, miks meil arhitektide loov kujundamine nii sageli kinni jääb mingi muu vaikse, aga mõjuva jõu taha (näit. auhinnatakse projekte, aga ehitatakse muud), siis toonuks see raamat veel rohkemgi elavat hoogu paremuse poole.

H. Kompus avaldab lootust, et uus ehitusseadus vist toob tõhusaid paranemisi ses mõttes. Sest kogu küsimus on ju vaid kasvatusküsimus — „peame püüdma tunnendada ehituskunsti tõelisi, ehtsaid väärtusi ja hoolt kandma nende ausse tõstmise, hoidmise ja arendamise eest“. See vajab ausat ja tõsist meelt, aga need „on kõigile normaalsele inimestele kättesaadavad“. Uus seadus nägevat ette terve kaadri inspektoreid-nõuandjaid ehitustegevuses. Kui uue seadusega tuleksid tõesti ka niisugused inspektorid, kellele ülalavaldatud mõtete tuum oleks vaimseks sisuks, küllap siis see seadus mõjuks tõesti hästi. Aga kust me võtame niisuguse inspektorite kaadri, sest keskmine vaim, nagu ütleb ka Kompus, on ju hoopis ähmane. Kuid loodame, küll kõik kristalliseerub! Soovitan kõigile seda teost, sest see paneb mõtteid liikuma.

*

Hoopis tavalisemana ja pinnalisemana tundub minule Konjunktuurinstituudi kirjastatud „Eesti 20 aastat iseseisvust sõnas ja pildis“. Teos on 260-leheküljeline. Pool sellest kuulub piltidele, pool kirjutustele. Üldse on antud 32 kirjutust meie elu 32 alalt. Siin on juttu kõigest — riigikorrast, valitsusasutustest alates kuni suvitusvõimalusteni. Siin selgitatakse maaelu, kalandust, rahandust, tööstust, koolireforme, kirjandust, kunste, sporti, tervishoidu jne. jne. Siin ei juurelda, ei väljendata mõtteid, siin konstateeritakse ja ollakse veendunud, et kõik, mis tehtud, on hea. Nii annab see raamat mõningaidki andmeid ja väga hea on, et need andmed on koos. Kuid kindlasti mõjuvad kõik need andmed kui ilusad vaatepildid teatud kauguses ja heas valgustusseadeldises, ilma et me saaksime asjadest lähemat ülevaadet. Nii on see raamat lehitsedes ja lugedes samamõjuline meie eluga tutvumiseks, nagu on maastikuga tutvumiseks aknast välja vahtimine kihutaval rongil.

Raamatus on mõne ala kohta kirjutusi annud nimekad mehed, nagu Ed. Laaman, J. Vasar, R. Paris, V. Mettus, H. Reiman jne. 17 artikli autoreid pole aga nimetatud, vaid on üteldud, et nende koostamisest võttis osa 30 inimest. Nende nimed on loeteldud. Enamik neist on minule tundmatud.

Pildimaterjal on väga rikkalik ja annab kauni ja mõjuva ettekujutuse meie argipäevast, pidulikkusest ja vaimsest elukorraldusest.

Nii püüab see raamat olla kõigiti esinduslik ja meie elu tutvustav. Olen kuulnud, et seda lähebki väga palju laiali mitte üksnes meie inimeste kätte, vaid ka välismaile, et anda võõrastele ettekujutust Eestist. Raamat on aga murtud maitsetult, mis langeb muidugi trükikoja süüks. Konjunktuurinstituut oleks ikka ka ise pidanud vaatama, et olnuks täidetud need maitse nõuded, mis on omased uusaegsele trükiteoste. Nüüd mõjuvad väga ebailusalt tühjad poolleheküljed artiklite lõpus. Eriti maitsetult mõjub hooletus, mis on lubanud alapealkirjade juures tühje vahemaid mitte ühtlaselt mõõdetult, vaid nii nagu juhtub. Õige ebaesteetiliselt mõjub raamatu lõpetamine ilma vaba puhta lehta. Niisugust väljaandmist ja murdmist ei mäleta ma kaua aega enam näinud olevat. Ja nii lubamatult inetut kaante kinnitamist — paikamise ja lappimise moodi — pole ma varem üldse näinud. Sellest on kahju ja niisuguseid tehnilisi ja oskuslikke maitsetusi peaks edaspidi vältima.

Rasmus Kangro-Pool.

VARIA

Aprillikuu teisel poolel toimus Tallinna Kunstihoones eesti raamatumärgi näitus, mis hõlmas 1936.—1939. a. a. ajavahemikul ilmunud raamatumärke. Seoses näitusega anti välja ka kataloog 250 eksemplaris, mis sisaldab ka mõningaid raamatumärke.

*

Seoses Tallinnas korraldatud prantsuse kunstinäitusega on huvitav ära tuua impressionistide maalingute hindu, missuguseid saadi tuntud Canonne'i kollektsiooni müügil, mis andis kogusummas üle 3 miljoni frangi. Suurimat hinda makseti Cézanne'i maastiku „Le Pilon du Roi vu de Bellevue“ eest (542.000 fr.), järgneb Renoir'i maaling „Les Deux Soeurs (330.000 fr), sama kunstniku paar vähemat tööd (200.000 ja 155.000 fr.) ning üks ta pastelle 83.000 fr.

Belgradi muuseum ostis Monet' kuulsast seeriast pildi „La Cathedrale rose“ 172.000 fr. eest, kuna ühe Sisley' maastiku eest makseti 150.000 fr. Teistest kunstnikest märkisime järgmisi hindu: Bonnard: 21.000, 45.000 ja 75.000 fr.; Van Dongen'i maastik: 11.500 fr., Henri Matisse: 33.000, 44.000 ja 66.000 fr., Signac'i „Les Bonées“ 13.000 fr., Utrillo: 4100, 6000 ja 28.000 fr., Derain'i „Baigneuse“ 4100 fr. jne.

*

Prantsuse kirjanik Jules Romains, kes läinud aastal Eestit külastas ja siin meie kirjanikega tutvus, on oma jõgiromaaniga „Hea tahte inimesed“ jõudnud juba viieteistkümnenda köiteni. Lubanud olevat ta 20 köidet. Sündmuste jälgimisel on ta jõudnud 1906. aastast Maailmasõja puhke-

laureaadil Roger Martin du Gardil kavatsetud kümneköiteline seeria „Perekond Thibault“ praegu pooleli. (Kaks köidet sellest on eesti keeles ilmunud). Georg Duhamelil on pooleli kümneköiteline „Chronique de Pasquier“; Guy Mazeline töötab väga pika seeria kallal „Chronique havrais“ jne.

Meil on tähtsamaks seeria-romaaniks, nagu teada, A. H. Tammsaare „Tõde ja õigus“. A. Jakobson on mitme tsükliga algust teinud, aga need ei ole kõik veel lõpuni viidud.

*

Tänavu möödub 300 aastat prantsuse näitekirjaniku Jean Racine'i sünnipäevast. Arvestades selle klassiku suurt tähtsust prantsuse vaimuelus ja kirjandusloos, tekkis sealsete kirjanike ringkonnis mõte tänavust aastat Racine'i aastaks kuulutada. See algatus leidis laialdast poolehoidu. Haridusminister Jean Zay võttis enese hooldeks juubeli ametliku kava koostamise. Mitme teise ametkonna juhid, teatrite direktorid jt. on lubanud oma kaasabi. Esi- algu on kavas suure klassiku tähtsamate näidendite pidulik ettekanne Pariisi ja provintsi teatrites, kuuldemängud ja kõned raadios, näidendite filmid kinodes, näitused, pidulikud aktused, rongkäik Racine'i sünnilinna La Ferté-Miloni, mälestusmärkide ja ausammaste püstitamine, juubelmargi trükkimine jne.

Kuigi Racine ei ole enam nii värske nagu Molière (kes temast 17 aastat vanem oli), ei ole ta ometi tänapäeva inimesele nii võõras kui tema lähedane eelkäija, suur klassik Corneille. Racine'i draamad on pehmemad ja lüüsi-

lühemad kui Molière'sed, mis on seega tänapäevasele inimesele kergemini mõistetavad. Racine'i draamad on pehmemad ja lüüsi- lühemad kui Molière'sed, mis on seega tänapäevasele inimesele kergemini mõistetavad. Racine'i draamad on pehmemad ja lüüsi- lühemad kui Molière'sed, mis on seega tänapäevasele inimesele kergemini mõistetavad.

Racine'i draamad on pehmemad ja lüüsi- lühemad kui Molière'sed, mis on seega tänapäevasele inimesele kergemini mõistetavad. Racine'i draamad on pehmemad ja lüüsi- lühemad kui Molière'sed, mis on seega tänapäevasele inimesele kergemini mõistetavad.

90.100 fr., sama pilt müüdi 1911. a. 28.000 fr. eest, 1922. a. saadi tema eest Sussmann'i pildikogu müügil 20.100 fr. Pissarro' maalingu eest makseti 87.000 fr., kunstnik ise sai selle eest 1916. a. 5.000 fr. Van Mieris'e väikeste portreede eest makseti 9.500 fr., Jongkind'i väikene maastik maksis 35.000 fr. Samal oksjonil oli hinnas ka mööbel: Louis XV stiilis kirjutuspult, Delorme'i töö, müüdi 68.000 fr. eest, alghinnaks olles 40.000 franki. Sama pult osteti 1922. a. 35.000 fr. eest. Louis XV stiilis sohva ja kaks tugitooli, kaetud Aubusson'i gobeläänidega, müüdi 54.000 fr. eest, neli tugitooli, Tilliardi töö, müüdi 24.600 fr. eest.

Väike 14. sajandist põlvnev prantsuse maaling, mille eest küsiti 50.000 fr., saavutas Georges Aubry' oksjonil 266.000 fr. Samal oksjonil makseti Quentin Mentys'e pildist 17.500 fr., Antoine Pesne'i tööst 14.100 fr., Rembrandt'i joonisest 16.000 fr., Tizian'i joonisest 15.000 fr., Géricault' teosest 8.000 fr., Claude Lorrain'i maalingu „Itaalia park“ eest 8.000 fr., Prud'hon'i maalingust 10.150 fr., Antoine Watteau' teosest 11.000 franki. Modigliani „Nu blond“ müüdi 112.000 fr. eest, Marquet' maalingud „Le Pont Saint Michel“ 18.100 fr. ja „Quai du Louise“ 11.000 fr. eest.

*

Brède'i lossis, mis kuulub kuulsa Montesquieu perekonnale, müüdi hiljuti kirjaniku arhiiv. Tähtsaimad käsikirjad omandati muuseumide poolt. Nii kogus Pariisi Bibliothèqne National'i direktor samal oksjonil 100.000 franki, et kindlustada raamatukogule teos „Réflexions“. Samal teel omandas Bordeaux muuseum ühe Montesquieu käsikirja 180.000 fr. eest. Suurimat hinda makseti 2700-leheküljelise „L'Esprit des Lois“ käsikirja eest, mille omandas Jul. Cain 401.000 fr. eest. „Mélanges“ müüdi 10.000 fr. eest, „Lettres persanes“ 16.500 fr. eest, „Voyages“ 20.500 fr. eest, üksikult müüdi 294 kirja 34.500 fr. eest.

*

Eiffeli torn Pariisis sai tänava 50 aastat vanaks. Sel puhul väärrib märkimist, et tähtsad prantsuse kirjanikud nagu Maupassant, Coppée, Leconte de Lisle ja mitmed teised seda raudset ehitusmonstrumit omal ajal Pariisi ilu rüvetuseks nimetasid. Tänapäeva kirjanikud aga, nende hulgas Giraudoux jt. leiavad, et see torn kaunistab suu-

resti prantsuse pealinna. Maitset on muutunud.

*

Hôtel Drouot's müüdi 2 Eduard Viiralti monotüüpiat 3.500 frangi eest.

*

Läinud aastal külastas Eestit Itaalia fašistlike kirjanike liidu esimees, akadeemik Massimo Bontempelli. Hiljuti tehtud talle valitsuse poolt ettepanek minna Pisa ülikooli kirjanduse õppetoolile, professor Momigliano asemele, kes sellelt kohalt kui juut on kõrvaldatud. Bontempelli pole sündsaks pidanud niisugusel juhul ettepanekut vastu võtta ja vastanud, et ta on kirjanik, aga mitte hauakaevaja. Selle vastuse pärast on ta, nagu prantsuse lehed teatavad, fašistlikust parteist välja heidetud, kuningliku akadeemia liikmete nimestikust kustutatud ja pidavat kodumaalt lahkuma.

*

Veneetsias avatakse 25. aprillil Palazzo Giustiniani ruumes näitus, mis on pühendatud Paolo Veronese loomingule.

*

Milanos korraldatakse 9. maist kuni 30. sept. k.a. Leonardo da Vinci näitus. Peale kunstniku maalingute on näitusel ka ta joonistused ja päevikud.

*

Itaalias puhastatakse raamatukauplusi ja raamatukogusid raamatuist, mis fašistlik tsensuur on tunnistanud kahjulikeks või ebasoovitavaks. On koostatud keelatud raamatute nimestik. Esikohal selles nimestikus on Boccaccio, Voltaire, Zola, Leo Tolstoi. Mõne nimestikus esineva autori teoseid on lubatud avaldada piiratud arvul luksusväljaandeis, kusjuures nende teoste odavad väljaanded on täiesti keelatud.

*

Vene kirjastus „Iskusstvo“ on asunud Romain Rolland'i muusikaajalooliste teoste väljaandmisele. Kavatses tavaast üheksast köitest on ilmunud juba viies ja kuues. Lähemal ajal ilmub seitsmes köide, mis on pühendatud Beethovenile.

*

8. märtsil suri Tokios 67 aasta vanuses jaapani draamakirjanik Kido Okamoto, kelle teoseid on eduga mängitud Euroopa ja Ameerika lavadel.

Vastutav ja tegev toimetaja: Henrik Visnapuu. Väljaandja: K. O/ü. „Kultuurkoondis“.

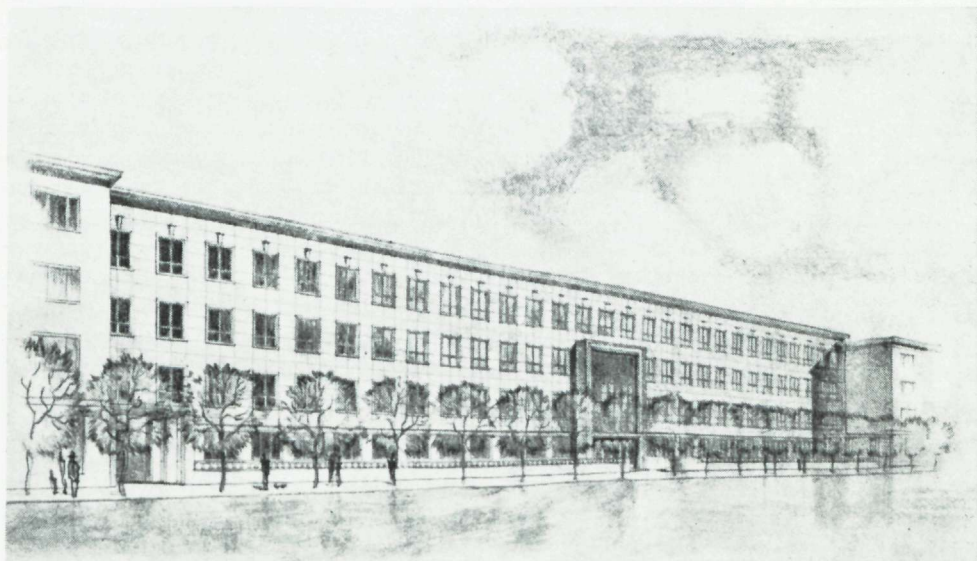
Kunsti osakonna toimetaja: R. Paris. Arhitektuuri osakonna toimetaja: A. Kotli. Toimetuse ja talit. aadr.: Pärnu mnt. 10, k.8. Toimetuse tel. 411-34. Talituse tel. 411-35. A/S. „Ühiselu“ trükk, Tallinn, Pikk 42. 29. IV. 1939.

EESTI ARHITEKTUUR

NR. 2

VARAMU ARHITEKTUURI OSAKOND

1939

*Tallinnas Narva maanteel ehitusel oleva Riikliku Kolledži hoone perspektiivvaade
Vue en perspective du bâtiment en construction du Collège Public, rue de Narva,
à Tallinn*

R. E. „Ehitaja“ projekteerimis-büroo arh. A. Kotli juhatusel

Ajakohasest koolihoonest

Koolidel kui noorsoo kasvatus-
asutustel lasub suur vastu-
tus rahva tuleviku ees. Suur
tähtsus on sellel ümbrusel,
kus toimub õpetuslik ja kas-
vatuslik töö. Suure osa koo-
lijast on noored seotud kooliruumidega
ja seepärast ei tohiks alahinnata kooli-
ruumide osatähtsust õpilase nii kehalises
kui ka vaimses arengus. Kas õpilase

areng toimub soodustatud olukorras või
on surutud ebatervislikesse raamidesse,
see on olulise tähtsusega, jättes märgata-
vad jäljed kasvavale noorsoole. Seepärast
on ka mõistetav see suur tähelepanu, mida
tänapäeval kõigis kultuurmaades osutatakse
koolimajadele.

Ühiskond, kes oma tuleviku suhtes ei
taha olla ükskõikne, ei või ka ükskõikselt
suhtuda kooliehitustega seoses olevatele

küsimustele. Nii välismail kui ka meil on viimastel aegadel vaated kasvatus- ja kooli-
küsimustes põhjalikult muutunud. See ei
ole jätnud mõju avaldamata korraldustele
koolielus. Muutunud olukorda tuleb arves-
tada aga ka koolihoonete kujundamisel.

Jälgides kooliehituste arengut kultuur-
maades, võime kõikjal tähele panna, kui-
das sotsiaalse kultuuri arengust väljakas-
vanud uued tõekspidamised ja vaated sun-
nivad kooliehituste kujundamisel otsima
ikka uusi otstarbele vastavaid vorme ja
lahendusi. Peamisiks suunavaiks tegureiks
siinjuures on just tervishoidlikud nõuded.
Kui uued vaated õppetöö korralduste alal
määravad peaaesjalikult üksikruumide ise-
loomulikud jooned, siis on tervishoidlikud
nõuded need, mis on tinginud moodse koo-
limaja kogu organismi põhjaliku ümber-
kujunemise ega ole jätnud oluliselt mõjus-
tamata ka koolihoonete välisilmet.

Ka meil on viimaste aastate kestel püs-
titatud rida uusi koolimaju, millede kujun-
damisel on arvestatud meie oludest välja-
kasvanud uusi vaatekohti. Ei ole seepärast
huvituseta vaatluse alla võtta, missugused
põhiprintsiibid sealjuures välja kujunema
hakkavad ja mis suunas meie koolimajade
ehituslik areng liigub.

Kõigepealt vaatame, mida nõutakse tä-
napäeva koolimajadelt ja kuidas on lahen-
datud vastavad probleemid teistes maades.

Ajakohane koolimaja peab olema päi-
kese-, valguse- ja õhurikas. Valguserikkad
ruumid nõuavad suuri aknapindu. On min-
dud isegi niikaugale, et tehakse terved
klassi välisseinad klaasist. Muidugi on see
võimalik ainult pehmema kliimaga maades.
Meie kliimas see tooks lisaks suuri kütte-
kulusid.

Probleemiks omaette on õhuvahetuse
küsimus ja seda püütakse väga mitmet
moodi lahendada. Ka tehnilisi võimalusi
on siin palju. Ideaalselt oleks võimalik
ventilatsiooni korraldada vastavate meha-
aniliste seadiste abil nii, et eelsoojendatud
ja eelniisutatud värske õhk mehaanilisel
teel ruumidesse surutakse ja tarvitatud õhk
samal viisil välja imetakse. Need seadised
on aga väga kulukad ega saa seetõttu koo-

limajade juures laiemalt arvesse tulla, välja
arvatud üksikud eriruumid, kus õhurikne-
mine on väga intensiivne. Harilike kooli-
ruumide ventileerimiseks kasutatakse see-
pärast enamatel juhtudel nn. loomulikku
ventilatsiooni, kus tarvitatud õhk sisesei-
ntesse paigutatud lõõride kaudu välja ja
välisseintes olevate avade kaudu sisse juhi-
takse.

Viimasel ajal on väga palju rõhku pan-
dud selle süsteemi täiendamisele. Nii on
Rootsis ja Soomes ning viimasel ajal ka
meil hakatud ventilatsiooni korraldama nii,
et värske õhk juhitakse ruumidesse akna-
laudade alt, kusjuures see keskküttekeha-
dega kokku puutudes soojeneb. Väljatõm-
belõõride tõmbejõu suurendamiseks pee-
takse silmas, et lõõr oleks ehitatud kääna-
kuteta, olles juhitud võimalikult sirgjoon-
neliselt katuseharjale. Mõnede vanemate
koolimajade juures on just selle nõude
ignoreerimine halva ventilatsiooni põhjus-
tajaks.

Kirjelatud raskusjõul töötavad õhuva-
hetusseadised võimaldavad õhuvahetust sel
määral, et õhk klassiruumides tunni lõpul
veel tervishoidlikele nõudeile vastab. Õhu
uendamiseks on tarvilik lisaks sellele sea-
disele ruumide tuulutamine avatud akende
kaudu. Seega on akendel täita peale val-
gustamise funktsioonide ka õhuvahetuse
funktsioonid. Akende kuju ja konstruk-
tsiooni määravadki need kaks nõuet. Meil
esineb sagedamini aknatüüp, mille ülemine
osa kallaku all on avatav, et akent ka kül-
memal aastaajal tunni ajal lahti hoides
külm õhk mitte otse õpilastele ei langeks.
Alumine osa on ruumi läbituulutamiseks
eraldi avatav.

Teiseks tuleb suuremal määral arves-
tada nõudeid, mis on seotud õpilaste keha-
lise arengu võimalustega. Võimlemis- ja
nende juure kuuluvad riietus- ja duši-
ruumid on nüüdisajal tingimata vajalikud.
Kui olud võimaldavad, siis ehitatakse mui-
dugi eraldi võimlad vastava sisustusega.
Majanduslikult kitsamates oludes lepitakse
ka lahendusega, kus aula täidab võimla
funktsioone. Väikestes koolimajades kasu-
tatakse selleks ka rekreatsioonirume.

Kodumajanduse Instituudi hoone Tallinnas
Bâtiment de l'Institut d'économie domestique, à Tallinn

Arh. A. Jürvetson

Üldiselt peetakse väga oluliseks ka seda, et õpilased vähemalt vahetundidelgi rohkem väljas värskes õhus viibiks, ja seda võimalikult igal aastaajal.

Selles mõttes omavad suure tähtsuse kooliõued. Tuleb hoolitseda nende otstarbekas sillutise eest, et need kuival ajal ei tolmaks ja vihmaga poriseks ei muutuks. Välismail leidub koole, kus õpilaste väljasviibimise võimaluste eest ka vihmase ilmaga on hoolitsetud selleks ehitatud lahiste katusealuste ja sammaskäikude näol.

Peab siinkohal tähendama, et meil ei panda õpilaste väljasviibimisele küllaldaselt määralt rõhku. Ka koolide õued jätvad sagedasti palju soovida. Nagu me allpool näeme, mõjuvad ka mõnede uute koolimajade kujundamisel meil rakendatud põhimõtted takistavalt õpilaste väljasviibimisele.

Et õpilased kergesti õue pääseksid, tuleb erilist rõhku panna hõlpsale ühendusele kooliruumide ja õue vahel. Ka kooli rieteruumi probleem tuleb sellega ühenduses kaalumisele. Vaadeldes lähemalt esinevaid võimalusi rieteruumide korraldamiseks, leiame kahesuguseid lahendusviise. Ühed on need, kus riided paigutatakse võimalikult klasside lähedusesse, rekreatsioonikoridoride seintele lahtiselt või ka kappidesse. See viis on kõige rohkem esinev just majanduslikel kaalutlustel, jätab aga rekreatsiooniruumidest ebameeldiva mulje. Parem on samasse liiki kuuluv lahendusviis, kus riiete paigutamiseks klassiruumide vahele väikesed eriruumid ette nähakse. Et see aga hoone ehituskulusid suurendab, esineb sedalaadi lahendusi harvem.

Teine lahendusviis on nn. kesk-rieteruumid, kus terve kooli õpilaspere riided ühte ruumi koondatakse, millel peavad olema avarad ühendused sissekäikude ja kooliruumidega. Ka rieteruum ise peab olema avar, et vältida tunglemist. On selge, et see lahendusviis on küll otstarbekas, aga siiski küllalt kulukas, ja seepärast ei esine seda välismail mitte väga sagedasti. On väga huvitav, et aga meil see rieteruumi-tüüp on muutumas harilikuks. Sageli on siinjuures üksikute klasside jaoks ette nähtud

võreseintega eraldatud ja lukustatavad osakonnad. Viimast põhjendatakse sellega, et niisuguse korralduse juures on kergem vältida võõraste esemete kasutamist ja on hõlpsam korraldada riiete valvet. Teisest küljest mõjub see aga küllalt takistavalt õpilaste pääsmisele õue, sest et riiete kättesaamine ei ole mitte väga hõlpsus.

Käsitelles õpilaste kehalise arengu soodustamisega seoses olevaid nõudeid koolihoonete kujundamisel, peame siinkohal mainima ka üht meil eriti viimasel ajal akuutselt esile kerkinud nõuet.

Üha laiemal ulatusel võtab õpilaste toitlustamine koolitöö ajal soojade einete näol. Sellest tingitult oleme sunnitud tegelema probleemiga, kuidas seda lahendada ruumide mõttes kõige praktilisemalt, sest see nõue tingib lisaks teistele kooliruumidele eri söögiruumi ja köögi ühes kõrvalruumidega. Üks lahenduse võimalusi praktilisuse suunas oleks, et söögiruumi ka teiseks otstarbeks kasutatakse. Nii on näiteks võimalik söögiruumi kasutada ka lugemistoana. Ruumi erilist sisustades on võimalik korraldada toitlustamist ka väiksemas ruumis, kus ruumi võtvate laudade asemel on põranda külge kinnitatud kõrged letid, millelt õpilased võivad püsti seistes süüa. See jäevad ära ka ruumi võtavad istmed.

Söögiruumi juure kuuluvaid koolikööke tuleks püüda korraldada nii, et need suudaksid tarviduse korral täita ka õppeköögi ülesandeid.

Kolmandaks tuleks silmas pidada ka korra ja puhtuse säilitamise vajadusest tingitud nõudeid. Need puudutavad peaaegjalikult kooliruumide sisemist väljehitamist.

Üldiselt tuleb kooliruumide viimistlemisel silmas pidada kahte üldnõuet. Esiteks olgu ruumid kergesti puhastatavad ja korras hoitavad. Teiseks olgu need ruumiosad, mida õpilased võiksid kergesti vigastada, vastupidavast materjalist ja vastupidavate konstruktsioonidega. Puhastamise hõlbustamiseks ümardatakse tihti peale ruumide nurgad. Samas mõttes omab suure tähtsuse ka põrandakatte materjali valik. Eelistada tuleb neid materjale, millede kor-

rashoid on hõlpus ja mis on ühtlasi vastu-
pidavad — nagu kummi ja linoleum. Meil
on uutes koolides peamiselt just rekreat-
siooniruumides väga sagedasti tarvitatud
tamme- ja saareparketti. Tuleks tõsiselt
kaalumisele võtta, kas selle materjali tar-
vitamine, eriti just kooli rekreatsiooniruu-
mides, on otstarbekas. Puuparkettpõrandad
vajavad erilist hoolitsemist, vastasel korral
muutuvad nad varsti näotuks. Seepärast
on ka meil koolides, kus parkettpõrandad
olemas, sisse seatud kord, et õpilased kooli-
ruumides peavad liikuma sussides. Põran-
date korrashoiu seisukohalt on see muidugi
väga tarvilik ja õige. Sellega on aga takis-
tatud õpilaste pääsmine õue, sest iga vahe-
tund susse kingade vastu vahetada, seda
pealegi kitsastes garderoobides, ei ole hästi
võimalik. Tagajärg on see, et õpilased kas
korravastaselte sussides õue jooksevad või
sinna üldse ei lähe.

Majanduslikel põhjustel on meil ka
harilikke laudpõrandaid, mis viimasel
ajal jäetakse värvimata ja krunditakse
ainult värnitsaga. Seesuguseid põrandaid
tuleb pidada küllalt otstarbekaiks. Puu-
põrandate tolmamise vältimiseks harrasta-
takse mitmel pool põrandate õlitamist. Seda
tuleb pidada aga ebasoovitavaks, sest selle
tagajärjel tolm kleepub mustusena põranda
külge. Lisaks sellele vähendab õlitamine
põrandate vastupidavust.

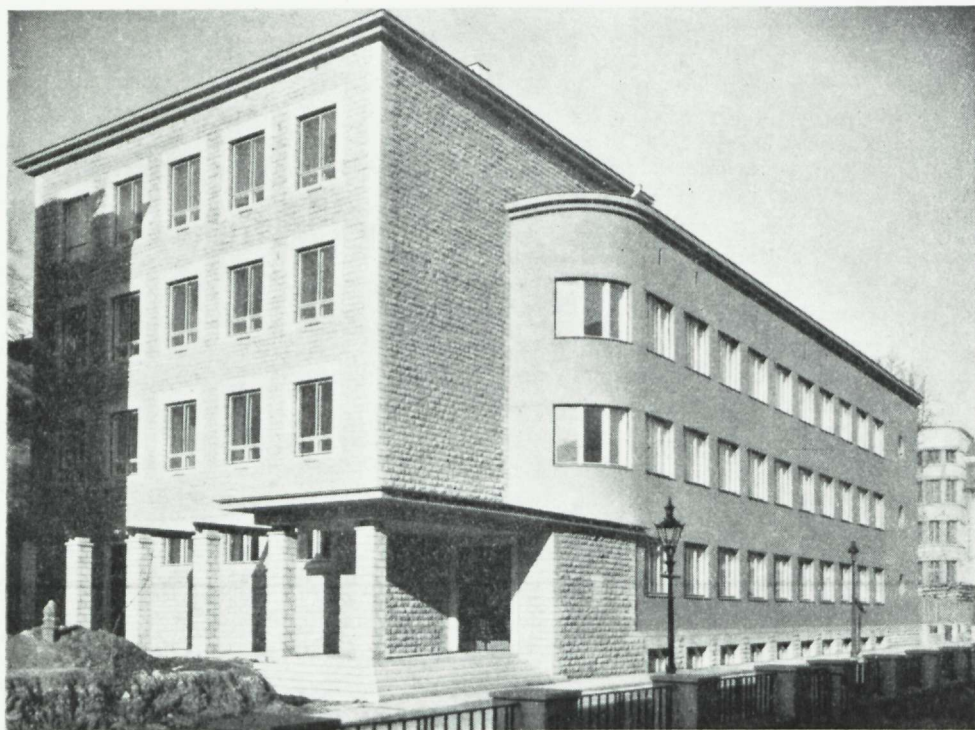
Peale eespool-kirjelatud hügieeniliste
ja praktilist laadi nõuete tuleks neljandaks
veel arvestada nõuet, et kooliruumid ka
õpilaste ilumeelt suudaksid arendada ja
sisendaksid kodususe tunnet. Seepärast
taotellakse värvitoonide valikul põhimõt-
teid, mis neid nõudeid rahuldaksid.

Eelistatavad on mitte kirevad, kuid
siiski rõõmsad ja heledad värvitoonid. Ka
koolimööbli valikule pannakse välismaades
eriti suurt rõhku. Meil jätab see aga veel
soovida. Kitsaste majanduslike võimaluste
tõttu jätkub küll raha hoone püstitamiseks,
aga sisustuse jaoks ei jää üle küllaldasid
summasid. Pealeselle ei ole meil ka veel
vastavaid häid koolimööbleid. Iga kool
muretseb neid oma äranägemise järgi.

Tervitatav on, et kooliruumide püütakse
kaunistada ka piltidega. Selleks aitab kaa-
sa Kujutatavate Kunstide Sihtkapitali Valit-
sus, deponeerides kunstitöid koolidele.

Sellega oleks antud lühike ülevaade
neist tegureist, millel on määrav tähtsus
ajakohaste koolimajade kujundamisel. Na-
gu aga näha võis, on mitmed küsimused
meil sel alal veel lahendamata ja olulised
seisukohad lõplikult kujunemata. Seda
enam tuleks uute koolimajade ehitamisel
suurt rõhku panna sellega seoses olevate
küsimuste mitmekülgsel selgitamisele. Ai-
nult sel teel võime anda meie koolihoonete
arengule õige suuna.

A. KOTLI.

*Kodumajanduse Instituudi hoone Tallinnas
Bâtiment de l'Institut d'économie domestique, à Tallinn*

Arh. A. Jürvetson

Kodumajanduse Instituudi hoone

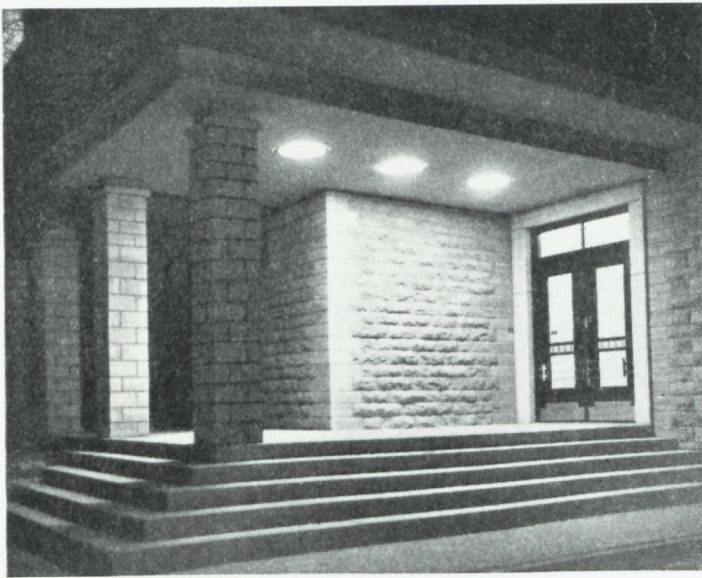
Esti Naisliit on püüdnud Kodumajanduse Instituudi näol kujundada õppeasutust, mis varustaks naisi kutseõigusega sotsiaal- ja kodumajandusaladel, ühtlasi jagades naistele teadmisi ja oskusi, mida need saaksid rakendada kodus ja perekonnas.

Kooli juures töötavad praegu eriklassid, sotsiaalkooli hoolekande haru, samuti uue haruna kutsekool õppinud lastehoidjate-kasvatavate ettevalmistamiseks.

Et õppetöö tegevust segas seni ruumide kitsikus ja et iga õppeaasta algul suudeti rahuldada vaid osa sisseastujate soovidest, siis Eesti Naisliidul tuli paratamata asuda uue ajakohase koolihoone püstitamisele.

Käesoleva aasta veebruari lõpul valmiski Hariduse tänaval uus Kodumajanduse Instituudi hoone arh. A. Jürvetsoni projekti kohaselt.

Ehituse rajamisel tuli terve Hariduse tänavana poolne nõlvak maha võtta, et anda valgust ruumidele ja saada koolile määrus-

Peasissekäik

*All: esimese korra
põhiplaan*

Entrée principale

*En bas: plan du
premier étage*

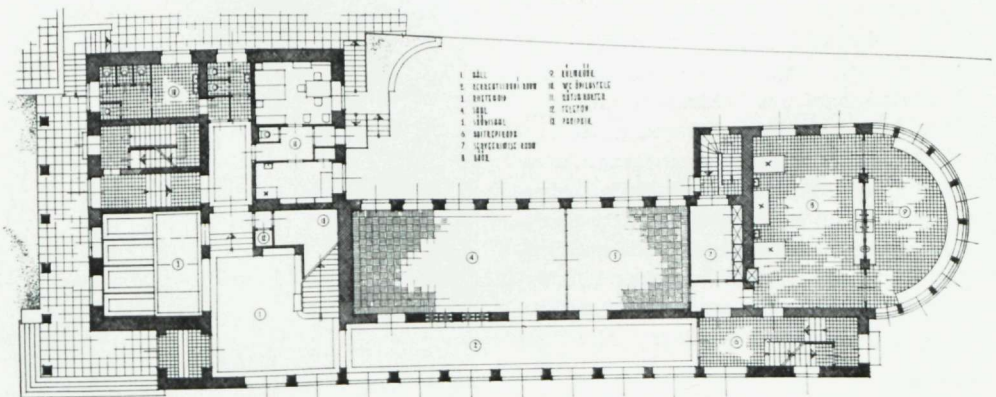
tekohane majandusõu. Viimase ühendus hiljem Haridusministeeriumilt koolile kasutada antud krundiga on teostatud vahe-terrasside kaudu.

Kui mitte arvestada keldrikorda, mida selle kõrguse ja avaruse tõttu võiks õigustatult vaadelda täiskorrana, siis on suurem osa hoonest kolmekordne, lõunapoolne tiib vastu Haridusministeeriumi aga neljakordne. Hoone kubatuuriks on 12.000 m³.

Ehituse väliskatteks oli mõeldud kodu-

maa loomulik kivi — paas ja Saaremaa dolomiit. Et aga viimane oleks tunduvalt suurendanud ettenähtud ehituskulusid, siis jäi ainuüksi paas katteks neljakordsele osale, kuna mujal tuli dolomiidi asemel kasutada paratamatult kunstgraniidi krohvi, mis aga hoone ilmele ei ole tulnud kasuks.

Arvestades juurepääsu võimalusi uuele hoonetele, on peasissekäik rajatud Pärnu maantee poolsele küljele — Hariduse tänavale.

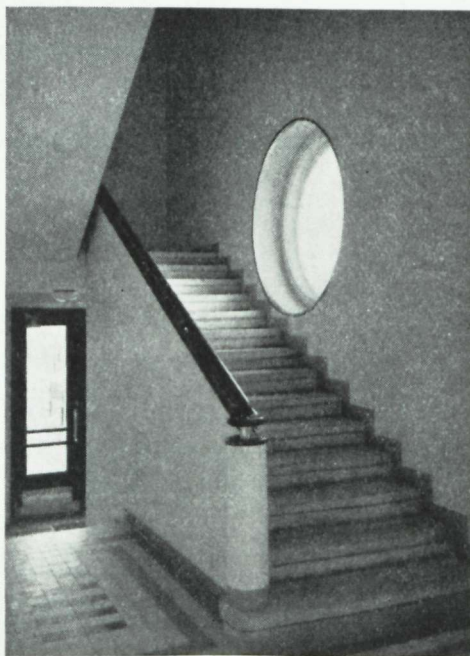

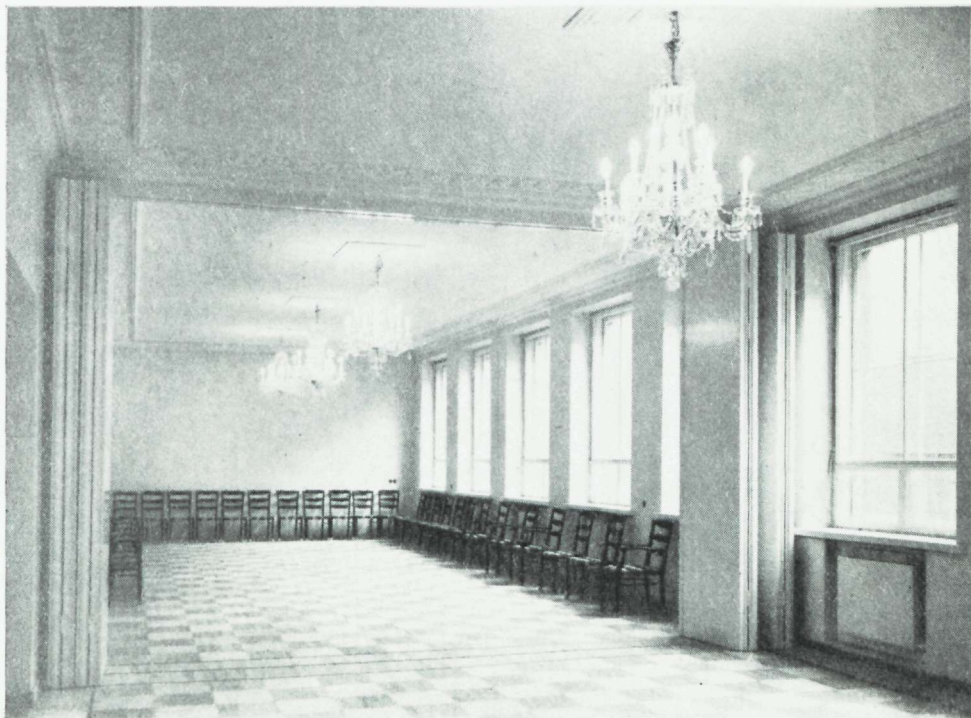
Vaade peatrepikojast
Vue prise du vestibule central

Kodumajanduse Instituudi siseruumide paigutuses on olnud peatähtsus õppekõikide paigutusel. Köögid asetsevad kõik hoone põhjapoolses tiivas. Alumisel korral asetsev 115 m² põrandapinnaga õppekööök on jaotatud kahte ossa — külmaks ja soojaks köögiks. Viimases on peale kahe suure puudega köetava pliidi ka esmakordselt Eestis tarvitusele võetud „A g a“ pliit. Köök oma asetusega võimaldab ka suurema hulga külaliste toitlustamist, olles ühenduses samal korral asetseva aktuste-ruumiga ja teiste pidude korral tarvilike ruumidega.

Teisel korral asetseb õpperuum, mis on suuruselt võrdne alumisele köögile, erineb aga sellest oma pisiköökidega, milleid on seal arvult kuus. Need on üksikud individuaalköögid, varustatud kõigi köögis tarvilike esemetega: elektripliidiga, töö- ja pesulauaga, kappidega, riulitega

Kõrvaltrepp — Un escalier

Pidusaal
Salle des fêtes

ning roostevabast terasest loputusnõudega ja valamutega. Esemete asetuses on arvestatud töö ratsionaalsust. Ka on igas köögis elektrivoolumõõtja, et oleks võimalik kontrollida voolu tarvidust igas üksikus piisköögis.

Individuaalköövide paigutus kaareosasse lubab õpetajal jälgida tööd kõigis üksikköökides ühel ajal. Klass oma avarusega võimaldab samas ruumis ka teoreetilist tööd 24—28 õpilasele. Niisugune õppekõõgi-tüüp esineb meie oludes esmakordselt.

Mõlemad õppekõõgid, alumine ja ülemine, on ühenduses majandustrepiga ja toiduliftiga, keldrikorral asetseva küpsetusköögiga, laboratooriumiga, külmetusruumiga ja majanduskeldritega.

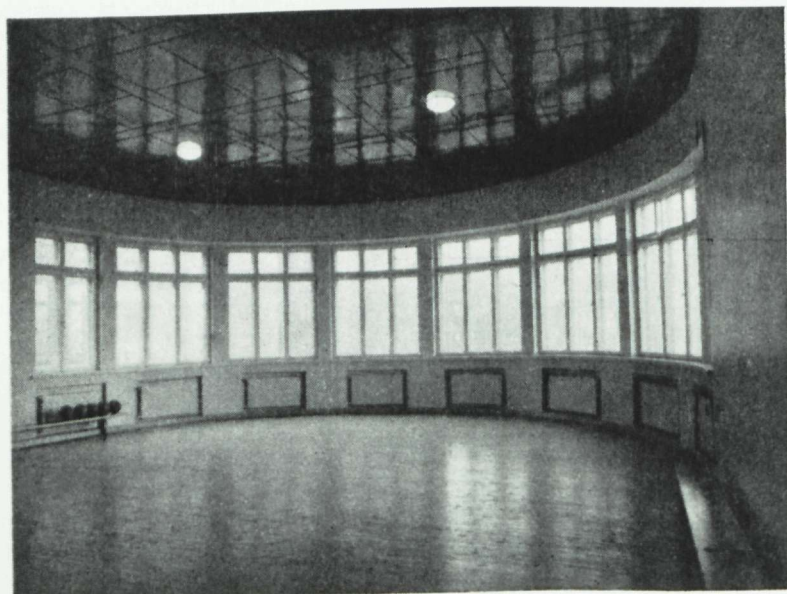
Üldiselt on hoone juures läbi viidud ühepoolne koridorisüsteem. Klassid teoree-

tiliste ainete õpetamiseks ja seminariruumid on jäetud teisele korrale. Et peale eespoolnimetatute leidub uues hoones veel kodukorrashoiuruum, õppepesuköök ühes kuivatus- ja triikimisruumiga, samuti raamatukogu koos lugemistoaga jne. siis oldi sunnitud ehituskruundi kitsuse tõttu loobuma normaalmõõtudega võimalast. Küll on aga jäetud kolmandale korrale võrdlemisi avar ruum võimlemiseks ühes riietus- ja duširuumidega.

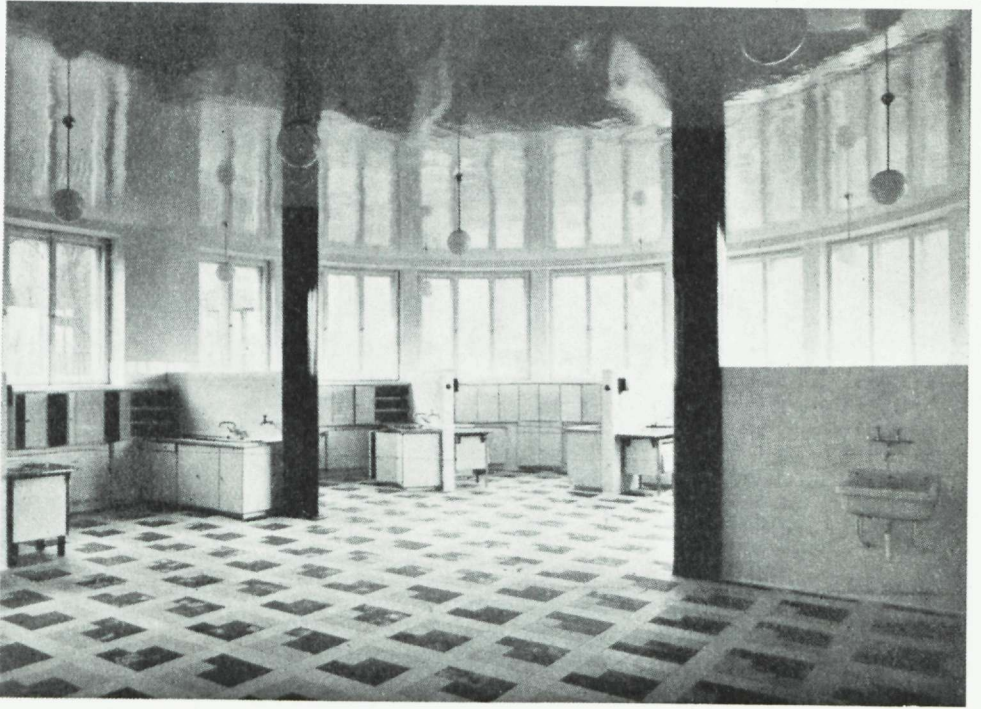
Peagu igas ruumis on sisseehitatud seinakapid ja klaasvitriinid. Ohtrasti on tarvitatud ehituse juures põranda katteks metallplaate, peaausjalikult köökide osas ja sinna juurekuuluvais ruumes, kuna mujal leidub mustriilist saare- ja tammeparketti. Alumise korra halli, rekreatsiooni- ja riie-teruumi põrandate katteks on linoleum.

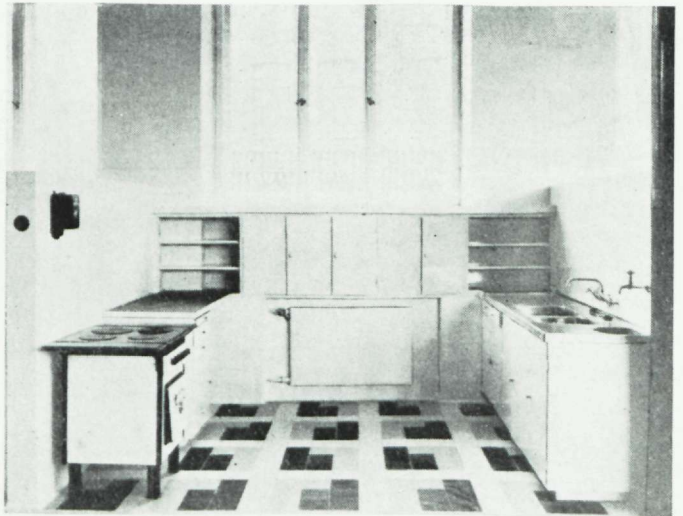
Õpetajate tuba
Salle des professeurs

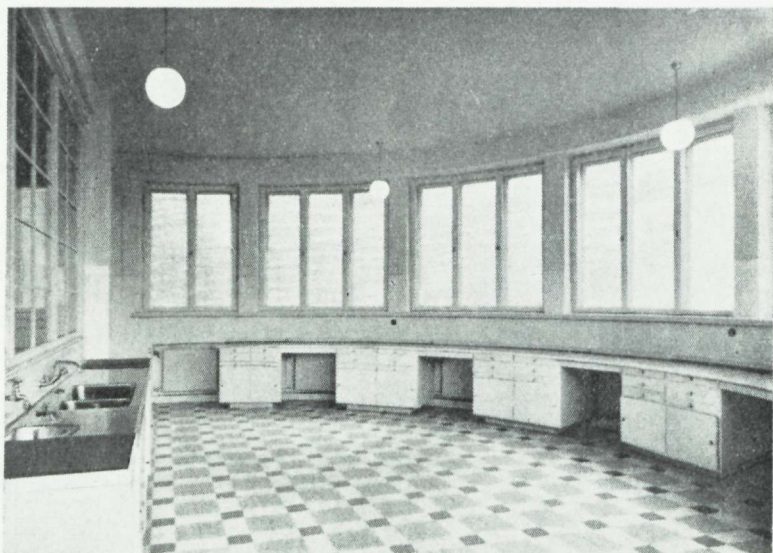
Võimla
Salle de
gymnastique

Õpperuum individuaalköökidega
Salle d'études avec cuisines individuelles

Detail
individuaalköökidest
Vue en détail d'une
cuisine individuelle

Külm köök alumisel korral
Cuisine pour plats froids au rez-de-chaussée

Erilist rõhku on pandud sissekäigu halli ja selles asetseva peatrepi viimistlemisele. Trepp oma rikkalikult kujundatud võrega, mille juures on tarvitatud puud ja metalli, jätab esindusliku mulje. Samuti on erilist käsitlemist leidnud saaliruum, mille lagi on kaunistatud rahvuslikke motive taotleva stukkornamentikaga.

Üldiselt jätavad ruumid oma mahedate, kuid siiski rõõmsate värvitoonidega koduse mulje.

Kogu hoones on läbi viidud loomulik ventilatsioon, kusjuures aga värske õhu juurevool sünnib eriliste, aknalaudade all asetse-

vate pilude kaudu eelsoojendatult läbi kesk-küttekehade. Vesivarustus on kohandatud õppeasutuse eriülesannetega.

Hoone ümbrus, nimelt Haridusministeeriumi taga asetsev maa-ala on esialgu veel korrastamata, kuid lähemal ajal seatakse korda ka see, millega võidetakse juure avrust ehituse peasissekäigule.

Kokkuvõttes võib ütelda, et kirjeldatud Kodumajanduse Instituudi hoone on tubli samm edasi meie koolihoonete ajakohastamise teel ja omalaadiliste seas võib teda praegu pidada eeskujulikemaks.

R. KOOLMAR.

*I auhind. A. Möttus
Premier prix. A. Möttus*

Gobeläänide kavandite võistlus Kadrioru Administratsioonihoone kaunistamiseks

leme oma tarbekunsti rakendamises viimastel aegadel teinud jõudsaid edusamme. Arenenud on tähelepandavalt originaalkavandite alusel valmistatav mööblitoodang. Rakendatakse rohkesti algupärast, kodukäsitööna valmistatud tekstiiltööd ja saavutusi ka teistelt tarbekunsti aladelt. Tähelepandavat osa meie tarbekunsti levitamises etendavad meie juhtivad ametlikud isikud. Riigi keskvalitsusele, samuti omavalitsusele kuulub või nende korraldustele allub rida ehitusi, kus ruumide sisustus peab olema esinduslik. Seal on võimalik õige suures ulatuses rakendada saavutusi meie tarbekunsti aladelt.

Sellest seisukohast tuleb hinnata kõr-

gelt ka gobeläänide kavandite võistlust Kadrioru Administratsioonihoone jaoks. Kuna gobeläänide valmistamine on meil uudne ala, siis ei annud esimene võistlus soovitud tulemusi. Teise võistluse tähtaeg möödus 25. märtsil. Selleks ajaks selgusid ka auhinnatud kavandite valmistajate nimed: I auhinna omandas A. Möttus, II — J. Greenberg ja III — F. Kask. Gobeläänide motiivina esineb Eesti vanemate nõupidamine Lembitu ajastul. Esimese auhinna saaja A. Möttuse kavand kujutab lepingu sõlmimise momenti oda vahetamisega Eesti muistsete vanemate ja välissaadiku — viikingi vahel. Gobelään tuleks teostamisele mõõtmetes 4 m × 2,8 m ja on määratud Administratsioonihoone koosolekutesaali seina kaunistamiseks.

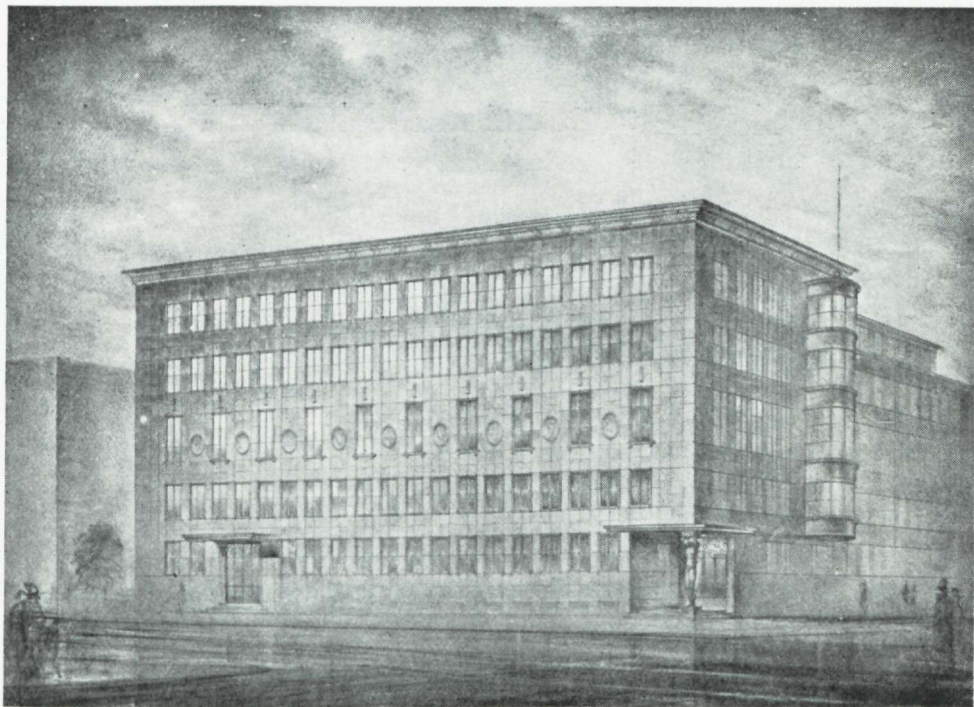

II auhind. J. Greenberg
Second prix. J. Greenberg

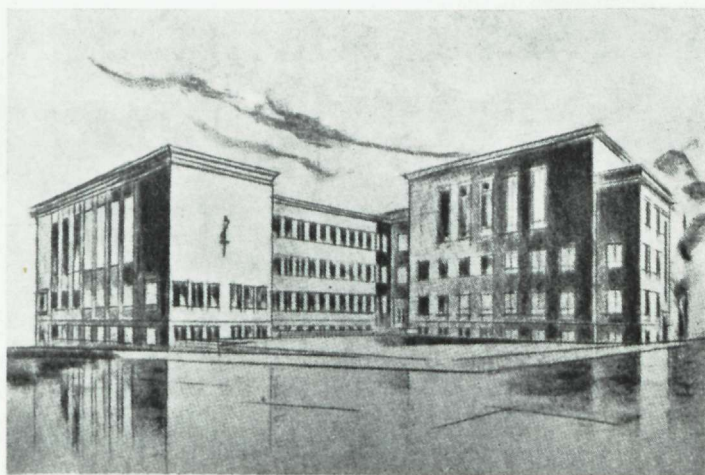
III auhind. F. Kask
Troisième prix. F. Kask

KAVATSUSEL OLEVAID E HITUSI

*Perspektiivvaade Tallinnasse püstitatavast Riigi Ringhüülingu Raadiohoonest
Vue en perspective du bâtiment en construction de l'Administration Nationale
de T. S. F., à Tallinn*

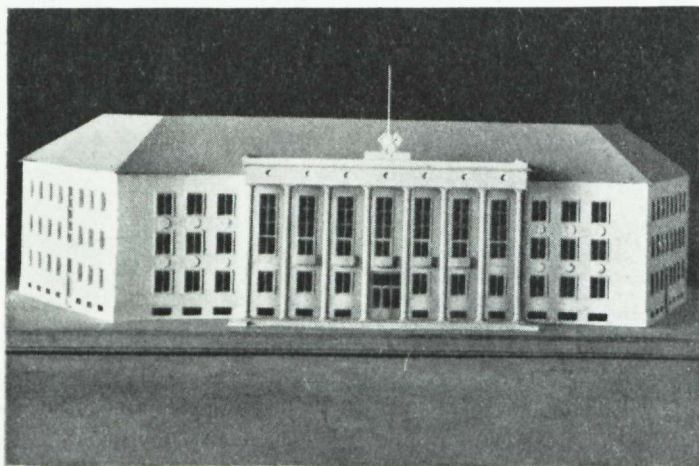
Arh. E. Lohk

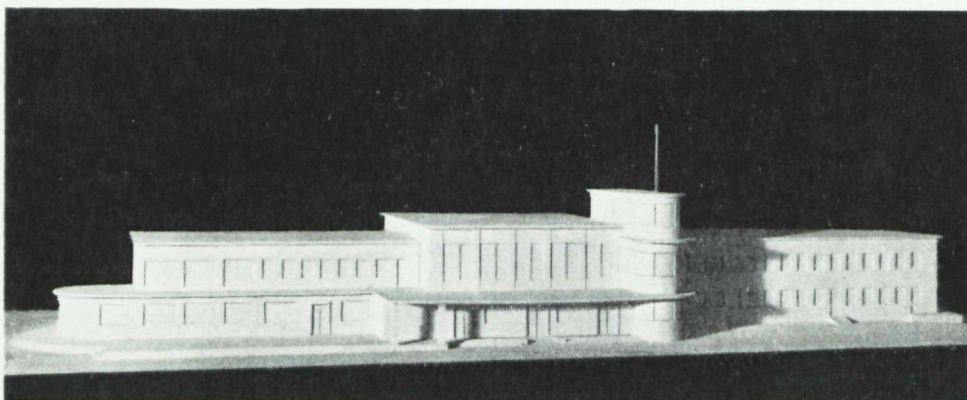
*Perspektiivvaade ehitusel
olevast Vestholmi
Gümnaasiumi hoonest
Tallinnas*

*Vue en perspective du
bâtiment en construction
du lycée privé
Vestholm, à Tallinn*

*Arh-id H. Johanson
ja A. Jürvetson*

Mudel Tartu Kaitseliidu hoonest
Modèle de la maison de la Garde Civique, à Tartu
Arh-üd E. Lohk ja A. Kotli

Mudel Tallinna Ülemiste lennujaama teenistushoonest. Vaade lennuväljalt
Modèle du bâtiment des services de l'aérodrome d'Ülemiste, à Tallinn. Vue prise
du terrain d'atterrissage
Arh-üd R. Koolmar ja A. Jürvetson

„Varamu“ arhitektuuri osak. toimetaja A. Kotli. Väljaandja: K-o/ü. Kultuurkoondis.

A-s. „Ühiselu“ trükk Pikk 42, Tallinn.

A-S. VOLTA TEHASED

Tallinn, Soo t. 27

Kodukeskjaama telef.
477-66

Telegrammi aadress:
Volta Tallinn

*Sooja õhu kütte-
aparaadid*

*Ventilaatorid
igaks otstarbeks*

Kliimaseadised

*Gaasikaitse
seadised*

Pumbad

K-Ü. EHITUSKIVI

Tallinn, V. Karja 12-1
Telefon 421-90, 455-30

Müüb:

Ehitustelliskive

Silikaatkive

Katusekive ja

Põllutorusid

*Piimatalitusmasinaid,
võitünni materjali,
laboratooriumi tarbeid*

müüb piimaühinguile

P.K. VÕIEKSPORT

Tallinn, S. Karja 23. Kaub. os. tel. 446-06

RESERVEERITUD

10 krooni kuus

suudate kindlasti pank sisse maksa oma lapse arvele. Selle väikese sissemaksuga kogute täis-ealiseks saamiseni

3500 krooni

suuruse kapitali, kui algate sisse-maksmisega kohe pärast lapse sündi. On aga Teil võimalik rohkem säästa, siis kasvab ka kapital vastavalt suuremaks. Sellega kindlustate lapse tulevikku ja valmistate rõõmu enesele ja temale.

Seepärast JUBA TÄNA

astuge lähemasse ühispanka või Ü. K. Rahvapanka ja avage oma lapse nimele hoiuarve ja makske sinna järjekindlalt iga kuu kindel summa. Hoiuarveid avavad kõik ühispannad, hoiu- ja laenukassad ja ka

K U EESTI RAHVAPANK

Tallinnas, S. Karja 19.

A/S TEKLA RIIDEKAUPLUSED

TALLINN, S. KARJA 15;
PÄRNU MNT. 6;
ESTONIA PST. 11

HAAPSALU, KURES-
SAARE, MUSTVEE,
NARVA, PETSERI, PÄR-
NU, RAKVERE, VALGA,
VILJANDI, VÖRU.

EESTI MAAKREDIITSELTS

Asutatud 1802. a.

Tallinn, Vabaduse pst. 1, oma majas.
Juhatuse telef. 466-37.

**Annab põllupidajatele pikaajalisi laene talu-
koha pantimisel:**

hoonete ehitamiseks, maaparanduseks, talu
ostuvõla ja lühiajaliste võlgade tasumiseks
jne. Protsentide tasumisega kustub ühtlasi ka
laen. Laenu sooviavalduse lehed saadab Ees-
ti Maakrediitselts soovijaile koju kätte.

5% Eesti Maakrediitseltsi eriseeria pant-
lehed on kindlustatud talukohtadel lasu-
vate esimeste võlakohustustega ja seltsi va-
randusega ning tagatud riigikassa poolt.
Pantlehed kannavad 5%, mis maksetakse
välja kaks korda aastas ning pantlehtede
praeguse kursi 95 juures on nende tulu-
toovus aastas 5,48%. Seega osutuvad need
mitmekordselt kindlustatud pantlehed
kindlamaks ja soodsamaks raha paiguta-
misvahendiks.

Eesti Maakrediitseltsi pantlehti võetakse vastu
valitsus- ja omavalitsusasutustega sõlmitud
lepingute ja hangete ning aktsiisi- ja tolli-
maksu kindlustuseks kursiga 95. Pantlehte-
desse võib mahutada vaestelaste, seltside ja
omavalitsusasutuste kapitale.

Eesti Maakrediitseltsi juhatus.

*Teatan lugupeetud telli-
jaskonnale, et olen oma*

TRÜKIKOJA

üle viinud Tallinn

MAAKRI TÄN. 28

Telefon 319-20

Austusega

Al. Sari

KÖITEKODA

Ants Tihkan

Tallinn, Lai tän. 23. Telef. 433-21

Kõidab ja valmistab tellijatele:

KONTO

KARTONEER

KOGU JA KOOLI

POOL JA ÜLENI

NAHK- JA ILUKÖITEID

PLOKKE

MAPPE

JUUBELI

ÖNNESOOVI

ADRESSE

BROŠEERIMINE • KULDAMINE

RESERVEERITUD

Kirjastuse-osarühingu

»Kultuurkoondis«

väljaandel ilmuv:

kunstiraamatute seeria

Toimetaja R. PARIS

Seerias ilmuvad lühimonograafiad järgmiste kunstnike üle: V. MELLIK, A. LAIKMAA, K. RAUD, A. VABBE, E. VIIRALT, A. UURITS

Seni ilmunud:

ALFRED WAGA: **ALEKSANDER UURITS**
Hind Kr. 3.80

R. KANGRO-POOL: **EDUARD VIIRALT**
Hind Kr. 3.80

Seeria ettetellimishind korruga makstes Kr. 17.50. Osade viisi makstes Kr. 18.— Sellest tuleb tasuda tellimise andmisel Kr. 3.— ja iga raamatu kättesaamisel Kr. 2.50.

Suurteos rahvaluule alalt: **VANA KANNEL III**

Toimetanud H. TAMPERE. 400 suurt lehekülge, 16 kriitahvliit ja 1 kaart. Hind brošeeritult Kr. 6.50, üleni linases köites Kr. 9.—, poolnahkköites Kr. 10.—

Henrik Visnapuu **MAA VABADUSE EEST**

Massmäng 2 pildis epiloogiga. Hind Kr. 1.25

P E A L A O S **EESTI RAHVARÕIVAD**

Umbes 300 lehekülge suures kaustas. Ligi 1200 joonist tekstis ja tahvlitel. Nende hulgas 32 tahvliit 4-värvilises sügavtrükkis, 40 tahvliit ofsettrükkis jne., erilisana 5 suurt poognat mustrilehti. Hind brošeeritult Kr. 9.—. Kriitpaberil Kr. 12.—

20 AASTAT EHITAMIST EESTIS 1918–1938

Saatesõna teedeminister N. Viitakilt. Ülevaate kirjutanud Hanno Kompus. 182 lehekülge suures kaustas luksuslikul kriitpaberil. 271 pilti Eesti kaunistest ehitustest, neist kaks mitmevärvitrukkis. Hind broš. Kr. 7.50. Köites Kr. 12.—

KIRJASTUSE O-Ü „KULTUURKOONDIS“, TALLINN, PÄRNU MNT. 10-8.
TELEFON 411-35. POSTKAST 483. POSTI JOOKSEV ARVE NR. 785

Ühiselu

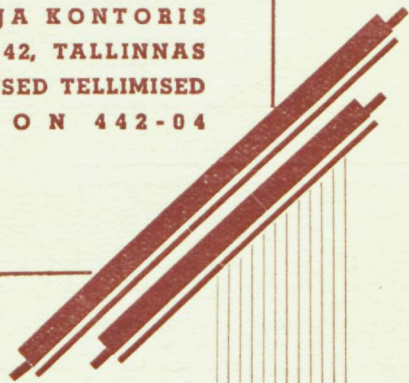
trükikoja

JUHTLAUSEKS ON

HEA TÖÖ, TÄPNE JA KIIRE
TELLIMISTE TÄITMINE,
MÕÖDUKAD HINNAD

SELLEPÄRAST AKTSIASELTS
„ÜHISELU“ TRÜKIKODA ONGI
SEE ASUTIS, MIDA TEIE VAJATE
OMATRÜKITÖÖDE TÄITMISEKS

TELLIMISTE VASTUVÕTMINE
TRÜKIKOJA KONTORIS
PIKK TÄN. 42, TALLINNAS
TELEFONILISED TELLIMISED
T E L E F O N 4 4 2 - 0 4

Maitsvat ja kosutavat
kehakinnitust võimaldavad

Esto

VORSTID, SINGID,
KONSERVID,
PIRUKAD
JA TEISED EKSPORT-
TAPAMAJADE TÖÖS-
TUSTE SAADUSED
MÜÜGIL
LIHATSENTRAALIDES
JA PAREMATES TOIDU-
AINETE KAUPLUSTES

Koduste koosviibimiste
puhul võimaldavad
kiirelt ja nägusalt lauda
katta telefonilise
tellimise peale koju
kätte saadetavad

SEKSERID

ÜHING EESTI LIHAEKSPORT